

42/4 2002

glasnik slovenskega etnološkega društva

bulletin of the slovene ethnological society

S.E.D.

AKTUALNO

ETIČNE DILEME

Zaokroženo leto

Najverjetneje ima vsak izmed nas, ki bolj ali manj intenzivno deluje na svojem strokovnem in znanstvenoraziskovalnem področju, za sabo tudi grenke in neprijetne izkušnje, povezane z nekorektno uporabo svojih izsledkov in rezultatov dela. Iskanje in dokazovanje resnice sta na žalost bolj utopična, boj za spoštovanje svojega dela pa mnogokrat razumljen tudi kot dejanje zavisti in častihlepija. A kakršnikoli že so rezultati tega dokazovanja, ostaja grenak spomin, ki te zaznamuje za vedno in nikoli povsem ne izgine. Tudi moja izkušnja je taka, pa tudi izkušnje drugih kolegov in kolegic. Verjamem, da kakšna tovrstna zmeta nastane celo po naključju, vendar jih je še več povezanih z bistroumno preračunljivostjo. Odgovore na to, zakaj je tako, lahko izvorno poiščemo v različnih tematičnih kotih človekove biti, sekundarno pa v sistemu, ki očitno omogoča, da se kaj takšnega sploh zgodi. Ena izmed poti preprečevanja tovrstnih dejanj je prav gotovo v glasnem opozarjanju na napake, ozaveščanju in vzgoji, jasno predpisanih merilih, nazorov, kodeksih in zakonih ter doslednem nadzoru nad njihovim izvajanjem in spoštovanjem. Takšna vprašanja so se že nekajkrat obravnavala v različnih okoljih: na zborovanjih Slovenskega muzejskega društva, sestankih predsedstva Slovenske muzejske skupnosti ali v okviru različnih strok. Tudi v Glasniku SED smo nekajkrat objavili predloge, razmišljanja in težave, povezane s to temo, že v prejšnji številki pa v želji po konkretnih korakih napovedali tudi posebno rubriko, ki bo uokvirjala vse naše etične dileme. Zato

tokrat temu namenjamo nekaj več prostora in objavljamo prispevke kolegic, ki so o etiki spregovorile tudi v okviru Etnološkega večera marca letos. Prispevki dr. Mojce Ramšak, Tite Porenta in Magde Peršič pomenijo glasno, preudarno in konkretno nadaljevanje razmišljanj in pobud. Upam, da ponujajo dobra izhodišča za odprto razpravo in predloge.

Tudi nova in natančnejša tipologija dokumentov in del za vodenje bibliografij v sistemu Cobiss, ki so jo potrdili 1. decembra, bo pomenila sredstvo za natančnejše določanje ravni člankov in tako še manj dopuščala morebitne nepravilnosti tudi na tem področju. V UO Glasnika SED se zavedamo odgovornosti tovrstne kvalifikacije, zato bomo toliko bolj dosledno sodelovali z avtorji in odgovorno osebo, ki vodi tipologije del. Morda nam je prav tu v UO nekajkrat zmanjkalo moči in je nastalo nekaj nepravilnih oznak, za kar se avtorjem (in vsem morebitnim drugim vpletenim in oškodovanim) seveda opravičujemo.

Za nami je tudi aktualen posvet SED v Brežicah z naslovom Etnologija in regionalni razvoj, ki je našo stroko vpletel v aktualna in tekoča sodobna razmišljanja ter hkrati zaznamoval obletnico posveta SED v Brežicah pred 24 leti. Z izdajo vseh referatov s posveta v posebnem zborniku februarja prihodnje leto se nadejamo prelomnih korakov predvsem v odpiranju novejših in še ne dobro raziskanih področij delovanja naše stroke, z objavo pisma, v katerem izražajo svoje stališče do posveta kolegi z Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo, pa želimo vse člane društva seznaniti z njihovim mnenjem. Komentar predsednice društva dr. Brede Čebulj Sajko bo nastale razmere osvetlil tudi z vidika društva. Ob navezavi na tovrstna vprašanja in dileme naj opozorim tudi na polemično razmišljanje predstojnice Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU dr. Mojce Ravnik, ki v svojem prispevku s pomenljivim naslovom Etnologije je škoda odgovarja kolegu Petru Simoniču in poudarja pomen minulega dela.

Dvainštirideseti letnik zaokrožujemo s prispevki o živem šahu v Framu, dva prispevka, eden iz konservatorskega in drugi iz muzejskega izhodišča, osvetljujejo ter aktualizirata položaj največjega slovenskega muzeja na prostem v Rogatcu, o tem, kako zanimivo, veselo in pomembno je bilo spletno vezi z Etnološkim društvom v Srbiji, pa govori poročilo o razji v Beograd, še enem uspehih in zanimivih potovanj, ki jih v društvu ponujamo svojim članom. Seveda na straneh Glasnika čestitamo tudi letošnjemu Murkovemu nagrajencu.

Podrobno analizo ankete o razmerah v društvu lahko razumemo tudi kot namig, da o njem in v njem razmišljamo resno in odgovorno, odpiramo pa še številne možnosti, kaj se da v društvu narediti, zlasti kot priložnost in izziv ob volitvah prihodnje leto.

Tanja Rožemberger Šega, glavna urednica

ETIKA

dr. Mojca Ramšak 4
O MAJHNI STVARI,
KI SE IMENUJE PLAGIAT

Tita Porenta 6
PREDLOGI ZA DOPOLNITEV
SKUPNEGA ETIČNEGA KODEKSA
SLOVENSКИH ETNOLOGOV

Magda Peršič 11
POKLICNA ETIKA V MUZEJIH

dr. Mojca Ramšak 14
KAŽIPOT K HUMANIZACIJI
MEDSEBOJNIH ODNOSOV: ALI
NAPOVED NOVEGA ETNOLOŠKEGA
ETIČNEGA KODEKSA NA
ETNOVEČERU SPOMLADI 2002

OBZORJA STROKE

Boža Grafenauer 17
ŽIVI ŠAH V FRAMU

Tanja Hohnec 21
MUZEJ NA PROSTEM
ROGATEC - NA NOVI POTI?

Tanja Rožnberger Šega 25
MUZEJ »SUB DIVO« -
POD VEDRIM NEBOM

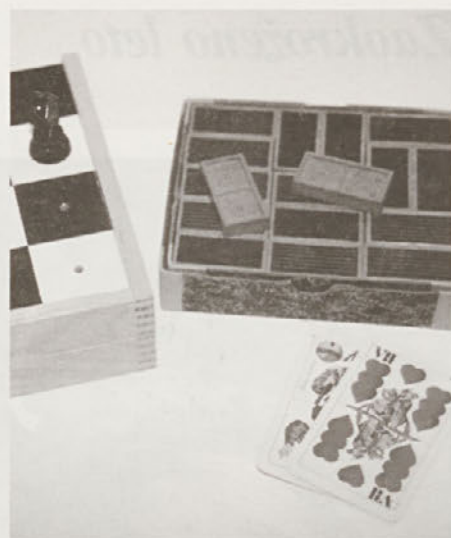
mag. Mateja Habinc 28
MI O SEBI, DRUGI O NAS

gradivo

Nuša Berce 31
ZGODBE VSAKDANA

poročila

Saša Poljak 32
EDINA TEMA JE NEZNANJE

Dušan Strgar, Dušan Štepec, Ana Mlinar, Ksenija Petrič 34
KRATKO POROČILO IN
UGOTOVITVE 3. SIMPOZIJA
ETNOLOGOV KONSERVATORJEV
SLOVENIJE IN HRVAŠKE

Matej Kodrič 36
MED OBLAKI PRIHODNOSTI

dr. Mirjam Mencej 38
POROČILO O KONFERENCI
NEMŠKEGA ZDRUŽENJA ZA
PRIPOVEDNIŠTVO

Janez Rus 39
NEKAJ MISLI OB ŠTUDIJU V
BARCELONI

polemika

dr. Mojca Ravnik 41
ETNOLOGIJE JE ŠKODA

DRUŠTVENE STRANI

Mojca Račič 43
RAJŽA V BEOGRAD

podelili Murkovo priznanje

dr. Ingrid Gradišnik Slavec 46
MURKOV, MARTINOV IN
ETNOLOŠKI PRAZNIK

mag. Tatjana Eržen Dolžan 51
ŠOPEK ROŽ ZA NAŠO
KOLEGICO ANKO NOVAK

OCENE KNJIG

dr. Marija Stanonik 52
DOBRAČEVA GORI: 100 LET
PROSTOVOLJNEGA GASILSKEGA
DRUŠTVA DOBRAČEVA,
ETNOLOŠKI VIDIK (Tanja Tomažič)

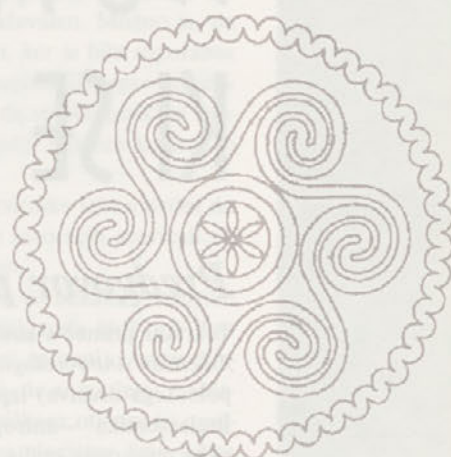
ETNOLOGIJA JE POVSOD

Franc Perc 53
ZIMA NA KOZJANSKEM

SUMMARY

57

ETNOMANIJA

VSEBINA

60

Strokovni članek / 1.04

dr. Mojca Ramšak

>>O MAJHNI STVARI, KI SE IMENUJE PLAGIAT<<

Predgovor prevajalke¹

Tokratni primer s komentarjema smo si z dovoljenjem *American Anthropological Association* (Ameriškega antropološkega društva) izposodili na njihovi spletni strani.² Bralec/bralka³ – antropolog – je poslal uredništvu ameriške strokovne revije *Anthropology Newsletter* opis prireditelja, ki se mu je zgodil pred nekaj leti.⁴ Hkrati sprašuje, ali so njegov primer, v katerem so bile kratene avtorske pravice, obravnavali korektno. Na njegovo pismo in etično dilemo odgovarjata dva komentatorja, ki prevetrta primer s pravnega, svetovalnega in moralnega vidika. Prvi komentator navaja nekaj primerov, v katerih se zdi, da gre ali je dejansko šlo za krajo besedila, drugi pa plagiat komentira v luči kršenja zakona o avtorskih pravicah in moralne kategorije plagiatorstva.

Primer uvrščamo v nadaljevanko o etičnih dilemah zato, ker se podobno dogaja tudi pri nas, le da za zdaj v slovenski etnologiji še ne deluje ustanova, ki bi pomagala reševati takšne zaplete. Večina slovenskih etnologov/etnologinj, ki so oškodovani v zvezi z necitiranjem in s tem nepriznavanjem svojega avtorstva, tako ne more najti zadoščanja niti v Slovenskem etnološkem društvu niti pri založbah. Posamezni primeri se – če se – rešujejo interno, a rešitve niso vedno v prid oškodovanemu. Še več, dogaja se, da jih zaradi tega, ker zahtevajo ali prosijo za pojasnilo, šikanirajo, o njih dajejo neresnične, zlonamerne, manipulativne in selektivne izjave, s katerimi jih poskušajo oblatiti in zmanjšati njihov strokovni ugled.

Tudi v Glasniku 41/2001, št. 3–4, je bil objavljen članek, v katerem si je avtor prisvojil poročila »nižjih po statusu«, se pod njega sam podpisal, uredništvo pa je potem v sodelovanju z bibliotekarko to besedilo naslovlilo kot izvirni znanstveni članek. Nepremišljeno. Uredništvo bi moralo najmanj podpisati vse avtorje in avtorice, ki so pomagali sestaviti poročilo, in ga uvrstiti med obzorja stroke, ne pa med razprave.

Primer:

»Ko sem predaval snov, za katero sem specializiran, sem naročil neko knjigo z mojega področja, ki je pravkar izšla. Osupnil sem, ko sem odkril, da je v enem od poglavij naročene knjige precejšen delež mojega članka, ki sem ga objavil pred nekaj leti. Čeprav je bil članek citiran na koncu poglav-

ja, pa odlomki, iztrgani iz mojega članka, ki jih je bilo kar za nekaj strani, niso bili citirani.

Pisal sem založniku in v odgovor dobil nekakšno bistroumno pismo z vprašanjem, ali naj takšna majhna stvar, kot je plagiat, prepreči uporabo te sicer dobre knjige. Potem sem se obrnil na AAA (Ameriško antropološko društvo), ker naj bi oni imeli založniško pravico⁵ do mojega članka. Toda izkazalo se je, da ima založniško pravico Univerza v ...⁶ Direktor univerzitetne pravne službe mi je odgovoril, da zakon o avtorskih pravicah ni bil kršen, ker je prilaščanje besedila v skladu s tako imenovano 'pošteno rabo' in da zatorej ne gre za plagiat. Svetoval mi je, naj pošljem dokaze uredništvu založbe in predstojniku oddelka, kjer je bil zaposlen plagiator. Nisem se želel maščevati, želel sem samo, da se spoštuje moje delo. Zahteval sem pisno opravičilo plagiatorja in jamstvo, da bo moje delo citirano v narekovajih v vseh prihodnjih izdajah.«

Dilema: kaj naj naredi avtor, ko odkrije plagiat svojega dela? Kaj je plagiat in kaj kršenje zakona o avtorskih pravicah? Koliko drugih antropologov se je že srečalo s krajo svojih objavljenih del, ki so izšla pod drugim imenom?

1. komentar

George Spindler, Univerza Stanford in Univerza v Wisconsinu

Po mojih uredniških izkušnjah ob urejanju več kot 150 študij primera, petih zbranih del in revije *American Anthropologist* se nikoli nisem srečal s popolnim namenskim plagiatorstvom, čeprav sem seznanjen z obtoževanji v zvezi s tem in sem sodeloval kot tretja stranka pri poravnavi takih sporov.

V nekem primeru (avtorjev ne imenujem) je znan starejši antropolog obtožil nekega avtorja plagiata svoje težko pridobljene demografske analize geografsko oddaljenega plemena. Toda izkazalo se je, da je domnevni plagiator uporabljal podatke iz istega vira, in sicer iz kolonialne pisarne.

V drugem primeru je starejši antropolog obtožil mlajšega kolega, ki je opravljal terensko delo med istim plemenom, plagiata opisa nekega rituala. Toda oba sta opazovala ritual, ki ga izvaja manjša skupina ljudi, le da v različnih časih. Ritual je bil ponavljajoč in oba antropologa sta bila dobra etnografa. V tem primeru ni šlo za plagiatorstvo, čeprav sta obe poročili podobni.

V nekem primeru se je antropolog vključil v raziskavo, ki jo je denarno podprla država, in izsledke objavil kot tipkopis, ki so kot fotokopija krožili v ožjem krogu strokovnjakov. Čez nekaj mesecev je presenečen ugotovil, da je bilo nekaj strani podobnega besedila objavljeno v drugem, podobnem poročilu. Tu in tam so bile spremenjene besede, sicer pa je bilo jasno, da so bile strani v bistvu prepisane. Po nekaj nezadovoljivih pogovorih o tem je predložil v presojo izjavo za publikacijo, ki je hkrati objavila njegov izvirnik in plagiat. Izjava je bila natisnjena, plagiator je navedel, da se ni zavedal vira materiala, ki ga je uporabil, ker mu ga je posodil neki mlajši sodelavec projekta.⁷

Ne verjamem, da je na našem področju ali v visokem šolstvu nasploh dosti odkritega, namernega plagiatorstva, toda kazni za nenamerne plagate so visoke. Pred kratkim je odstopil neki dekan zaradi besedila, za katero je (kot izdajatelj) odgovarjal, ker je poglavje, ki ga ni napisal on, vsebovalo nekaj strani nenamernega plagiata. Ocenjevalna komisija se je strinjala, da je sicer plagiat nenamern, toda zaradi nepazljivosti, ki ni primerena za znanstvenika, ga je vseeno kaznovala.

Če se pojavi očitni plagiat, mora žrtev najprej navezati stik s plagiatorjem, zahtevati pojasnilo in si zagotoviti popravek, ki v naslednjih izdajah vsebuje opozorilo in ustrezno zabeležko. Če popravki ne izidejo z morebitnimi novimi izdajami, jih je zaželeno in potrebno objaviti v strokovni reviji. To opozarja druge na problem in kazni (tudi za nenamerne plagate).⁸

Študentje lahko na podlagi zapiskov s predavanj čez leta zapišejo in objavijo misli, ki so jih med predavanji izrekli profesorji, a jih nikoli publicirali. In takrat lahko študentje celo mislijo, da so objavili izvirno misel. Tudi na kongresih poslušamo predavanja, razpravljamo, se udeležujemo okroglih miz ter s tem prispevamo k oblikovanju in izmenjavi idej. Zamisli se zmeraj pretakajo in mešajo in nihče ne želi ustaviti njihovih izmenjav. Kljub vztrajnim prizadevanjem si jih ne moremo lastiti. V lasti imamo lahko samo patentirane ideje.

Toda posameznikova objavljena dela (tudi zapisana, a ne publicirana) so njegova last. Če si jih kdorkoli prisvoji (ukrade), mora biti, če je le možno, zadoščeno pravici, če pa ni, ima izvirni avtor pravico, da o kraji obvesti javnost.

2. komentar

Michael J. Lowy, pravni antropolog s splošno odvetniško prakso, Hayward, Kalifornija, in predavatelj antropologije v De Anza Community College, Cupertino, Kalifornija. Predstavlja dilema nagovarja k dvema vrstama vprašanj: pravnim in moralnim. V tej in tudi mnogih drugih okoliščinah sta pravo in morala različni zadevi.

Razlike med kršitvijo zakona o avtorskih pravicah in plagiatorstvom so v tem, da je kratenje avtorskih pravic kršitev zakona, plagiatorstvo pa moralna kategorija. Vir zmede je dejstvo, da ljudje, tako kot je opisano v gornji dilemi, uporabljajo pojem plagiat za označevanje »prepisovanja«, ne da bi upoštevali, ali je delo, ki ga prepisujejo, zavarovano z državnim zakonom o avtorskih pravicah ali ne.⁹

Med dejavniki, ki določajo ali je uporaba avtorskega gradiva pravična, sta zlasti namen uporabe in njen vpliv na vrednost prepisanega besedila.

To me navaja k razmišljanju, da je v opisanem primeru direktor založbe verjetno sklenil, da je bilo izvirno besedilo namenjeno za šolsko uporabo, zato ni želel povečevati vrednosti oziroma »uporabnosti« izvirnika, namen prepisanega pa je bil izobraževalen. Možno je, da je bil direktor založbe nekorekten, ker je bila »uporaba« komercialne narave in količina »uporabljenega« precejšnja. Direktor je skratka presodil, da stroški poskusa uveljavitve avtorskih pravic niso vredni možnih koristi, ki jih prinaša natis.

V predstavljeni dilemi bi avtor izvirnika lahko prišel do pravice, če bi uveljavljal zakon o avtorskih pravicah na sodišču. Toliko, kar zadeva zakon.

Kar pa zadeva moralo, je tako, da so nekateri nelegalni popravki resda takojšnji (najbližji), toda tudi bolj škodljivi za »prepisovalca« kot legalni (pravni). Avtor dileme to takoj prepozna, ko pravi, da se ni želel maščevati. Pritegnitev pozornosti uredniškega odbora in predstojnika oddelka, kjer je zaposlen plagiator, ima lahko dolgoročne posledice za njegove nadaljnje objave in napredovanja. Menim, da je prizadeta stranka glede na okoliščine ravnala pravilno. Pravno zadoščenje je namreč počasno, negotovo in drago. Nelegalno zadoščenje je hitro in morebiti škodljivo. Avtor članka je želel samo profesionalno prepoznavanje, ki mu gre, ni pa želel uničiti pisca knjige – plagiatorja.

Dilema kar kliče k posredovalnemu servisu pri AAA. Navzočnost nevtralne in dobro obveščene tretje stranke je koristna za razreševanje sporov v podobnih razmerah, saj jih rešuje brez odlašanja, stroškov in destruktivnosti.¹⁰

V prihodnji številki: Virtualni plagiat in računalniška etika

- 1 Besedilo je prevedla in priredila dr. Mojca Ramšak.
- 2 <http://www.aaanet.org/committees/ethics/case18.htm>
- 3 Identiteta in spol avtorja/avtorice iz besedila nista razvidna, zato v nadaljevanju uporabljam moško obliko.
- 4 Vse se dogaja v drugi polovici devetdesetih let 20. stoletja.
- 5 V angleščini *copyright*.
- 6 Avtor ne navaja univerze, ker bi lahko razkrila njegovo identiteto.
- 7 Komentator se žal medlo opredeljuje do te očitne kraje, domnevam, da zato, ker želi obdržati anonimnost vpletenih.
- 8 Tudi tak primer je že bil objavljen v Glasniku SED (leta 1996: let. 36, št. 1), in sicer pismo oškodovanega, pismo plagiatorja in pojasnilo uredništva, ter bil povod za idejo o etičnem kodeksu slovenskih etnologov, ki je bil kot predlog objavljen v isti številki.
- 9 Dela, zavarovana z državnim zakonom, imajo v kolofonu znak © (copyright). Opozoriti pa je treba, da nekatere založbe samovoljno in brez soglasja ustrezne ustanove dodajajo ta znak v knjige. V Sloveniji je postopek tak, da intelektualno lastnino zavarujemo pri avtorski agenciji v Ljubljani oziroma ji pošljemo celotno besedilo, ki ga želimo zavarovati. Šele takrat se šteje, da je delo zaščiteno z zakonom o avtorskih pravicah.
- 10 Ali bi tudi v okviru SED začeli razmišljati o čem podobnem? Častno razsodišče je bilo prisiljeno ukrepati le enkrat, leta 1998, a na osebo s trdo kožo ni vidneje vplivalo.

Strokovni članek / 1.04

Tita Porenta

PREDLOGI ZA DOPOLNITEV SKUPNEGA ETIČNEGA KODEKSA SLOVENSКИH ETNOLOGOV

V delovni skupini za etnološko muzeologijo pri SED smo na poklicno etiko kustosa etnologa ali etnologa muzealca nazadnje opozorili na prvem sestanku, tik pred rednim srečanjem Slovenskega muzejskega društva v Bohinju oktobra 1999. Ugotovili smo, da se etnologovo delo v vlogi kustosa pomembneje ne razlikuje od drugih temeljnih znanstvenih poklicnih profilov v muzejih, in dali pobudo, da se edini do zdaj veljavni in uporabljeni etični kodeks svetovne muzejske organizacije Icom uporabi tudi za nas. Na omenjenem srečanju v Bohinju smo IO Slovenskega muzejskega društva predlagali, da ta kodeks priredi razmeram v slovenski muzeologiji in muzejih, v katerih delujejo tudi etnologi. Žal se to zaradi stalnih zakonskih dopolnil in reorganizacij muzejske stroke še ni zgodilo, nekatera zanimiva etična vprašanja pa so bila do zdaj javno delno poudarjena le na lanskem zborovanju Slovenskega muzejskega društva v Velenju v okviru razmišljanj o vlogi kustosa nasploh (Fujs 2001, 28–31).

V naši delovni skupini je bila za preučitev in izbiro specifičnih vsebin muzejske etnološke poklicne etike, ki naj bi jih posredovali širšemu krogu etnologov za dopolnitev skupnega kodeksa, določena Magda Peršič iz Notranjskega muzeja Postojna, ki je v ta namen opravila anketo med člani delovne skupine. Dopolnitev skupnega kodeksa se nam je zdela pomembna, ker je dr. Mojca Ramšak v svojih sicer enkratnih razpravah o etiki etnološke stroke (Ramšak 1996, 33–37; ista 1998, 183–212) poudarila bolj problematiko raziskovalnega procesa, medtem ko je v muzejih ta na splošno manj pogost. Za etnologue v muzejih so namreč pomembna vsa etična določila, ki nas vodijo pri kompleksnem delu z gradivom, predvsem pa z eksponati. Po drugi strani se je zdel Icomov predlog za naše razmere preobsežen in hkrati preohlapen, saj pogosto obliko ravnanja le predpisuje. Ker v splošnem posebnih opredelitev etičnega vedenja za etnologue muzealce še ni, je čutiti potrebo, da jih prepoznamo, dopolnimo in oblikujemo tako v okviru etnološke kot muzejske stroke. Moji predlogi oziroma izhodišča za dopolnitev skupnega etičnega kodeksa etnologov temeljijo na Icomovih priporočilih, po-

sebnostih petih temeljnih nalog sodobnega muzeja in slovenski zakonodaji na področju muzejske stroke. Etiko je težko ločiti od strokovnosti in zakonskih obveznosti, zato sem za razumevanje, primerjavo in razlago posameznih členov upoštevala še Zakon o varstvu kulturne dediščine, Uredbo o vzpostavitvi muzejske mreže za izvajanje javne službe na področju varstva premične dediščine in določitvi državnih muzejev, Pravilnik o varovanju in hranjenju muzejskega gradiva, Minimalne standarde za izvajanje muzejske dejavnosti, Pravilnik o napredovanju zaposlenih v javnih zavodih na področju kulture, Pravilnik o pripravi izpitov, strokovnih izpitih in pridobivanju nazivov za zaposlene v dejavnostih s področja varstva kulturne dediščine in strokovna besedila, ki opredeljujejo posebnost področja dela kustosa etnologa (Makarovič 2001, Gačnik 2002, Zborniki ...). Ker je obravnavani etični kodeks prirejen slovenskim razmeram, razen Icomovega kodeksa nisem upoštevala tuje literature in zgledov. Zaradi hitrega in nenehnega razvoja ter stalnih sprememb ob koncu prispevka opozarjam še na nekatere »etične« perspektive, o katerih bomo morali razmišljati že v kratkem.

Icomov kodeks

Icom, mednarodni muzejski svet, je najpomembnejša mednarodna nevladna organizacija, ki povezuje muzeje in poklicne muzejske delavce z vsega sveta. Icomov kodeks poklicne etike je sprejela njegova 15. generalna skupščina na zasedanju v Buenos Airesu v Argentini 4. novembra 1986, dopolnjen pa je bil na Icomovi 20. generalni skupščini v Barceloni v Španiji 6. julija 2001. Ker je ureditev muzejske problematike v svetu drugačna kot pri nas, njegova vsebina, ki obsega uvodne obrazložitve, etiko ustanov in poklicno vedenje posameznika, velja le kot splošni model etičnega kodeksa, na katerem lahko nacionalne in posebne strokovne sekcije gradijo svoja pravila glede na potrebe in značilnosti, kar Icom spodbuja.

Slovenski odbor Icoma deluje od leta 1991. Ena njegovih prvih nalog je bila prevod Icomovega kodeksa – in dobili

smo ga leta 1993. Na videz drobna knjižica je po mnenju prvega predsednika slovenskega odbora Icoma odpirala nove poglede na razvoj slovenskega muzejstva, predvsem kar zadeva njegovo ureditev in organizacijo (Moder 1993, 5). Zakonske podlage in strokovno znanje je bilo treba dopolniti z etičnimi načeli, ki bi opredeljevala tako ravnanje muzejev kot vedenje strokovnjakov. Icomov kodeks največjo odgovornost nalaga lastniku (državi, mestu, občini, podjetju ...), nato upravnemu telesu in kustosu kot glavnim strokovnjakom, ki so tudi osebno odgovorni do zbirk, poklica, kolegov in javnosti.

Kot glavni izhodišči za korektno ravnanje poklicnega muzealca veljata po tem kodeksu zavedanje, da so muzeji stvar javnega zaupanja in je njihov pomen za družbo sorazmeren s kakovostjo danih storitev ter da strokovno znanje in sposobnost opravljanja tega poklica ne zadostujeta brez doslednega upoštevanja etičnih načel (International ...; Icomov ... 1993, 40). Iz omenjenega sta razpoznavni poglobitvi značilnosti dela muzealcev: prvič, da so v nasprotju z individualnimi raziskovalci muzeji do družbe kolektivno odgovorni zaradi kompleksnega in interdisciplinarnega ponujanja storitev in da so tu neizogibni križanje interesov in razlike v delovnih razmerah ter, drugič, da je tudi posameznikova odgovornost do zaupanega gradiva odvisna od stopnje dogovorjenih vzorcev ravnanja in njihovega upoštevanja pri tistih nalogah muzeja, kjer se združuje gradivo, torej pri njegovi obdelavi in interpretaciji. Strokovna in etična načela so težko ločljiva. Etika ustanove je v Icomovem kodeksu opredeljena v posebnem poglavju in predpisuje izdelavo dokumentov, iz katerih so razvidni minimalni standardi za muzeje, temeljni akt z opredeljenim načinom financiranja, prostorska, kadrovska, izobraževalna, razstavna, komercialna in zbiralska politika ter pogoji razpolaganja z zbirkami.

Icomov kodeks poklicne etike je žal zavezujoč samo za člane Icoma, medtem ko ga številni muzejski delavci v Sloveniji, zasebni zbiralci ter državni, občinski in drugi ustanovitelji oziroma lastniki muzejev, s katerimi smo v posrednih strokovnih stikih glede pomembnih strokovnih vprašanj upravljanja zbirk in kadrovanja vodilnih delavcev, sploh ne poznajo niti ga ne upoštevajo pri svojih odločitvah. Zato predlagam, da etiko lastnikov ustanoviteljev, upravnih teles in muzejev kot ustanove prepustimo poklicnemu kodeksu muzealcev in to v skupnem kodeksu etnologov združimo v prvo načelo zvestobe poklicu in muzeju, natančneje pa opredelimo le tiste določbe, ki predpisujejo ravnanje etnologov kustosov oziroma opredeljujejo njihovo osebno odgovornost.

Izhodišča za dopolnitev skupnega etičnega kodeksa etnologov

- 1 Načelo zvestobe poklicu in muzeju
 - 1.1 Načelo upoštevanja slovenskega nacionalnega etičnega kodeksa za muzejske delavce
 - 1.2 Načelo upoštevanja notranje organiziranosti in etičnih načel muzejske ustanove, v kateri je etnolog trenutno zaposlen.

Člena se nanašata na upoštevanje splošnih etičnih načel prihodnjega slovenskega nacionalnega

etičnega kodeksa, v katerem bodo natančneje opredeljeni tudi načela ureditve slovenske muzejske stroke in splošna etika muzejske ustanove. Drugo načelo določa etiko posameznega muzeja in zavezuje kustosa etnologa k upoštevanju internih vrednot, ciljev, poslanstva in organiziranosti zavoda, v katerem je trenutno zaposlen.

- 2 Načelo osebne odgovornosti muzejskega delavca

- 2.1 Načelo ustrezne izobrazbe in strokovne usposobljenosti

Etnolog, ki se prijavi na razpis za delo v muzeju, mora predložiti originalno dokazilo o svoji izobrazbi (najmanj diplomu iz etnologije) in praviloma dokazilo Skupnosti muzejev Slovenije o strokovni usposobljenosti (dokazilo o opravljenem strokovnem izpitu oziroma doseženem strokovnem nazivu), razen pri pripravništvu. Neetično je precejevati izkušnje s področja dela v muzeju drugih temeljnih znanosti oziroma zbirateljstva. Komisija za podeljevanje strokovnih nazivov pri Skupnosti muzejev Slovenije poznavanje etičnega kodeksa muzealcev vključuje v redni program strokovnih izpitov za varuha kulturne dediščine (Pravilnik o pripravništvu ...).

- 2.2 Načelo odgovornost pri odhodu na drugo delovno mesto

Kustos kot samostojen strokovnjak pri delu z zbirkami, še posebej pa etnolog na vodilni funkciji, mora pri odhodu na drugo delovno mesto zunaj matične ustanove skrbno premisliti o trenutnih potrebah muzeja, sprejetih poklicnih obveznostih do sedanjega delovnega mesta in izročitvi vsega gradiva, ki ga je zbral, uredil in posredoval v času zaposlitve na podlagi sprejetih programov in pogojev hranjenja oziroma razpolaganja z njim.

- 2.3 Načelo jasno opredeljenih zasebnih interesov
- Dosedanja slovenska muzejska zakonodaja nikjer ne vsebuje določbe, ki bi se nanašala na področje zasebnih interesov muzejskih delavcev. Zato tudi sama to določbo puščam odprto in dajem v razmislek dve področji, na katerih bi se lahko pokazali zasebni interesi:

Kustos etnolog lahko ima zasebno muzejsko zbirko, ki po vsebini in območju zbiranja ni sorodna zbirkam, za katere skrbi v muzeju, kjer je zaposlen. Če je v tej zasebni zbirki neki predmet razglašen za kulturni spomenik, velja zanj isti režim varovanja kot za druge zasebne zbiratelje.

Vsak muzejski delavec ima pravico do nadaljnje študija, stalnega strokovnega izobraževanja, sodelovanja v strokovnih projektih, publikacijah, strokovnih društvih ter drugih združenjih in dejavnostih, ki jih ustanova ne more financirati ali zanje ni zainteresirana. Težava nastane, ko je za svoje delo plačan. Ali plačilo za tovrstno sodelovanje pripada njemu ali matični ustanovi, kadar gre za delo zunaj delovnega časa in opisa delovnih obveznosti?

- 2.4 Načelo osebne odgovornosti do zbirk

- 2.4.1 Pridobivanje muzejskih predmetov in oblikovanje zbirk

Pridobivanje predmetov in drugega gradiva mora potekati v skladu s slovensko zakonsko opredeljeno območno in področno matičnostjo ter uveljavljeno zbiralsko politiko muzeja.

Pri pridobivanju gradiva na terenu mora kustos predhodno pridobiti pisno soglasje darovalca oziroma prodajalca. Pisni dokument mora vsebovati tudi pogoje pridobitve predmeta, glavne podatke o njem in pogoje razpolaganja z gradivom. Pri tem je pomembno opozoriti na upoštevanje anonimnosti darovalca, kadar gre za predmete osebne narave ali pogoje razpolaganja z drugimi predmeti, ki kakorkoli izpričujejo osebna ali skupinska čustva (predmeti obredne narave, osebni intimni predmeti in dokumentarno gradivo).

Neetično je zamenjavanje predmetov iz zbirke za nove ali druge predmete.

Pogajanja o pridobitvi gradiva morajo temeljiti na poštenosti, tako glede ugotavljanja identifikacije kot vrednosti predmeta.

Neodgovorno je pridobivanje predmetov, za katere v muzeju ne moremo zagotoviti ustrezne hrambe. Prav tako predmeta ni dovoljeno jemati v posojilo ali ga zadrževati za namenom, da bi ga neprimerno pridobili v zbirko.

Muzejski delavec ne sme v zasebne namene pridobivati, zbirati in hraniti predmetov, ki se skladata s poslanstvom in zbiralsko politiko muzeja, v katerem je zaposlen.

Oblikovanje zbirk s primarno etnološko naravo, torej predmetov, ki izpričujejo način življenja ter splošno vsakdanjo in praznično uporabo, mora vsak kustos etnolog v krogu muzeja zagovarjati suvereno in na podlagi znanstvenih argumentov (velja za splošne muzeje).

2.4.2 Varovanje zbirk

Muzejski delavec mora skupaj z ustanovo zagotoviti najvišjo mogočo stopnjo varnosti predmetov in gradiva pred krajo in poškodbami tako v času obdelave (raziskovanja, fotografiranja, konservacije, dokumentacije ...) kot v depozitu, na razstavi in pri prevozu oziroma premestitvi.

Kustos etnolog je osebno odgovoren za predmete, ki jih pridobi v začasno hrambo in (še) niso last muzeja. V ta namen mora izpolniti ustrezen pisni dokument.

Poklicni muzejski delavec ne sme zaupati pomembnih kustodijskih obveznosti osebam brez primerne znanja in spretnosti, torej prostovoljcem, pripravnikom in drugim nepooblaščenim osebam. Varovanje obsega tudi dolžnost kustosa, da se ob pomanjkanju znanja v muzeju o zagotavljanju pravih razmer za gradivo posvetuje z zunanjimi strokovnjaki oziroma kolegom z ustreznim področno matično odgovornostjo.

2.4.3 Ohranjanje zbirk

Bistveno etično načelo za muzejskega delavca skupaj z ustanovo je skrb za primerno nego in ohranjanje starih in na novo pridobljenih etnoloških zbirk.

Kustos si mora v razumnih mejah prizadevati, da bodo zbirke prihodnjim rodovom posredovane

čim bolj varno in čim bolj ohranjene glede na trenutno znanje in vire. Pri tem je zelo pomembna preventivna konservacija najbolj ogroženih etnoloških predmetov, ki so navadno narejeni iz naravnih materialov in zato hitreje propadajo. Gradivo mora biti ustrezno konservirano in shranjeno ter v primernem mikrokolju, ki zmanjšuje oziroma preprečuje različne naravne in kulturne vzroke kvarjenja etnološke materialne dediščine.

Neetično je tudi samovoljno sprejemanje odločitev glede nadomestitve ali obnovitve raznih delov predmeta, in to brez ustrezne dokumentacije (konservatorskega programa in kartona), zaradi upoštevanja muzeološkega konteksta in posebnih določb muzejskih konservatorjev in restavradorjev. Posebne določbe o hranjenju in raziskovanju veljajo za zbirke gradiva obrednega pomena in morajo biti sprejemljive tudi za etnične skupine, katerim pripadajo.

2.4.4 Dokumentiranje

Vse začasno ali trajno pridobljeno gradivo in zbirke morajo biti ustrezno evidentirani in dokumentirani v skladu s sprejetimi etnološkimi standardi zaradi lažjega določanja izvora, identifikacije, uporabe, ugotavljanja stanja, popolnosti in obdelave. Posebno pozornost moramo skupaj z ustanovo posvečati vodenju dokumentacije o razmerah za hranjenje gradiva, postopkih črtanja iz inventarja in restitucije.

Treba je zagotoviti sistem za posredovanje podatkov dobronamernim uporabnikom in izdelavo varnostnih kopij.

2.4.5 Raziskovanje

Kustos je odgovoren za sprejetje predmeta v muzejsko zbirko, pri čemer upošteva natančno določena merila (ključni so identifikacija, provenienca in datacija) ter s poglobljenim strokovnim (in znanstvenim – velja za kustose z doktoratom oziroma muzejske svetnike) delom določi njegov muzeološki kontekst. Poleg tega mora kustos etnolog raziskovati tudi področja, za katera je muzealija ali zbirka pričevalna. V muzejskem raziskovalnem procesu se enakovredno prepletajo etnološke in muzeološke metode, etnološka premična dediščina pa se lahko interpretira tudi z vidika drugih znanstvenih ved, pri čemer etnolog ne sme ovirati kolegov in jim mora posredovati potrebne podatke.

Pri raziskovanju mora muzejski delavec zaupne podatke interpretirati tako, da s tem ne bo kršil pogojev razpolaganja z gradivom.

2.4.6 Posredovanje

Ena najpogostejših in najopaznejših nalog kustosa v zadnjem času je posredovanje gradiva in znanja. Gradivo posredujemo različno: prek razstav, znanstvenih, strokovnih in poljudnih publikacij ter člankov (najbolj tipični so zborniki, katalogi, razstavne zloženke, objave v strokovnem in lokalnem časopisu), prek predavanj, raznih popularizacijskih projektov, pedagoških programov in prek posredovanja nerazstavljenega gradiva med uradnimi urami. Znanje in informacije prenaša-

mo znanstvenim raziskovalcem, poklicnim in mlajšim stanovskim kolegom, zasebnim zbiralcem in drugi neprofesionalni javnosti. Ponavadi so to javna dejanja, zato ta funkcija sodi v poglavje osebne odgovornosti do javnosti.

Kustos etnolog mora pri posredovanju gradiva upoštevati načela spoštovanja zaupnosti in profesionalnega odnosa z javnostjo. Ločiti mora gradivo, ki je dostopno vsem, od gradiva za študijske namene. Pri opravljanju javne službe ne sme izdajati strokovnega mnenja ali ponujati strokovne pomoči, če obstaja kakršenkoli dvom o dobrih namernih straneh. Pri razstavljanju posebnih zbirk (obredni in osebni intimni predmeti) mora biti gradivo predstavljeno dostojanstveno, ne sme žaliti posamezne osebe ali obravnavane etične skupnosti.

2.5 Načelo osebne odgovornosti do javnosti

2.5.1 Načelo spoštovanja poklicnih meril

Zaradi javnih in poklicnih interesov morajo kustosi etnologi spoštovati sprejeta splošna strokovna merila in zakone, ohranjati poklicno čast in dostojanstvo ter se podrežati poklicnemu redu, ki so si ga naložili sami. Po svojih zmožnostih morajo javnost varovati pred nezakonitim ali neetičnim poklicnim vedenjem ter jo ob primernih priložnostih obveščati in poučevati o ciljih, pomenu in namerah svojega poklica ter tako razvijati boljše razumevanje odgovornosti varuhov etnološke premične dediščine.

2.5.2 Načelo zaupnosti

Prvo načelo zaupnosti velja za varovanje dvomljivih ali občutljivih podatkov o identifikaciji in izvoru etnoloških predmetov.

Spoštovanje načela zaupnosti velja za podatke, ki se nanašajo na varnostne ukrepe v muzeju, zasebnih zbirkah in drugih muzejih, ki jih je kustos obiskal po službeni dolžnosti.

Kot pri raziskovalcih veljajo podobna etična načela o varovanju osebnih podatkov iz ustnih virov in drugega gradiva osebne narave tudi za kustose etnologe.

Brez soglasja lastnika, če je tako določeno v pogodbi o razpolaganju z gradivom, ne smemo posredovati podatkov o predmetu drugemu muzeju, trgovcu.

Ta pravila kršimo samo ob zakonski dolžnosti pomagati policiji v preiskavi v zvezi s krajo ali nezakonito pridobljeno lastnino.

2.5.3 Načelo profesionalnih odnosov z javnostjo

Na splošno mora biti kustos etnolog do uporabnikov vljuden in profesionalen, še posebno kadar gre za pravočasno odzivanje na dopise in poizvedovanja. Kustos mora ob spoštovanju zaupnosti, zadostni oziroma ustrezni dokumentaciji in upoštevanju pogodbe o upravljanju gradiva za ustrezno zahvalo ponuditi svoje znanje in izkušnje, povezane s poizvedbo, dobronamernim raziskovalcem pa pri tem omogočiti nadzorovan, vendar čim bolj popoln dostop do gradiva in dokumentacije, za katero skrbi.

3 Načelo osebne odgovornosti do stanovskih in poklicnih kolegov

3.1 Načelo zavzemanja za pozitivne poklicne in stanovske odnose

Kustosi etnologi pri svojem delu srečamo številne strokovnjake: stanovske kolege, poklicne kolege in druge muzejske delavce ter strokovnjake, ki niso zaposleni v muzeju in s katerimi sodelujemo občasno. Tudi do njih moramo biti vedno vljudni in kooperativni. Mnenjske razlike se ne smejo izražati osebno prizadeto, lahko pa ugovarjamo vsem predlogom, ki bi bili za muzej ali poklic škodljivi.

3.2 Načelo poklicnega sodelovanja

Vsak kustos etnolog mora izmenjavati poklicno znanje in izkušnje, spoštovati osebe, od katerih se je učil, in sprejemati odgovornost do izobraževanja mlajših kolegov. Prenašanje znanja in izkušenj mora biti učinkovito, nepristransko in kakovostno.

3.3 Načelo prepovedi trgovanja s kulturno dediščino

Noben kustos etnolog ne sme sodelovati pri trgovanju s kulturnimi dobrinami za dobiček ali jih zamenjavati s podobnimi predmeti, kot jih zbira matični muzej ali drugi muzeji. Pri tem mora ob ustreznem poznavanju terena opozoriti strokovna društva, ki skrbijo za premično kulturno dediščino, da takim ljudem, ki trgujejo s kulturno dediščino, ne dovolijo včlanitve. Od nobenega trgovca, dražilca ali druge osebe ne sme sprejemati podkupnine ali drugih daril zaradi napeljevanja k nakupu ali prodaji muzejskih predmetov. Kadar obstaja utemeljen sum o nedovoljenem ali nezakonitem prenosu, uvozu ali izvozu kulturne dediščine, je treba o tem obvestiti ustrezne organe (upravo za kulturno dediščino – inšpektorat za kulturno dediščino, policijo oziroma carinsko službo).

3.4 Načelo pozitivnega reševanja drugih navzkrižnih interesov oziroma upoštevanja strokovnih pristojnosti

Kustos etnolog se mora izogibati vsem dejanjem, ki bi utegnili biti v navzkrižju z interesi kolegov, delodajalca ali javnosti, predvsem v vlogi osebne dajanja strokovnih informacij. Na podlagi slovenske muzejske zakonodaje ne smemo dajati pisnih potrdil o cenovnem vrednotenju (cenitvah) predmetov, dovoljenj za izvoz in identificirati predmetov, če obstaja sum njihove nezakonite prisvojitve.

Nov položaj muzejev in nova etična vprašanja – kako naprej

Sodobni muzeji vse bolj stopajo v svet medijev, uporabe sodobne tehnologije ter prepletanja interesov strokovnjakov in najrazličnejših uporabnikov. Po mnenju nekaterih znanih muzeologov (dr. Tomislav Šola) so muzeji postali medij, ki preteklost interpretira kot model preživetja in išče stik s sedanjostjo. Tako so sodobni muzeji vse bolj na očeh javnosti (strokovni, nestrokovni, upravno-politični), katere pričakovanja so večkrat daleč od načel naše stroke. Novost so javni programi, ki še zdaleč ne pomenijo več samo ogleda stalnih razstav, ampak organiziranje raznih delavnic, projektov, terapij.

skih oblik. Muzeji so namenjeni zabavi, preživljanju prostega časa in samoizobraževanju. Niso več samo proračunski porabniki, iščejo nove možnosti za uveljavitev v svojem in širšem okolju. Širi se profil strokovnjakov znotraj ustanov z različno, specifično predizobrazbo ali takih, ki so celo brez nje. Kako torej ravnati v posameznih primerih v ustanovi, v kateri smo zaposleni, kako sodelovati s kolegi in drugimi sodelavci? Kako izbirati pokrovitelje, kako obvladati delo z zasebnimi zbiralci v novih razmerah? Do kod sega naša strokovna pomoč, kakšne težave nas čakajo pri popisovanju registra in razglašanju predmetov za kulturni spomenik brez finančne in zakonske podpore?

Viri in literatura

FUJS, Metka 2001: Kustos, gibalno in filozofija muzeja. V: Zborovanje Slovenskega muzejskega društva, Velenje 3.-5. oktobra 2001. Ljubljana, Velenje, Slovensko muzejsko društvo in Kulturni center Ivan Napotnik, 28-31.

GAČNIK, Aleš 2002: Etnološka muzeologija in razvoj (od raziskovanja preteklosti k načrtovanju razvoja). V: Glasnik SED let. 42, št. 3, Ljubljana, 48-53.

GRADIVO za strokovni izpit, 1996. Ljubljana, Ministrstvo za kulturo, Uprava za kulturno dediščino /skripta/. **ICOM Code of Ethics for Museums**. Internetni vir: Icom.museum/ethics.html, 11. avgusta 2002.

ICOMOV kodeks poklicne etike, 1993. Ljubljana, Slovenski odbor Icoma.

INTERNATIONAL council of Museums (Statut Icoma, Icomov kodeks poklicne etike), 1993. Ljubljana, Slovenski odbor Icoma.

KOS, Mateja 2001: Kustos kot raziskovalec. V: Zborovanje Slovenskega muzejskega društva, Velenje 3.-5. oktobra 2001. Ljubljana, Velenje, Slovensko muzejsko društvo in Kulturni center Ivan Napotnik, 32-35.

MAKAROVIČ, Gorazd 2001: Tri načela, ki so kompas in merilo muzejskega dela. V: Glasnik SED let. 41, št. 3/4, Ljubljana, 112-115.

MINIMALNI standardi za izvajanje muzejske dejavnosti, 2000. Ljubljana, Skupnost muzejev Slovenije /tipkopis/, 1-4.

MODER, Gregor 1993: Uvod. V: International council of Museums. Ljubljana, Slovenski odbor Icoma, 5.

PRAVILNIK O NAPREDOVANJU zaposlenih v javnih zavodih na področju kulture, 1994, 1996, 2000. V: Uradni list RS 41/94, 12. julija 1994, Ljubljana, 2700-2728; Uradni list RS 2/96, 19. januarja 1996 (dopolnitve), Ljubljana, 120; Uradni list RS 106/00, 16. oktobra 2000 (spremembe in dopolnitve), Ljubljana, 11169-11171.

PRAVILNIK O PRIPRAVNOSTI, strokovnih izpitih in pridobivanju nazivov za zaposlene v dejavnostih s področja varstva kulturne dediščine, 1996. V: Uradni list RS 31/96, 14. junija 1996, Ljubljana, 2577-2585.

PRAVILNIK O VAROVANJU in hranjenju muzejskega gradiva, 2000. Portorož, 24. aprila 2000, Skupnost muzejev Slovenije /tipkopis/, 1-3.

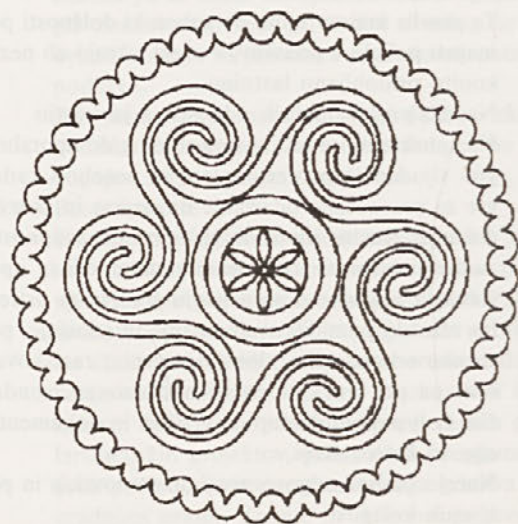
RAMŠAK, Mojca 1996: Etični kodeks slovenskih etnologov (predlog). V: Glasnik SED let. 36, št. 1, 33-37.

-- 1998: Pobočja etične pietete in idealiziranih procedur v etnoloških raziskavah. V: Etnolog 8 (59), 183-212.

UREDBA o vzpostavitvi muzejske mreže za izvajanje javne službe na področju varstva premične dediščine in določitvi državnih muzejev, 2000, 2000a, 2001. V: Uradni list RS 97/00, 20. oktobra 2000, Ljubljana, 10485-10488; Uradni list RS 103/00, 14. novembra 2000, Ljubljana, 10928-10929; Uradni list RS 105/01, 20. decembra 2001, Ljubljana, 11152.

ZAKON o varstvu kulturne dediščine. V: Uradni list RS 7/99, 5. februarja 1999, Ljubljana, 555-564.

ZAPISNIK s prvega sestanka delovne skupine za etnološko muzeologijo pri SED. 27. septembra 1999, Arhiv SED. **ZBORNIKI Slovenskega muzejskega društva** 1991, 1993, 1995, 1997, 1999, 2001.

POKLICNA ETIKA V MUZEJIH

V okviru referatov o etičnem kodeksu slovenskih etnologov, ki smo jih kolegice etnologinje (dr. Mojca Ramšak, Zvezdana Koželj, Tita Porenta in Magda Peršič) predstavile na etnološkem večeru marca letos, sem sodelovala s povzetkom rezultatov ankete, ki sem jo opravila med kolegi v slovenskih muzejih, in s svojimi predlogi za izhodišča druge razsežnosti etike, tiste, ki zadeva bolj praktično naravo etičnega ravnanja etnologov muzealcev. Referati bodo namenjeni za pripravo *Etičnega kodeksa slovenskih etnologov*, z vsemi specifičnimi vsebinami muzejske, raziskovalne in konservatorske etnološke prakse.

Ker slovenski muzealci še nimamo objavljenega nacionalnega etičnega kodeksa (predlog je Slovenskemu muzejskemu društvu že dala Metka Fujs iz Pokrajinskega muzeja Murska Sobota), naj bi se dotlej neformalno vsi poklicni muzejski delavci ravnali po *Icomovem kodeksu poklicne etike*,¹ formalno pa to velja le za člane Icoma (nekateri muzeji nimajo Icomovega kodeksa, ker pač niso včlanjeni v to svetovno muzejsko združenje). Kodeks poklicne etike muzejskih delavcev nekako nadomešča in ga po svoje vključuje *Zakon o varstvu kulturne dediščine*,² ki ga moramo spoštovati vsi delavci v slovenskih muzejih, tako kot v drugih zavodih, kjer se ukvarja jo z varstvom kulturne dediščine.

Dejstvo je, da niti Icomov kodeks niti predlog *Etičnega kodeksa slovenskih etnologov*³ ne vsebujeta v celoti poklicnih načel etike kustosa etnologa, zato me je zanimalo, katere so po mnenju etnologov muzealcev etično sporne zadeve in načela, ki bi morali biti enotni za vse etnologe v muzejski stroki oziroma bi bili uporabni v etnološki in muzeološki stroki. V ta namen sem lansko poletje sestavila vprašalnik z 29 vprašanji. Prejeli so ga vsi etnologi po slovenskih muzejih, kar precej časa pa je bil objavljen tudi na spletni strani Slovenskega etnološkega društva:⁴

1. Ali se pri svojem delu poklicnega muzejskega delavca etnologa ravnate po etičnih načelih IKPE (Icomovega kodeksa poklicne etike) in koliko poznate IKPE?
2. Katera etična načela so v IKPE za vaše strokovno in poklicno delo v muzeju po vašem mnenju najpomembnejša?
3. Ali menite, da so določena etična načela IKPE dvoumna ali celo protislovna? Katera in zakaj? (Navedite po sklopih s točkami iz kodeksa, straneh ali opisno!)
4. Ali pogrešate določeno etično načelo v IKPE, ki se dotika etnologovega strokovnega in poklicnega dela v muzeju? Predlogi!
5. Ali poznate EKSE (Etični kodeks slovenskih etnologov)? Katera poklicna etična načela muzejskega delavca etnologa bi vključili v EKSE?

6. Ali menite, da so avtorske pravice primerno vključene v IKPE?
7. Ali imate v muzeju strokovno oziroma poklicno avtonomnost?
8. Ali se z vašim strokovnim delom niso strinjali v muzeju ali zunaj njega? Kako ste rešili to težavo?
9. Ali sodelujete s sodelavci na interdisciplinarni ravni?
10. Ali se z etnološko stroko na poklicni ravni ukvarjajo tudi vaši sodelavci? Ste seznanjeni s tem, pri tem sodelujete?
11. Ali posegate na strokovna področja vaših sodelavcev? Ali sodelavce obvestite o tem in sodelujete z njimi?
12. Ali je zbiralna politika vašega muzeja interdisciplinarno ali avtonomno zasnovana (po kustodiatih)?
13. Ali imate vpogled v celotno predmetno dokumentacijo vašega muzeja?
14. Ali vaš muzej oziroma posamični kustodiat sodelujejo z drugimi slovenskimi javnimi in zasebnimi muzeji oziroma zbirkami glede zbiralne politike?
15. Ali pridobivate predmete tudi s kolegovskega muzejskega terena, ali ga o tem obvestite?
16. Ali s kolegi z vašega področja sodelujete tudi pri terenskem delu?
17. Ali menite, da je po IKPE pri terenskem delu kratena etnologova raziskovalna avtonomnost?
18. Ali imate v okviru vašega muzeja izdelana pravila sodelovanja z zasebnimi zbiralci, društvi, šolami, starinarji, dražilci, prekupčevalci?
19. Ali opravljate etnološki nadzor nad zasebnimi in društvenimi zbirkami? Ali ste imeli kakšne težave pri strokovnem nadzoru?
20. Kje dobite podatke o zasebnih zbirkah?
21. Ali se upravitelji zasebnih zbirk obračajo na vašo strokovno pomoč?
22. Ali imate sami osebno zbirko? Ste jo predstavili muzeju?
23. Kaj menite o zbiralni politiki osebnih zbirk poklicnih muzejskih delavcev? Se vam zdijo določena načela IKPE sporna?
24. Kaj menite o načelu IKPE o neetičnosti kupovanja črtanih inventarnih predmetov poklicnih muzejskih delavcev?

1 Gregor Moder (ur.), *International council of Museums (Statut Icoma, Icomov kodeks poklicne etike)*. Ljubljana 1993, Slovenski odbor Icoma.

2 *Zakon o varstvu kulturne dediščine*. V: Uradni list RS 7/99, 5. februarja 1999, Ljubljana, 555-564.

3 Mojca Ramšak, *Etični kodeks slovenskih etnologov* (predlog). V: Glasnik SED let. 36, št. 1, Ljubljana 1996, 33-37.

4 www.sed-drustvo.si.

25. Ali se strinjate z normativom IKPE, ki pravi, da morate posredovati javnosti, posameznikom in strokovnim kolegom vse vaše znanje in izkušnje, tudi če se nanašajo na vaše osebno raziskovalno delo oziroma posebno interesno področje? Kakšne so vaše izkušnje v zvezi s tem?
26. Kako vrednotijo vaše delo ljubiteljski etnologi, zasebni zbiralci, društva (obojeustransko sodelovanje, citiranje, zahvala ...)?
27. Ali kdaj upravičeno menite, da poskuša javnost vaše strokovno delo zlorabiti zaradi koristoljubnih nagibov?
28. Koliko po vašem mnenju IKPE poklicnim muzejskim delavcem dopušča zasebnost v očeh javnosti?
29. S katerimi etičnimi načeli bi poklicnega muzejskega delavca etnologa obvarovali pred nedobronamernimi očitki javnosti?

Ker mi je znano, da se delovne razmere etnologov razlikujejo od muzeja do muzeja, sem poskušala priti z vprašalnikom do objektivnejše predstave o pereči etični problematiki kustosov etnologov, do nekaterih skupnih izhodišč, ki bi jih vključili v pripravljajoči se *Kodeks poklicne etike muzejskih delavcev* kot tudi v *Etični kodeks slovenskih etnologov*.

Od 57 delujočih etnologov v slovenskih muzejih se jih je na vprašalnik odzvalo sedem, izpolnilo ga je šest, ena kolegica se je opravičila zaradi uvajanja v muzejsko delo oziroma nezadostnih muzejskih izkušenj. Ta odziv po svoje izraža muzejsko stvarnost, v kateri je kustos preobremenjen z različnimi muzejskimi dejavnostmi in birokratskimi zadevami. Vsaj v manjših muzejih se kustos vsak dan srečuje z nezmožnostjo udejanjanja svojega znanja, kar mu onemogočajo materialne in politične ovire, srečuje se z neetičnim ravnanjem, zato se mu zdi razmišljanje o etiki nesmiselno, utopično ... Na podlagi tako majhne vzorčne skupine, ki je odgovorila na omenjena vprašanja, ni mogoče oblikovati korektnih izhodišč oziroma etičnih pravil. Poleg tega je v pripravi Etični kodeks muzejskih delavcev, zato bi bilo morda bolj smotrno, da kustosi etnologi počakamo nanj in na njegovi podlagi opozorimo na muzejska etična pravila v Etičnem kodeksu slovenskih etnologov. O tem se je govorilo že na muzejskem posvetovanju v Velenju,⁵ še posebno pa so vlogo in status kustosa kot gonilne sile muzejske stvarnosti v sodobni slovenski družbi poudarile kolegice Metka Fujs, Marjetka Balkovec - Debevec in Ivana Leskovec.⁶

Kljub temu bi predstavila nekatere etične dileme, s katerimi se srečujemo kustosi etnologi. Iz izpolnjenih vprašalnikov lahko ugotovimo, kje nas muzejske etnologe »čevlji žuli«:

- anketiranci v splošnem poznajo Icomov kodeks in menijo, da so vsa etična stališča kodeksa pomembna in bi jih bilo treba vključiti v Etični kodeks slovenskih etnologov;
- prav tako menijo, da nekatera vprašanja v Icomovem kodeksu niso dodelana oziroma so pomanjkljiva, zato bi jih bilo treba dopolniti;
- tudi etično delovanje kustosa pri terenskem delu je premalo poudarjeno, zato bi bilo treba nanj bolj opozoriti v Etičnem kodeksu slovenskih etnologov;

- Etični kodeks slovenskih etnologov bi bilo treba dopolniti tudi z vsemi področji muzejskega dela, predvsem kar zadeva predmet, zbiralno politiko in sodelovanje med kolegi, saj je poglavje o muzejskem delu v Etičnem kodeksu slovenskih etnologov po mnenju anketirancev posplošeno;
- najpomembnejša etična načela v Icomovem kodeksu poklicne etike so za anketirance tista, ki so povezana z muzejskim delom s predmeti oziroma zbirkami, pa tudi terenskim delom, etiko ustanov in osebno odgovornostjo do javnosti;
- avtorske pravice so po mnenju anketirancev pre malo vključene v Icomov kodeks;
- kustosi etnologi so pripravljeni na interdisciplinarno sodelovanje in ne posegajo na strokovna področja sodelavcev, medtem ko ti večkrat posegajo na etnološko področje (navadno zgodovinarji), nekako je uveljavljeno stališče, da se na etnologijo vsakdo spozna;
- zbiralna politika muzejev je večinoma avtonomno zasnovana (po zbirkah), zato kustosi etnologi večkrat nimajo vpogleda v vso dokumentacijo;
- kustosi etnologi praviloma sodelujejo z drugimi stanovskimi kolegi pri zbiralni politiki in terenskem delu ter se med sabo obveščajo;
- prav nasprotno pa je pri sodelovanju z zasebnimi zbiralci, društvi, šolami, starinarji, dražitelji in prekupčevalci, saj to poteka nenačrno, ker v muzejih nimamo izdelanih pravil za tako sodelovanje, se tudi etnološki nadzor (predvsem evidentiranje) le deloma izvaja;
- nasploh je sodelovanje med zasebnimi zbiralci in kustosi etnologi enosmerno, saj se zbiralci praviloma obračajo na kustosa iz koristoljubnih namenov;
- anketiranci nimajo osebnih zbirk in so proti osebnim zbirkam poklicnih muzejskih delavcev (v nasprotju z Icomovim kodeksom);
- kustosi tudi menijo, da njihovo delo ni dovolj ovrednoteno v očeh javnosti in se večkrat zlorablja, ter ugotavljajo, da etična načela niso ravno sredstvo za varovanje pred nedobronamernimi očitki javnosti.

Če povzamem rezultate ankete, lahko poudarim dve izhodišči:

1. Etični kodeks slovenskih etnologov naj se dopolni z izdelanimi pravili Icomovega kodeksa tako na področju etike ustanov kot na področju poklicnega vedenja kustosov, zlasti kar zadeva zbiralno politiko s poudarjenim **sodelovanjem** strokovnih sodelavcev v samem muzeju z drugimi muzeji in ustanovami (s sodelovanjem bi se preventivno izognili navzkrižnim interesom med ustanovami). Dopolni naj se s **skrbjo za zbirke** in v njihovem okviru za posamezne predmete z vsemi področji muzejskega dela in specifičnimi vsebinami muzejske etnološke poklicne etike (pridobivanje, varovanje, hranjenje, dokumentiranje, raziskovanje, posredovanje javnosti). Tu naj spomnim, da je temeljno delo kustosa skrb za muzejsko gradivo, se pravi - predmet premične kulturne dediščine je tisto, s čimer se prvotno ukvarja kustos. Primerno in strokovno ravnanje s predmeti

skupaj s profesionalnim etičnim vedenjem postavljamo namreč kustosa v službo javnega interesa in zaupanja javnosti. V zbiralno politiko sodijo tudi politika in postopki črtanja predmetov iz inventarja, pri čemer bi morali muzeji upoštevati etično pravilo, po katerem predmet najprej ponudijo, zamenjajo ali podarijo drugim muzejem.

2. Drugo izhodišče se nanaša na vprašanje sodelovanja med kustosi etnologov in zasebnimi zbiralci, ki se je v današnji muzejski praksi etnologov izkazalo za najbolj pereče. Gre za poseben odnos zbiralcev in tako imenovanih ljubiteljskih etnologov, ki od muzejskih strokovnih delavcev pričakujejo vsakršne storitve, najraje kar elaborate, ki naj bi jih kustos vzel iz predala za njihovo dejavnost. Kustos pa v takih primerih lahko le izbira med kršenjem osebne ali splošne in poklicne etike. O tem tudi v Icomovem kodeksu ne najdemo izdelanih etičnih pravil. Ugotavljamo, da so strokovni delavci v muzejih in zasebni zbiralci na povsem različnih ravneh glede etične odgovornosti do zbirk oziroma predmetov kulturne dediščine. Ker smo oboji varuhi kulturne dediščine, bi morali tudi oboji upoštevati enaka etična pravila oziroma kodeks poklicnih muzejskih delavcev ali varuhov dediščine – mislim na tiste zasebne zbiralce, ki imajo svoje zbirke v funkciji javnosti in z njimi tržijo. Dejstvo je, da velja za muzejske strokovne delavce tako imenovana humanistična, altruistična poklicna etika v nasprotju z zbiralci, ki prisegajo na tržno etiko. To razhajanje se je izostrilo v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, ko so hitre družbene spremembe najbolj zarezale v temeljne ontološke vsebine načina življenja in prevrednotile vzore konkretne družbene biti. Etika kot oblika družbene zavesti in osmisleiv neke družbe je v spremenjenih družbenih razmerah postala odveč. Lahko bi rekla, da te spremembe v etnološki srenji mogoče najbolj izrazito občutimo prav kustosi etnologi, ki v teh novih družbenih razmerah nimamo izdelanih pravil igre ter smo prepuščeni svoji iznajdljivosti in notranjemu etičnemu nadzoru. Pri tem gre za trenutno nerešljivo vprašanje postavitve meje med tako imenovanimi servisnimi storitvami muzejev pod oznako javne, nepridobitne ustanove in vzpostavitevijo tržnih odnosov pri sodelovanju s pravnimi oziroma fizičnimi osebami.

Za spremembo bi reševanje tega vprašanja lahko začeli v nasprotni smeri, se pravi z etičnim kodeksom, kjer bi bilo eno najpomembnejših etičnih načel zahteva po strokovni usposobljenosti vseh varuhov kulturne dediščine (v javnih in zasebnih ustanovah), ki to dediščino predstavljajo javnosti. Navsezadnje vsak poklic zahteva strokovno usposobljenost oziroma licenco za poklicno delovanje. S strokovnim ozaveščanjem in strokovno usposobljenostjo zasebnih zbiralcev z zbirkami, dostopnimi javnosti, bi tako lahko precej rešili etični kaos poklicnega muzejskega dela ter hkrati povrnili ugled ustanovam in spoštovanje narave muzejskega dela. Seveda je to stvar sistemskega urejanja in rešitev z vidika nacionalnega interesa, s poudarkom na vsebinskih rešitvah v

muzejski mreži. Tako bi bile – vsaj formalnopravno, pa tudi etično – presežene nekatere etične zagate v absurdnih razmerah posameznih kustosov etnologov. Za konec bi dodala nekaj tematskih izhodišč, ki so bistvenega pomena za etično ravnanje muzejskih delavcev etnologov in muzejsko delo sploh ter o katerih bi se morali etnologi muzealci pogovarjati:

1. Vprašanja in dileme spoštovanja Icomovega kodeksa med etnologi v muzejih oziroma kako razumeti »naj bi« etične določbe Icomovega poklicnega kodeksa.
2. Etnologova drža in odnos do sodelavcev, ki ga določa strokovna opredeljenost (nejasna razmerja med strokami, pomanjkljivo muzeološko znanje, avtorske pravice med sodelavci, dostopnost gradiva med strokovnimi oddelki muzeja ...).
3. Medosebni odnosi etnologov in odnosi etnologov z drugimi strokovnimi delavci v različnih ustanovah in društvih (sodelovanje nacionalnih in regionalnih ustanov, skupni projekti v duhu večje odprtosti za različne strokovne in poklicne profile ter njihovo spoštovanje, obveščanje o projektih in strokovnih izsledkih na etnologovem področju dela ...).
4. Etična načela etnologa kustosa do informatorja oziroma lastnika predmeta (etična načela raziskovalnega dela, dopolnjena s pravno-etičnimi pravili pridobivanja muzealij, dokumentiranja, restavriranja...).
5. Etnologova etična drža v stikih z javnostjo (strokovno svetovanje, obveščanje, izobraževanje, vrednotenje predmetov, zaupnost podatkov ...).
6. Odnos javnosti do kustosa etnologa oziroma etika neetnologov ali ljubiteljev etnologije, ki delujejo ne-strokovno (tudi z državno podporo: projekt CRP – celosten razvoj podeželja, krajinski parki ...) na etnološkem področju iz ljubiteljskega ali koristoljubnega nagiba in s tem zmanjšujejo ugled stroke in poklicnih etnologov ali mu celo škodujejo.
7. »Etično razsodišče«: vzpostavitev strokovno-pravne telesa, najraje v okviru SED, ki bi na podlagi etičnega kodeksa etnologov svetovalo oziroma odločalo v konfliktnih situacijah kustosov etnologov in etnologov nasploh.

5 Zborovanje Slovenskega muzejskega društva, Velenje, 3.–5. oktobra 2001.

6 Gl.: Metka Fujs, Kustos, gibal in filozofija muzeja. V: Zborovanje Slovenskega muzejskega društva, Velenje 3.–5. oktobra 2001, Ljubljana, Velenje 2001, Slovensko muzejsko društvo in Kulturni center Ivan Napotnik, 28–31; Marjetka Balkovec - Debevec, Pravljeno število tri, O vlogi treh kustosov v Slovenskem šolskem muzeju. V: prav tam, 60–67; Ivana Leskovec, »Moj kustos« (Kustosi – vloga in status). V: prav tam, 68–69.

Kratki znanstveni prispevek / 1.03

dr. Mojca Ramšak

KAŽIPOT K HUMANIZACIJI MEDSEBOJNIH ODNOSOV ALI NAPOVED NOVEGA ETNOLOŠKEGA ETIČNEGA KODEKSA NA ETNOVEČERU SPOMLADI 2002

Etnovečer je bil posvečen etiki raziskovanja, normam ravnanja in moralnim načelom v etnologiji, etnološkemu konservatorstvu in etnološki muzeologiji. Nov, dopolnjen etnološki etični kodeks kot priznan in uveljavljen sistem načel in predpisov bo objavljen v prihodnji številki Glasnika. Ker je bil etnovečer namenjen načinom etnološke etike, in ne vprašanju, ali etnologi delujejo etično (imajo etiko), je bila na njem poudarjena dvojna možna obravnava teme:

- regulacija etičnega delovanja (načini urejanja etičnih delovanj) in
- vidiki motivacije etičnih delovanj (raznoverstnost pojmovanja).

Govor je bil o *profesionalni* etiki (kodeksu), ne samo poklicni. Razlika je v tem, da pri poklicni etiki izhajajo veščine predvsem iz izkustva, pri profesionalni pa so tudi teoretsko utemeljene. Čeprav sicer formalne in neformalne (nenapisane) kodekse lahko zasledimo tako pri poklicih kot pri profesijah, velja zlasti za profesionalne kodekse, da so bolj eksplicitni, sistematični in v nekaterih stvareh bolj zavezujoči od poklicnih kodeksov. Za profesionalce zato ni značilna le večja kvalifikiranost, ampak tudi posebno obnašanje, ki ga regulirajo predvsem profesionalna združenja. Kodeks profesionalne etike posameznika, ki se znajde v dilemi, podpre in mu olajša odločanje. Profesionalnost je nujen, ne pa tudi zadosten pogoj etičnosti, saj še tako visok moralni cilj sam po sebi nima nič etičnega in moralnega, če za njegovo uresničitev uporabimo neustrezna sredstva. Etično ravnanje v poklicu tako določajo znanje, svo-

bodno hotenje, etična izkušnja in vest. Le etnologova osebnost lahko afirmira njegov poklic in profesionalno vedenje.

Zakaj potrebujemo etnološki kodeks?

- Na prvi pogled lahko rečemo, da zato, ker ko nečesa v družbi zmanjkuje, se o tem toliko več govori. A vprašanje je kompleksnejše, da bi ga odpravili s to, v zadnjem desetletju pogosto zlorabljeno floskulo. Etnološki kodeks potrebujemo zato, ker je etika **metodološka potreba** vsake resne raziskave.¹
- Ni dovolj imeti splošen večdisciplinarni humanistični ali družboslovni kodeks, saj ima vsaka stroka svoje posebnosti in drugačne potrebe. Možnost globalnega kodeksa, ki je pripravljen glede na kulturne razlike in raziskovalno tradicijo, seveda s tem ni zavržena.
- Kodeks ozavešča o potrebi in motivaciji etičnih norm oziroma prebuja čut za vrednote.

Regulacijo vedenja so deloma predvidevala pravila SED leta 1976, naslednji poskus je bil predlog etičnega kodeksa leta 1996 (Ramšak 1996, 33–37). Do takrat slovenski etnologi še niso poskušali postaviti temeljev etnološkega etičnega kodeksa in tudi sedanji statut SED jih nakazuje le delno. Tako v 11. členu (iz leta 1976) o pravicah in dolžnostih članov med drugim beremo, naj člani »kritično presojujejo delo društva in zahtevajo odgovornost organov in posameznih članov društva, ki bi zanemarjali pravila«, v 12. členu pa: »O izključitvi iz društva sklepa na podlagi predloga častnega razsodišča skupščina društva. Član se izključi, če dela proti interesom samoupravnih socialistične skupnosti ali če gro-

bo krši pravila društva» (Pravila 1976, 24). To je do zdaj tudi edini, v društvenih aktih sprejeti poskus »normiranja« delovanja članov SED, o profesionalni etiki v pravem pomenu pa se je začelo govoriti šele leta 1996 s predlogom objave etičnega kodeksa, ki je bil do leta 2002 iz različnih razlogov, bolj osebnih kot strokovnih, zamrznjen. Sedanji statut SED, ki je v pripravi, v 22. členu predvideva disciplinske ukrepe (opomin, javni opomin, izključitev) v skladu z disciplinskim pravilnikom. Kršitve obravnava častno razsodišče: kršitve statuta, nevestno in lahkomišno sprejemanje in izvrševanje sprejetih zadolžitvev in funkcij v društvu, neizpolnjevanje sklepov organov društva, dejanja, ki škodujejo ugledu društva. Statut torej ne predvideva obravnave vprašanj, ki so zajeta v etičnem kodeksu. Po etnovečerju o etnološki etiki, spomladi 2002, v Glasniku izhaja tudi rubrika z etnološkimi etičnimi dilemami, komentarji ...

Na čem gradi etnološki kodeks?

Viri in temelji etnološkega etičnega kodeksa, objavljeni kot predlog leta 1996, in novega, ki je v pripravi, temeljijo na kodeksih drugih poklicev (novinarskega, sociološkega, psihološkega, knjižničarskega, odvetniškega, medicinskega, antropološkega, muzejskega, folklorističnega ...) (prim.: Ramšak 1996, 32-33).

Sestavine etičnega kodeksa. Poleg splošnih so tri temeljne:

a) Odgovornost raziskovalca do pripovedovalcev. Ljudem, ki jih preučujemo, moramo razkriti cilje raziskave, metode in sponzorje. Udeležba pripovedovalcev mora biti prostovoljna, njihove zasebne podatke je treba varovati. Skupnosti, ki jo raziskujemo, moramo izkazovati spoštovanje.

b) Odgovornost do drugih raziskovalcev pri skupinskem delu prepoveduje oviranje profesionalnih dejavnosti svojih kolegov, ne smejo se dopuščati in oproščati ponaredki ali izkrivljati podatki drugih raziskovalcev. Iz osebnih razlogov se ne sme razsojati in presoja skupnosti v prid ali proti kolegom.

c) Odgovornost etnologov do sponzorjev raziskave določa, da je sponzorju treba poročati o delu natančno in dosledno, ter prepoveduje sodelovanje v raziskavi, ki jo določi sponzor, če bi lahko bila škodljiva za interese skupnosti. V okviru teh izhodišč obstajajo še druga (na primer upoštevanje avtorskih pravic pri objavi).

Druge se nanašajo še na muzejsko in pedagoško delo, objavljanje in recenzijski postopek ter predvidene sankcije.

Na ta splošna načela se bosta nanašala tudi nov konservatorski in dopolnjen muzeološki del etičnega kodeksa.

Etične debate sorodnih strok (folkloristov in antropologov) po svetu so pokazale, da je etični kodeks preveč kompleksen, da bi ga zakodirali za daljše obdobje, najbolje je, da je sestavljen prožno, da mu je mogoče dodati nove elemente, kadar se pokaže potreba. S takimi debatami in preoblikovanji kodeksov pa se v znanosti krepi tudi zavedanje o možnih razsežnostih (ne)etičnega vedenja.²

Pozornost pri branju tujih kodeksov ni odveč. Dobe sedno prevajanje ni smotno, saj so bili tuji, recimo antropološki ali folkloristični, kodeksi sestavljeni v različ-

nih časih, zgodovinskih razmerah, in čeprav uporabljajo isto terminologijo, ni nujno, da označujejo isto vprašanje. Zato je tuje kodekse treba uporabljati vedno vzporedno in jih naratološko analizirati. Kar je bilo pomembno konec štiridesetih let, je lahko povsem izginilo v osemdesetih. Na primer prvi antropološki kodeksi govorijo o tem, da politika ne sme ovirati svobode govora, in o zaščiti pripovedovalcev. Ampak te druge točke niso razvili do takih razsežnosti, kakršne poznamo danes. Kodekse je treba brati v kronološkem zaporedju in v celoti. Cikcakasto branje ali nehistorične primerjave členov vodijo do semantičnih težav. Treba je tudi upoštevati, da zgodnejši kodeksi vplivajo na poznejše in da nikjer v svetu ne obstaja trajen etični kodeks. Iz kodeksov je tudi razvidno, da odsevajo zgodovinske spremembe v položaju znanstvene discipline in njenih ustanov.

Po primerjavi petih ameriških antropoloških in folklorističnih kodeksov (American Anthropological Association 1948, 1967, 1971, 1986, 1998 in American Folklore Society 1988) ugotavljam, da vsi govorijo o raziskovalcu in pripovedovalcu, a so presenetljivo šibki pri obravnavi kulture drugega. Pomembni koncepti, kot so ljudstvo, folklor in tradicija, se v njih sploh ne pojavijo. Vprašanje je, ali lahko uporabljamo kodekse, ki ne obravnavajo ključnih točk lastne discipline, kot so arhiviranje zbranega ustnega in drugega gradiva, lastništvo, varovanje in aplikacija gradiva (takšen je folkloristični kodeks iz leta 1988, ki povzema vse antropološke kodekse, ne da bi se enkrat samkrat v njem pojavile besede, kot so arhiviranje, ustno, tradicija).

Pripombe k *splošnim členom v kodeksu*: to, da mora biti etnolog pošten in resnicoljuben ..., se nanaša tudi na druge discipline, ni samo etnološka značilnost, zato lahko take člene izpustimo. Kar ni splošno in je lastno etnologiji, mora ostati (na primer načini shranjevanja gradiva: sociologi ankete vržejo stran po določenem času, v zgodovini in etnologiji se podatki arhivirajo – čez čas postanejo kulturna dediščina). V kodeksu je treba jasno določiti razmerja med zasebnim in javnim, v vseh oblikah etnološkega dela, škodo, ki jo lahko povzroči raziskava, in škodo tretje stranke ter čustva (to se nanaša na točko 2.2 v objavljenem etnološkem kodeksu iz leta 1996). Prav tako je v kodeksu treba določiti, ali etnolog lahko raziskuje prav vse. Nekaterih področij ni mogoče neposredno raziskovati, druga so lahko izredno občutljiva in se jih je treba lotiti izjemno obzirno ali raje sploh ne.

1 Mimogrede: s tem zavedanjem se v tujini, konkretno na Finskem, financirajo odločajo, kateri projekti imajo prednost pri financiranju, in podeljujejo sredstva samo za tiste projekte, ki predvidevajo, kakšen pomen bo imela raziskava na okolje ter kako se znanstveniki zavedajo družbenih in kulturnih vrednot.

2 Potreba po dobro formuliranem etičnem kodeksu folkloristov je v Skandinaviji odkrila generacijske razlike mlajših in starejših folkloristov. Starejši so kljub več izkušnjam imeli pomisleke glede kodeksa, predvsem takega, ki bi normiral več disciplin hkrati. Toda prožnost večdisciplinarnih kodeksov, ki sloni na vsakdanjih izkušnjah in potrebah, odpravlja tudi te razlike.

Razširjena področja etnološke etike: kodeks naj opozarja tudi na različne pomene škode (na primer pri delu z ljudmi, fotografijah, videu, internetu, navajanju virov, objavljanju nasploh ...), govori naj zlasti o pripovedovalčevem pisnem in ustnem soglasju (v različnih situacijah) in vsiljevanju v tuja življenja v najbolj ranljivih trenutkih.

Literatura

BULMER, Martin 1982: The Merits and Demerits of Covert Participant Observation. Social research ethics, an examination of the merits of covert participant observation. London, Macmillan, 217-266.

CODE of Ethics of the American Anthropological Association (approved June 1998). Internetni vir (17. decembra 2001): <http://www.aaanet.org/committees/ethics/ethcode.htm>

DELAK - KOŽELJ, Zvezda, Krnel - Umek, Duša 1999: Temeljna načela etnološke poklicne etike. V: Glasnik SED let. 39, št. 2, 38.

DELAK - KOŽELJ, Zvezda 2001: Etični vidiki etnologa v varstveni dejavnosti. V: Glasnik SED let. 41, št. 1/2, 41-43, 167-168.

FUJS, Metka 1996: Morda niste vedeli. V: Vestnikova kulturna priloga. Murska Sobota, 8. februarja 1996, 28.

HANDBOOK on Ethical Issues in Anthropology. Internetni vir (17. decembra 2001): <http://www.aaanet.org/committees/ethics>

HONKO, Lauri 2001: Do we need a folkloristic code of ethics? V: Folklore fellows network št. 21, 2-11.

INTERNATIONAL Council of Museums (ICOM) Code of Ethics for Museums. Internetni vir (11. aprila 2002) <http://palimpsest.stanford.edu/icom/ethics.html>

LOIZOS, Peter 1994: Confessions of a Vampire Anthropologist. V: Anthropology and Ethics, Anthropological Journal on European Cultures 3/1994, št. 2, 39-53.

MAKAROVIČ, Marija 1978: Način in pomen zbiranja etnoloških podatkov zaupnejše vsebine. Kako hraniti takšne podatke in kako jih izpostavljati. V: Glasnik SED let. 18, št. 4, 65.

MARZOLPH, Ulrich 1997: A code of ethics for folklore studies. V: Folklore fellows network št. 14, 11-12. (ali: A Code of Ethics for Folklore Studies. An invitation to participate in an interdisciplinary debate. Internetni vir (23. januarja 2002) <http://www.folklorefellows.org/netw/ffn14/code.html>)

PERSIČ, Magda, Mlakar Adamič, Jana in Porenta, Tita 2002: Profesionalna etika v muzeju. V: Glasnik SED let. 42, št. 3, 54-55.

PRAVILA Slovenskega etnološkega društva: 1976. V: Glasnik SED let. 16, št. 1, 23-24.

RAMŠAK, Mojca 1996: Etični kodeks slovenskih etnologov: predlog. V: Glasnik SED let. 36, št. 1, 33-37.

-- 1996a: Poklic in poklicanost. V: Glasnik SED let. 36, št. 1, 31-33.

-- 1997: Code of ethics for Slovenian ethnographers: (a proposal): prevod. V: Bulletin of the European Centre for Traditional Culture št. 3, 12-17.

-- 1997a: »Ne zapišite mojega imena prosim!«: razlogi za anonimnost v knjižni zbirki Tako smo živeli, Življe-

njepis koroških Slovencev = »Please don't write down my name!«: the reasons for the anonymity in the book collection That's how we lived, biographies of carinthian Slovenes. V: Marija Makarovič in Mojca Ramšak (ur.), Vrednotenje življenjskih pričevanj = Evaluation of biographies = Die Bewertung von Lebenszeugnissen. Studi slavi no. 8. Pisa, ECIG, 131-149.

-- 1998: Pobožja etične pietete in idealiziranih procedur v etnoloških raziskavah: (s posebnim ozirom na zbirko Tako smo živeli: življenjepisi koroških Slovencev 1-5). V: Etnolog let. 8, 183-215.

RUS, Veljko 1971: Poslovna in profesionalna etika. Ljubljana, Institut za ekonomiko in organizacijo podjetja RCEF, Raziskovalni center Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani.

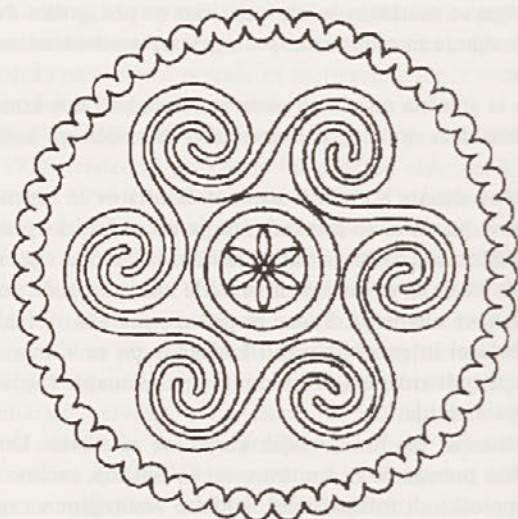
A STATEMENT of Ethics for the American Folklore Society, 1988. V: American Folklore Society News, februar 1988 (17), št. 1. (ali internetni vir /17. decembra 2001/ : <http://www.afsnet.org/ethics.htm>)

TOPLAK, Ludvik (ur.) 1996: Profesionalna etika pri delu z ljudmi. Maribor, Univerza v Mariboru, Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in antropohigieno.

WARD, Alan 1995: Copyright ethics and oral history. Colchester, The Oral history society, Department of sociology University of Essex.

-- 2002: Copyright and Oral History. Internetni vir (29. januarja 2002): <http://www.nmgw.ac.uk/~ohs/ohs/copyright.html>

WIDDERSHOVEN, Guy A. M. in Smits, Marie-Josée 1996: Ethics and Narratives. V: Ruthellen Josselson (ur.), Ethics and Process in The Narrative Study of Lives 4. Thousand Oaks, London, New Delhi, Sage, 275-287.

Strokovni članek / 1.04

Boža Grafenauer Bratož

ŽIVI ŠAH V FRAMU

Avtorica se v prispevku ukvarja z živim šahom v Framu pri Mariboru. Šahovsko društvo Fram je najstarejše in nekdanj najbolj dejavno v kraju. Leta 1952 je s pomočjo vseh svojih članov prvič uprizorilo živi šah, v katerem kot figure nastopajo ljudje in živali. Živi šah naj bi nastal v Španiji v 15. stoletju, idejo pa so v Framu povzeli po naključno prebranem članku. Po premieri so tovrstni šah ponovili še osemkrat.

Šahovsko društvo Fram

Šahovsko društvo Fram je najstarejše društvo v kraju. V Framu so začeli šahirati že leta 1928, ko so šahovsko igro tja prinesli dijaki, ki so obiskovali srednje šole v Mariboru.¹ Tako je postal šah v vasi ena najbolj razširjenih in priljubljenih iger ter zavzel posebno mesto na kulturno-športnem področju.

Leta 1932 je bilo v Framu že toliko šahistov, da je nastala potreba po njihovem bolj organiziranem delovanju. V gostilni Planinc so priredili sestanek vseh ljubiteljev šaha in ustanovili šahovski krožek. Leta 1935 se je ta preselili v Turnerjevo gostilno. Lastnik jim je dal na voljo sobo in nad vhodna vrata postavil napis »Šahovska soba«.

Istega leta so v Framu ustanovili šahovsko društvo. Člani so začeli tekMOVATI z društvi iz Maribora in okolice: s Slavijo s Pobrežja, z Železničarjem in Triglavom iz Maribora, z Rušami, Račami, Slovensko Bistrico, Hočami in drugimi. Na meddruštvenih tekmovanjih so šahisti doživeli veliko uspehov, srečanja pa so se po mnenju Zdravka Grafenauerja vedno končala v prijetnem razpoloženju in zgodnjih jutranjih urah. Šahovski turnirji so se zmeraj sklenili z veselico, ki je bila edini finančni vir društva.

Z začetkom druge svetovne vojne se je šahovsko dogajanje v Framu nekoliko ustavi-

Bela kraljica in kralj se pripravljata na prihod na šahovnico, 12. avgusta 1962.

Foto: Arhiv Šahovskega društva Fram.

lo.² Društveno življenje je spet zaživelo po letu 1946. Leta 1951 je imelo Šahovsko društvo Fram 49 članov. Takrat so začeli voditi tudi šahovski arhiv in igrati drugače – poglobljeno in študijsko,³ nekateri člani so pridobili naziv šahovski mojster. Velik poudarek so dajali podmladku in na osnovni šoli vodili šahovske krožke.

Ker pa so želeli to igro še bolj popularizirati, so se odločili, da bodo organizirali živi šah.

1 Podatke o šahu v Framu sem črpala večinoma iz interne kronike Šahovskega društva Fram in knjižice Framski šah 1932–1977, ki jo je leta 1977 izdal uredniški odbor šahovskega društva, v katerem so bili Albin Hojnik, Milan Kocman in Zdravko Grafenauer. V veliko pomoč so mi bili tudi informatorji in trije posneti filmi o poteku živega šaha v Framu.

2 O ljubezni do šaha v kraju tudi v tem času pričajo pripovedi. Jože Koren, ustanovni član društva, je pripovedoval, kako si je leta 1943

O igranju živega šaha skozi zgodovino

Poznamo dve vrsti takšnih prireditev: na enih se igrajo že znane partije,⁴ na drugih pa nove. Živi šah ponavadi poteka na odprtem prostoru, pa tudi v dvorani ali gledališču. Nastopajoči so amaterji ali izurjeni gledališki igralci. Priprave za takšno prireditev so zelo zahtevne. Pri živem šahu se navadno uprizoni kakšna lepa in atraktivna partija,⁵ ki jo odigra znana igralca. Oblačila nastopajočih so lahko različna, odvisna od tega, kaj želijo organizatorji prikazati, lahko so na primer značilna za kakšno zgodovinsko obdobje.

Po H. Golombeku »se domneva, da je bila prva prireditev šaha z živimi igralci odigrana leta 1408 v Grenadi v Španiji, na željo sultana Muhameda, ki so mu kasneje sledili še mnogi kralji in principi. Don Ivan Avstrijski in Weimarski vojvoda sta v eni od svojih dvoran položila bel in črn marmor v šahovnico in na njem prirejala igre živega šaha.« (1977, 315)

Leta 1895 je bila v Pragi velika šahovska predstava z živimi figurami. Šahovnica je bila dolga in široka 200 metrov, razdeljena na 64 polj. Sodelovalo naj bi 256 ljudi, kar je bil za tiste čase pravi spektakel. Igro je vodil znani šahovski problematik M. Dobrusky, predstavljala pa je zmago češkega kralja Podebrade nad madžarskim kraljem Corveniusom.

Še večji spektakel naj bi bila, kot navajajo viri, partija živega šaha na stadionu v Moskvi leta 1934, kjer je takratni ruski šampion Botvinnik igral proti moskovskemu šampionu Rjuminomu. Figure so predstavljale različne športnike: kralje na primer dvigalci uteži, kraljice so bile teniške igralke, lovci kolesarji in tako naprej. Leta 1962 je bil podoben spektakel v moskovski Športni palači, le da so figure predstavljali baletni plešalci. (Golombek 1977, 316)

Pozneje ju je zanimivo posnemal škotski šahovski mednarodni mojster in inženir gradbeništva W. E. Fairhurst. Na mostu čez reko Tay, katerega konstruktor je bil, je dal položiti 64 belih in črnih plošč. Leta 1966, v času mednarodnega šahovskega turnirja v Dundeeju, sta na mostu odigrala partijo šaha dva člana parlamenta.

»Najbolj poznane tovrstne priredite so se prirejale v Marostici, majhnem italijanskem mestu blizu Vicenze. V spomin na partijo, ki sta jo po legendi igrala Rinaldo de Angarano in Vieri de Vallonar za roko gospodične Lionare, se od leta 1945 igra na velikem trgu Castella da Basso.« (Golombek 1977, 317)

Znani so tudi podatki o prireditvah v Moskvi, Los Angelesu, Winchesteru ...

V nekdanji Jugoslaviji so bile večkrat odigrane partije, v katerih so v vlogi šahovskih figur nastopili pravi konjeniki, pešci, dame in kralji v kostumih. Poseben rekord je bil dosežen v sedemdesetih letih, ko sta na stadionu JLA v Beogradu igralca Mija Aleksić

in Miodrag Petrović - Čkalja pred 60.000 gledalci odigrala partijo z živimi figurami. V Sloveniji so živi šah organizirali v Žalcu leta 1952 za kinodvorano, po vojni pa v Mariboru na rotovškem trgu. Konec štiridesetih let so živi šah organizirali tudi v mestnem parku v Slovenski Bistrici.⁶

Živi šah v Framu

Kot že rečeno, so šahisti v Framu ugotovili, da so zgolj šahovska igra in tekmovalna premalo, da bi z njimi povečali zanimanje krajanov za šah. Jožeta Korena, zagnanega in zdaj že pokojnega šahista, je zelo prištegnil članek o partiji šaha z živimi figurami, ki ga je naključno prebral v nekem časopisu.⁷ Zamisel je predstavil kolegu, prav tako šahistu, Stanku Pečovniku. Sklenila sta, da bi bila takšna prireditev izredno zanimiva že za samo družabno dogajanje v Framu. Ne da bi se poskušala predhodno kakorkoli podrobno seznaniti s potekom živega šaha, z literaturo o njem in podatki o poteku, sta se začela resno in samostojno pripravljati na prvo framsko igro šaha z živimi figurami. Najprej so v društvu izbrali odrasle člane in jim določili vloge,⁸ za kmete pa so povabili k sodelovanju učence Osnovne šole Fram. Srednjeveška oblačila so si sposodili v SNG⁹ Maribor. Konje, dva bela in dva črna, so jim posodili kmetje¹⁰ iz Frama. Sami so izdelali dve trdnjavi, sulice za lovce ter vile in sekire za kmete. Zaradi

Partija živega šaha, odigrana 12. avgusta 1962, ob 30-letnici Šahovskega društva Fram. Foto: Arhiv Šahovskega društva Fram.

lažje izvedbe so izbrali primerno, lahko sledljivo in še vedno zanimivo šahovsko partijo, poteze pa redno vadili.

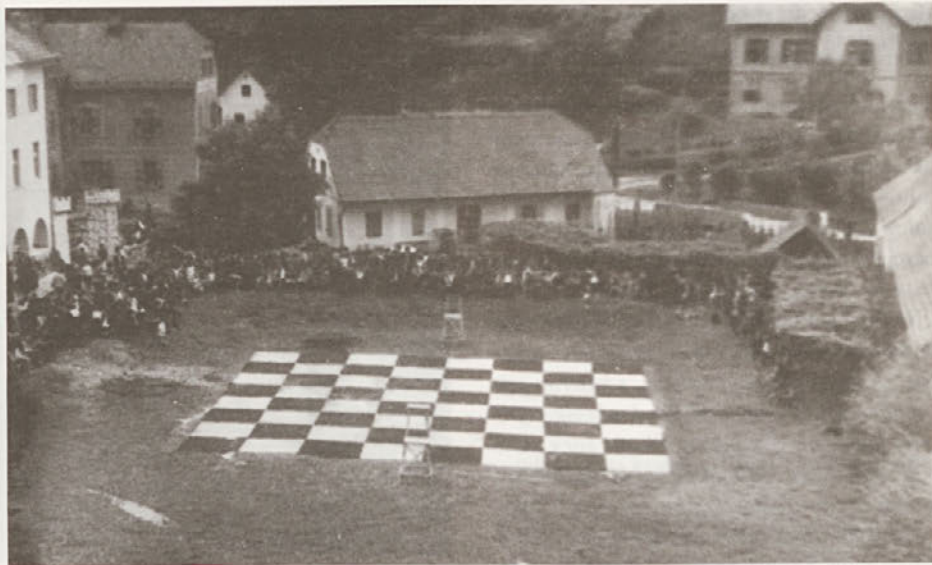
Ob 20-letnici šahovskega društva, 3. avgusta 1952, so s pomočjo vseh članov po mnenju Zdravka Grafenauerja dokaj uspešno izpeljali prvo igro živega šaha. Ogledalo si jo je približno 800 gledalcev. Partijo z živimi figurami sta odigrala¹¹ šahista Leon Guzelj in Adi Ketiš. Šahovnico so postavili pred Kulturnim domom v Framu. Pri prvih prireditvah je bila narejena iz »važ«,¹² bela polja pa so posuli z žagovino. Vsako je merilo dva krat dva metra. Pozneje so uporabili črno in belo barvo, ker je bilo igrišče že asfaltirano. Ob spremljavi fanfar sta na polja prikorakali šahovski vojski, vsaka s svoje strani Framu. Vse partije v Framu so bile izpeljane podobno kot prva. Pozneje so bil vhod na bojišče – prireditveni prostor – označili z velikima šahovskima trdnjavama, na vrhu pa so fanfaristi oznanjali prihod obeh vojsk in začetek boja.

Tudi orožje kmetov so spreminjali: sekire, palice ali vile. Trdnjave so izdelovali iz lesenega ogrodja, ki so ga oblepili s papirjem in primerno poslikali. Igralec v trdnjavi je imel pregled nad bojiščem skozi majhno lino. Za odstranjevanje v potezah premaganih figur so skrbeli tako imenovani dvorni norci, ki so s svojimi norčijami po pričevanju takrat navzočih do solz nasmejali zbrano množico. »Pratež«, ki je skrbel za odnašanje premaganih figur, je uporabljal različne pripomočke: preprosta nosila, samotežne vozove in podobno. Na vsaki strani šahovnice sta bila velika stolpa, s katerih sta bitko vodila znana šahista. Igra je bila vedno vnaprej dogovorjena. Izbirali so takšne, pri katerih je bilo čim več padlih figur in posledično veliko smeha zaradi njihovega odnašanja. Zmagala je bela vojska in črni kralj se je predal tako, da je snel krono, jo predal zmagovalcu in ob žalni koračnici s preostalo vojsko odšel z bojišča.

Živemu šahu je praviloma sledila zabava s plesom in srečelovom. Vsak član šahovskega društva je moral prispevati vsaj eno darilo kot dobiček, za prve tri nagrade pa so poiskali pokrovitelje.

Naslednje leto, 20. septembra 1953, je Šahovsko društvo Fram znova organiziralo živi šah. Že vnaprej določeno partijo je vodil in komentiral šahist dr. Janez Nemec. Tretjič je bila partija živega šaha odigrana 12. avgusta 1962 ob 30-letnici Šahovskega društva Fram.¹³ Prireditve si je ogledalo okoli 1200 gledalcev, z dobičkom pa so člani organizirali društveni izlet.¹⁴

Leta 1967 je bila ob 35-letnici Šahovskega društva Fram spet organizirana prireditev

Bela vojska prihaja na šahovnico. 6. avgusta 1967. Foto: Arhiv Šahovskega društva Fram.

živega šaha. Partijo sta odigrala dr. Janez Nemec in Ivan Lešnik, šahovski mojster in ustanovni član društva. Organizacijo in prireditev je vodil takratni predsednik društva Ludvik Grafenauer.

Leta 1967 je bila ob 35-letnici Šahovskega društva Fram spet organizirana prireditev živega šaha. Partijo sta odigrala dr. Janez Nemec in Ivan Lešnik, šahovski mojster in ustanovni član društva. Organizacijo in prireditev je vodil takratni predsednik društva Ludvik Grafenauer.

Naslednjo igro živega šaha so organizirali leta 1975. Pomerila sta se znana slovenska šahista, šahovski vele mojster Bruno Parma in mednarodni mojster Vojko Musil. Kljub deževnemu vremenu si je prireditev ogledalo okoli 1000 ljudi. »Gledalci so se najbolj

zabavali ob odnašanju 'mrtvih' figur s šahovnice, ki pa je ob koncu, ko se je partija končala z remijem, še vedno ostala precej polna: oba kralja sta kljub slabemu vremenu opazovala svoje podanike, kraljici pa sta bili nekoliko bolj nesrečni, saj je njuni z laki pripravljeni pričeski dež precej načel. Verjetno so bili od vseh najbolj srečni kmetički, ki so morali že po nekaj minutah s šahovnice, s tem pa so se rešili neprijetne mokrote. Ta je najbolj pestila gledalce brez dežnikov, ki pa so se takoj po miroljubnem koncu zaradi zdravja zatekli k bogato založenim stojnicam s pijačo.« (Živi ... 1975, 12)

Živi šah je postal v Framu tako priljubljen, da ga je šahovsko društvo uvrstilo v svoj redni program. Slavko Osebk, zdaj že upokojeni učitelj v Osnovni šoli Fram, je celotno partijo živega šaha posnel s kamero.¹⁵

v zaporu iz kruha naredil šahovske figure, na hrbtno stran mize pa si je z žlico vrezal šahovnico. Zdaj že pokojni Stanko Pečovnik je povedal, da je leta 1944 v partizanih organiziral šahovski turnir.

3 Po mnenju takratnega uredniškega odbora Šahovskega društva Fram, v katerem so bili A. Hojnik, M. Kočman in Z. Grafenauer.

4 To so partije, ki so že bile odigrane med šahovskimi vele mojstri. Torej so se vsi sodelujoči lahko že vnaprej naučili zapovrstja potez pri živem šahu in jih vadili.

5 Zanimiva partija, v kateri je čim več padlih figur, da je vse skupaj tudi zabavno, ko jih odnašajo z igrišča.

6 Po podatku informatorja Slavka Osebika, ki je tudi sam sodeloval.

7 Ta živi šah so odigrali v nekem letovišču v Španiji. Partija se ni srečno končala, ker sta kraljici proti koncu igre fizično obračunali. Po pripovedovanju informatorja Jožeta Korena sta se vmešala še oba šahovska tabora in na šahovnici je nastal vsesplošen pretep.

8 Na primer črna kraljica je morala biti visoka in črnolasa.

9 Slovensko narodno gledališče.

10 Kot pripoveduje informator Božo Grafenauer, je bilo veliko lažje delati z delovnimi kornji, ki so jih kmetje na igro pripeljali že dodela utrjene, zato da niso bili nemirni med dolgotrajnim stanjem na mestu.

11 Partijo sta vodila s sodniškega stolpa na vsaki strani šahovnice.

12 Ruša, vrhnja plast zemlje s travo.

13 Partijo je izbral Jože Koren, imela pa naj bi okoli 30 potez.

14 S Šahovskim društvom Slovenske Konjice so imeli prijateljsko šahovsko srečanje, nato pa ogled Velenja in Dobrne.

15 Slavko Osebk, nekdanji učitelj na Osnovni šoli Fram, je kot ljubiteljski fotograf s kamero Super 8 na 8-milimetrski film posnel dva kratka filma o živem šahu v Framu. Film z naslovom Živi šah 1975 ima samo glasbeno podlago, Živi šah 1976 pa poleg nje še komentar, ki ga je prebrala Melita Kotnik. Dogajanje je bilo posneto tudi leta 1982 ob 50-letnici Šahovskega društva Fram. Kratki film z glasbeno podlago je posnel Franc Kopic. Vse hrani Slavko Osebk.

Partija se po organizaciji igre ni bistveno razlikovala od prejšnjih. Na prizorišče dogajanja so postavili velikanski leseni trdnjavi, na kateri so ob koncu igre izobesili zmagovalno zastavo. Nekoliko bolj so se osredotočili na »klovne«, ki so odnašali padle figure s šahovnice. Padlega so nekajkrat celo polivali z vodo in ga potem odnesli mimo transparenta, na katerem je pisalo: »Končana pot je tvoja, konec je težav in boja.«

Prireditvi sta bili tudi leta 1976 in 1977. »Že 45 let igrajo Framčani šah organizirano, v društvu, 25 let pa prirejajo živi šah, s katerim privablja turiste, popularizirajo kraljevsko igro med domačini. V nedeljo je bilo vse kot v pravi bitki – od trdnjave do živega konja, tja do lepe, a ambiciozne kraljice, ki z vso gorečnostjo brani svojega kralja in skoraj vsiljivo kometira z nasprotnim. Taktiko in strategijo sta prevzela vojskovodji vele mojster Bruno Parma in mednarodni mojster Vojko Musil. Prvi vpadi po siciljansko bele Parmove vojske so bili tako siloviti, da so kar množično redčili črne Musilove vrste, in saniteta, ki je odnašala mrtve, je imela polne roke dela. Toda Musila je bodril lanskoletni poraz in pa, kot je sam dejal, domač teren. Po poldrugi uri bitke in množični padlih je bila bela vojska poražena. Kot po vsaki pošteni bitki so pripravili veselico, na kateri je dvorski pevec Jože Kobler poleg obeh vojska zabaval še več kot 3000 opazovalcev krvave bitke.« (Struc 1997, 7)

Ob 35-letnici šahovskega društva je bila 6. avgusta 1967 vnovič odigrana partija živega šaha. Foto: Arhiv Šahovskega društva Fram.

Slavko Osebik je tudi leta 1976 posnel kratki film o živem šahu, ki ga je komentirala Melita Kotnik. Igra je potekala podobno kot leta poprej. Fanfare na lesenih stolpih so dale znak za začetek. Na konju je prijahal kmečki fant z zastavo (trobojnico) in jo predal predsedniku Šahovskega društva Fram. Tudi ta igra je bila izbrana tako, da so med prvimi izpadli konji. Obleke so si sposodili v mariborskem gledališču, kraljici pa sta bili naličeni v slogu sedemdesetih.

Proti koncu sta izpadli in sami ponosno odšli s šahovnice. Morili sta tako, da sta izza rokava potegnili kratko bodalo in zabodli nasprotnika. Za odnašanje padlih figur so tokrat imeli tudi osla.

Leta 1982, ob 50-letnici Šahovskega društva Fram, se je prireditve udeležilo 4000 gledalcev. Najprej so odigrali šahovski turnir, potem pa se je začel živi šah. Na vidno mesto so postavili tudi magnetno šahovnico, na kateri je komentator premikal figure. Tako je bila igra bolj pregledna. »Klovni« so bili tako kot prejšnja leta največji zabavljivci, le da so se tokrat lotili tudi gledalcev, ob koncu partije pa kraljicama podarili šopek rož.

Zadnji živi šah je bil odigran leta 1985. Pozneje se ni več prirejal, saj ni bil nihče več pripravljen prevzeti zahtevne organizacije.

Viri in literatura

- ČERIN, Bogo 1978: Črna vojska na 64 poljih premagala belo. V: Delo 1978, 11. julija, 9.
 GOLOMBEK, Harry 1977: Šahovska enciklopedija. Zagreb, Prosvjeta.
 PARMA, Bruno, Ervin Kokošinek in Dušan Njegovan 1993: Šah na šolskih klopih. Maribor.
 STRUC, Majda 1997: Zmaga črne vojske. V: Delo 1997/1, 20. julija, 7.
 VABIČ, Petra 1982: Živi šah v Framu. V: Večer 1982, 5. julija, 11.
 ŽIVI šah v Framu 1975. V: Večer 1975, 8. septembra, 12.

Informatorji:

- Zdravko Grafenauer (1937)
 Božo Grafenauer (1950)
 Jože Velec (1956)

Za odstranjevanje premaganih figur so skrbeli zabavljachi, tako imenovani prateži. 12. avgusta 1962. Foto: Arhiv Šahovskega društva Fram.

MUZEJ NA PROSTEM ROGATEC – NA NOVI POTI?

Predstavljena sta pot in delo konservatorke v muzeju na prostem od leta 1998. V prispevku avtorica opozarja na nedoločljiv status muzeja, oriše ureditveni načrt, ki opredeljuje širitev muzeja, in predlaga drugačno podobo muzeja na prostem v Rogatcu v prihodnosti.

V svojem prispevku želim predstaviti načrtovanje širjenja muzeja na prostem, kot so si ga zamislili in sprejeli načrtovalci ureditvenega načrta. Ob poskusu njegove uresničitve so namreč nastale številne dileme in zadrege, zato menim, da bi bilo treba sprejeti ureditveni načrt, ki je večinoma delo posameznika, znova prevetrili in strokovno oblikovati z več strokovnjaki, tako muzealci kot konservatorji, predvsem pa na nacionalni ravni.

Uvodoma ne morem mimo glavne problematike muzeja na prostem, predvsem neurejenih lastninskih razmerij na zemljišču, predvidenem za širitev muzeja, kar posledično prinaša dodatne ovire pri vključevanju območja v koncept muzeja na prostem državnega pomena in v državni lasti. Ne gre izgubljati besed pri težavah, ki že vrsto let nastajajo ob vsakokratnem načrtovanju novih stavbnih in vsebinskih sklopov (upravni postopki, odkupi, lastništvo objektov ...), dotaknila bi se tudi **kadrovske problematike**, ki jo občutim kot nadvse perečo. Ob pomanjkanju kadrov v spomeniški službi je za projekt državnega muzeja predvidena in (očitno) dovolj le ena oseba. Čast, da zmore vse sama? Ali podcenjevanje konservatorjevega dela?

Da se čustveno ogradim od navedenega, naj nanizam dogajanje približno od leta 1998, ko sem tako rekoč čez noč postala odgovorna konservatorka Muzeja na prostem Rogatec.

- Odlok o razglasitvi Muzeja na prostem Rogatec za kulturni spomenik državnega pomena je bil sprejet oktobra 1999 (Odlok o razglasitvi ..., uradni list št. 81/1999, str. 12610).
- Občinski svet občine Rogatec je februarja 1999 sprejel odlok o ureditvenem načrtu za turistično-kulturno območje v Rogatcu »Muzej na prostem« (gl. Odlok o ureditvenem ..., uradni list št. 28/1999, str. 3219), kjer je predvidena širitev muzeja z opredelitvijo in vrsti objektov: domačije malega kmeta, dveh kamnarskih bajt, vinske kleti in sušilnice za sadje. Ureditveni načrt je bil oblikovan na strokovnih podlagah za širitev muzeja na prostem v okviru strokovnih podlag in dopolnitev prostorskih sestavin planskih aktov občine Šmarje pri Jelšah za občino Rogatec (Dokumentacija ... NC 413/96). Med obema dokumentoma so »drobna« razhajanja: strokovne podlage zavoda navajajo postavitev vinske kleti ter domačije malega kmeta s hišo, gospodarskim poslopjem, svinjakom, straniščem in vodnjakom, ureditveni načrt pa navedeno dopolnjuje s kozolcem, kamnarskima bajtama in sušilnico za sadje. Avtorjev – načrtovalcev muzeja – je, kot kaže, več: najprej V. Hazler, ki je leta 1994 načrtoval končno podobo muzeja, leta 1996 A. Preložnik in T. Hohnec (povzeto po Hazlerju), zatem so očitno nastale dopolnitve (avtor neznan), leta 1998 pa je bil izdelan ureditveni načrt, ki upošteva tudi komunalno infrastrukturo, spremembo vhoda v muzej, »krožno« pozidavo domačije malega kmeta, gradnjo muzejske upravne stavbe in tako naprej (več v Muzejska ... 2001, 19).
- Na podlagi internega razpisa za izbiro odgovornih konservatorjev za kulturne spomenike v državni lasti, zbranih kandidatur in Zakona o lastninjenju kulturnih spomenikov v družbeni lasti (Ur. l. RS, št. 89/99, str. 13429) me je leta 1999 Uprava RS za kulturno dediščino imenovala za

odgovorno konservatorko za obdobje štirih let.

- Leta 1999 smo v okviru spomeniškovarstvene akcije postavili informativne in usmerjevalne tabele za muzej ter skrbeli za vzdrževalna dela na kompleksu (načrtovanje, povzeto po Hazlerju).
- Leta 2000 smo prav tako v okviru akcije uresničili program delno vzdrževalnih del, delno širitve muzeja (ureditev parkirišča, ki terja spremembo vhoda v muzej, in postavitev kamnarske bajte na območju širitve). Kamnarska bajta ni prenesen objekt niti rekonstrukcija. Oblikovana je bila kot novogradnja, grajena z avtohtonim materialom na podlagi preverjenih ustnih virov in dokumentacije ZVNKD Celje ter predvsem za pedagoško-didaktične potrebe muzeja po zamisli avtorjev postavitve kamnarskega izročila, skratka nov muzejski eksponat. In zakaj je novogradnja? Izkazalo se je, da konservatorski program, ki predvideva tako imenovano suhozidavo, pri pridobivanju gradbenega dovoljenja ne zadosti merilom oziroma zakonskim določbam o graditvi objektov. Torej, ker je območje muzeja potrebno ogroženo, je bilo treba objekt statično temu ustrezno prilagoditi (poglobiti temelje, dodati jeklene vezi ...). Tu je še vprašanje izvajalcev, ki žal niso usposobljeni za tovrstno »ljudsko delo«, so pa seveda bili izbrani, kot določa Zakon o javnih naročilih (gl. Uradni list RS št. 39/2000, str. 4617), ker so bili najugodnejši (beri najcenejši). Območje muzeja je tudi močvirnato, kar prinaša dodatne težave pri izsuševanju terena in stroške. Prav tako (še) ni znano, kako oziroma ali sploh bosta uspevala vinska trta in sadno drevje, ki sta predvidena po ureditvenem načrtu. Pri vsakem izvajanju, tako konservatorskem kot programsko-vsebinskem, se pokaže bistvena težava, da muzej ni »znanstveno načrtovana ustanova«, kot velela de-

klaracija o muzejih na prostem (Keršič 1992, 407).

- Že leta 2000 so stekli tudi prvi pogovori z lastnico hiše Donačka Gora 8, ki je predvidena za prenos na kraj domačije malega kmeta, vendar bo, kot že rečeno, najprej treba urediti status zemljišča, namenjenega širitvi muzeja na prostem. Istega leta sta bila izdelana fotodokumentacija hiše in popis inventarja. Leta 2001 je bil narejen posnetek stanja hiše, za gospodarsko poslopje pa meritve.
- Junija 2000 je bila v okviru raziskovalne delavnice Rogatec oblikovana tudi skupina za etnološko konservatorstvo, ki je evidentirala stavbno dediščino na območju občine Rogatec, delno tudi Podčetrtek in Rogaška Slatina. Zanimali sta nas predvsem ohranjenost in pojavnost tiste stavbne tipologije, ki je opredeljena v ureditvenem načrtu.
- Leto 2001 je bilo v znamenju vzdrževalnih del (obnova slamnatih streh na svinjaku, kozolcu in »pušnanku«) in nadaljevanja del na kamnarski bajti (notranjščina).
- Leta 2002 je komisija ugotovila porazno ohranjenost hiše Donačka Gora 8 in soglasno odločila, da se ne prestavi na območje muzeja. Zato je bila izdelana natančna dokumentacija za postavitev njene kopije kadarkoli v prihodnosti. Nasvet po načelu, da se »prestavi vsaj

en tram«, ki so mi ga dobrohotno svetovali nekateri strokovnjaki, se mi ne zdi upoštevanja vreden. Obnovljena sta bila Šmitova hiša (notranji tlaki, fasada, krušne peči) in vodnjak ter opravljeno še nekaj vzdrževalnih del.

Čeprav govorimo o mreži regionalnih muzejev na prostem, je Muzej na prostem Rogatec lokalno obarvan in prezentiran. Dolej se je vsebina naslanjala predvsem na območje Donačke Gore in Obsotelja z Logom, torej na območje, ki je v vseh pogledih zaznamovalo tako način življenja tamkajšnjega prebivalstva kot tudi njihovo zavest.

Razloženo naselje Donačka Gora se razteza južno od istoimenske gore (882 m), ki ji domačini pravijo kar Gora ali tudi Rogačka gora, tako imenujejo tudi naselje. Zajema naslednje zaselke: na jugu Gabrje, proti severu sledijo Lehno, Gornja vas, Podsekolje in Žale. Severni gričevnati svet pod vznožjem gore postopoma prehaja v ravninskega z obdelovalnimi površinami: njivami, sadovnjaki in vinogradi. V sedemdesetih letih je bilo v naselju evidentiranih šest hiš s črno kuhinjo (Krajevni ... 1976, 366) leta 2000 pa le tri (gl. Evidentirana ...). Dve sta naseljeni in imata delno predelano črno kuhinjo. Tako imenovano ljudsko stavbarstvo je na območju Donačke Gore tipološko sicer pestro, vendar gradbeno slabo ohranjeno. Zaradi posegov na objektih dediščine neza-

Fišerjeva domačija Donačka Gora 48.
Foto: T. Hohnec, 26. junija 2000.

držno in postopno izginjajo spomeniške lastnosti.

Posebej kaže omeniti eno najlepših ohranjenih domačij na obravnavanem območju, in sicer Fišerjevo domačijo v Donački Gori 48.

To je hiša s črno kuhinjo in z razvrstitvijo prostorov okrog osrednje veže. Je delno lesena, delno zidana stavba, z daljšo steno

Svinjak na domačiji Donačka Gora 48.
Foto: T. Hohnec, 26. junija 2000.

Vinska klet na Donački gori. Foto: T. Hohnec, 27. junija 2000.

postavljena ob breg in krita s slamo. V podaljšku se razteza gospodarsko poslopje, ki pod eno streho združuje več prostorov: hlev, klet za spravilo pridelkov, klet s »prešo«, značilen lesen svinjak (malega kmeta, tudi kočarja) v obliki zabojnika, prostor za spravilo krme, pod in podobno. Domačijo odlikujeta tudi položaj sredi travnikov in sadovnjak s starimi sortami jablan. Primer domačije, ki se jo splača ohranjati »in situ«, in ne prestavljati v muzej, razen ...?

Na vinogradniškem območju na južnih obronkih Donačke Gore sta evidentirana dva tipa vinskih kleti: zidane in lesene iz tesanih brun. Lahko so postavljene s krajšo steno v breg ali z daljšo ob breg (z vko-pano kletjo). Primer zidane kleti je ohranjen južno od cerkve sv. Donata.

Prav tako je evidentiranih še nekaj gospodarskih poslopij vrhlevnega tipa, torej v pritličju zidanih iz kamna, v nadstropju pa lesenih iz tesanih brun. Streha se največkrat podaljšuje v kozolec vzdolž glavne stene ali pa le »gank« v nadstropju. Prvotno je bila na vseh stavbah slamnata kritina, ki jo je zlasti po drugi svetovni vojni začela zamenjevati cementna (špičaki, zarezniki), pozneje tudi salonitna valovnica.

Sestavni elementi domačij so tudi vodnjaki odprtega tipa na črpalko ali zaprtega tipa na vreteno. Ko je bil leta 1974 napeljan vodovod iz zajetja pod cerkvijo sv. Donata, je bil marsikateri vodnjak opuščen (Krajevni ... 1976, 366).

Nadaljnje stopnje konservatorskega dela na območju razširjenega dela muzeja si za-mišljam vsaj po naslednjem vrstnem redu:

- opredelitev geografskega območja, ki naj bi ga prezentirala stavbna dediščina lokalnega muzeja;
- opredelitev usmeritve pri oblikovanju lokalnega ali regionalnega muzeja na prostem ali »uporaba« muzeja za reševanje ogroženih stavb »in situ«, ki so predvsem rekonstrukcije ali kombinacija s postavljanjem eksponatov - novogradenj oziroma kopij;
- opredelitev (s sodelavci), kakšen tip muzeja na prostem želimo: ali po načelu žive zgodovinske kmetije, ekomuzeja ali nove oblike življenja muzeja v sodobnosti s poudarkom na izobraževanju in oblikovanju pedagoških modelov ...;
- evidentiranje stavbne dediščine, spremljanje in pregledovanje položaja;
- valorizacija;
- izbor ogroženih spomenikov (v gradbenem in funkcijsko-družbenem pomenu),
- oblikovanje ožjega izbora z upoštevanjem družbene podobe in možnosti odkupa (tudi elementov premične dediščine);

- dokumentacija spomenikov (fototeka, posnetki razmer);

- izdelava konservatorskih programov izbranih objektov (v sodelovanju s kustosom in izbrano obliko muzejske prezentacije ter arhitektom oblikovalcem);

- izdelava natančnih načrtov konstrukcije in detajlov za možno postavitve kopij.

Ob tako zamišljenem delu etnologa konservatorja je nujno poskrbeti tudi za izobraževanje na področju problematike muzejev na prostem v Evropi in svetu (spremljanje dela združenja evropskih muzejev na prostem) in urediti kadrovska vprašanja (oblikovanje strokovne skupine sodelavcev), o čemer smo na celjskem zavodu pisali že leta 1994 (Hazler 1994).

Ker trenutne razmere v spomeniški službi niso najbolj rožnate, predvsem na področju financiranja tako imenovanih etnoloških spomenikov, za kar naj bi poskrbelo ministrstvo za kulturo, je naporno tudi vsakršno načrtovanje tako lastnega kot tudi institucionalnega dela. Ob načrtovanju raziskovalne delavnice leta 2000 smo predvideli tudi njeno nadaljevanje in s to obliko dela želeli pospešiti raziskovanje in pripravljanje potrebne dokumentacije za muzej na prostem. Ker pa raziskovalna delavnica leta 2001 ni bila izpeljana, je težko zagotavljati, kaj šele načrtovati, strokovno kontinuiteto dela.

Zelo narobe se mi zdi, da ni sprejeta temeljna nacionalna usmeritev Muzeja na prostem Rogatec. Ali naj vsak konservator v svojem mandatu oblikuje lastno podobo

muzeja? Sama si zamišljam drugačno obliko muzeja na prostem, saj sem v treh letih ugotovila in analizirala številne težave, zaradi katerih se ne moremo izogniti niti strokovnim napakam. V tem obdobju se je z obnovo gradu Strmol v neposredni bližini izluščila tudi pobuda za obnovo njegove pristave, ki bi bila namenjena za muzejsko upravno stavbo. To je doslej že tretja zamisel o postavitvi večjega kompleksa, ki ga muzej nujno potrebuje za nemoteno strokovno delovanje. Od gospodarskega poslopja tik ob muzeju, ki je prešlo v roke zasebnega konjeniškega kluba, do novogradnje na območju muzeja smo v sodelovanju z muzejem novejšo zgodovino iz Celja ugotovili, da je lokacija današnje pristave gradu Strmol ustrenejša od novogradnje. S tem se fizično in vsebinsko ločita dve funkciji, pristava z upravno stavbo muzeja oziroma zdaj ustanovljenega zavoda za rogaško dediščino pa postane vezni člen med muzejem na eni in drugimi kulturnimi prvinami na drugi strani.

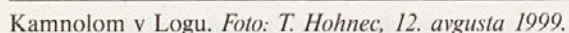
Muzej se lahko s svojim programom širi tudi navzven in deluje na terenu, na lokacijah »in situ«.

Čeprav »ljudska« arhitektura ob tako skromni podpori države (pri čemer ne mislim le ministrstva za kulturo, ki ne more biti edini financer obnove kulturnih spomenikov) nima prihodnosti, zagovarjam obnovo spomenika »in situ«. Poleg prezentacije kamnarske bajte, ki postane muzejski eksponat, lahko obiskovalec obiše kamnolom v Logu. Takšne »kulise«, ki se ponuja v naravi, ni mogoče in jo je tudi nesmiselno postavljati v prenesenih umetnih okoljih.

Prav v takšnih primerih se kaže nujnost povezav z drugimi službami, ki delujejo v prostoru (pa žal delujemo dokaj solistično). Glede na sodobne smernice regionalizma in turističnega razvoja se ponujajo neštete možnosti oblikovanja muzejskih programov in paketov, učnih in kolesarskih poti, planinskih povezav ... Na primer ogled domačije malega kmeta »in situ« (Donačka Gora 48), ki je naseljena in živi, ogled vinske kleti pod Donačko goro (ki je lahko z zemljiščem oddana v najem za potrebe muzejske dejavnosti), organiziranje in ogled opravil v vinogradu in tako naprej. Skratka, prihodnja oblika muzeja na prostem naj temelji na povezovanju zdajšnjega kompleksa in območja z ureditvijo posameznih lokacij muzeja kot podaljšane roke »in situ« (Log - kamnolom, Donačka gora - vinograd in domačija malega kmeta). Tako obiskovalec v muzeju ne preživi le nekaj ur ali dan, ampak to pomeni dodatno ponudbo, možnost novih zaposlitev, skratka, še

Vodnjak na Gvavčevi domačiji, Donačka Gora 41. Foto: T. Hohnec, 27. junija 2000.

Ne vidim namreč razloga, da bi morali za vsako ceno oblikovati muzej na prostem, da zadostimo pogojem in sprejeti obliki ureditvenega načrta. Predvsem pa, da se v nedogled zgledujemo po severnih ali jugovzhodnih sosedih ter hkrati zastarelih modelih, oblikovanih že konec 19. stoletja. Poleg tega je Slovenija tako majhna, da je že sama po sebi muzej na prostem z vsemi prvinami nepremične kulturne dediščine, tako sakralnimi kot profanimi, neločljivo povezanimi z naravo. Čas je, da (če že moramo) oblikujemo svoj, slovenski model muzeja na prostem.

KRAJEVNI leksikon Slovenije: 1976. III. Knjiga: Svet med Savinjskimi Alpami in Sotlo. Ljubljana, DZS.

POTTLER, Vinko Herbert 1985: Führer durch das Österreichische Freilichtmuseum.

Strokovni članek / 1.04

Tanja Roženberger Šega

MUZEJ >>SUB DIVO<< – POD VEDRIM NEBOM

Muzej na prostem Rogatec (MNPR) deluje že 20 let. Ob tej obletnici predstavljam pregled dosedanjega dela in sodelovanja med rogaškim muzejem in Muzejem novejšje zgodovine Celje (MNZC) ter opozarjam na nekatera pereča vprašanja, ki se navezujejo predvsem na uresničevanje temeljne muzejske dejavnosti v Muzeju na prostem Rogatec.

Ko sem se pred dvanajstimi leti kot novozaposlena kustosinja etnologinja v Muzeju novejšje zgodovine Celje prvič strokovno srečala s skansnom v Rogatcu, sta za njegovo strokovnost, gradnjo in programsko delovanje skrbela predvsem Društvo za ureditev Muzeja na prostem Rogatec (predsednik društva je bil Franc Žerdonar) in Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje (konservator dr. Vito Hazler). Z organiziranjem Muzejske poletne delavnice leta 1993, na kateri smo obravnavali nekaj za muzej najaktualnejših tem, pa se je strokovno vključil tudi muzeolog oziroma kustos. Že v uvodniku zbornika delavnice, ki je izšel po njej, je navedeno:

»Muzeolog v tem strokovnem teamu sicer deset let kasni, vendar upamo, da bomo z načrtnim skupnim delom še lahko zapolnili nekatere že nastale vrzeli. Samo z zbliževanjem in dopolnjevanjem muzeoloških in spomeniškovarstvenih dejavnosti in metod dela se v Muzeju na prostem Rogatec lahko oblikuje kvalitetna in strokovna, vsestransko razvejana muzejska ponudba.« (Roženberger 1993, 5) Poletno raziskovalno delo smo nadaljevali tudi leta 1994. Namen delavnic je bila široka raziskava načina življenja na obravnavanem območju v vseh njegovih pojavnih oblikah, s poudarkom na aplikaciji teh pojavov za potrebe rogaškega muzeja. Teme raziskav so bile

Inventarizacija predmetov v MNPR. Foto: Tanja R. Šega, junij 2000.

izbrane načrtno, izhajale so iz najnujnejših potreb muzeja. Izmed njih naj omenim dveletno raziskovanje trgovine v Rogatcu, katerega rezultat je natančen elaborat postavitve trgovine (»lodna«) v MNPR, raziskavo kamnarske obrti in raziskave skupine za socialno muzeologijo. Skupine so svoje delo sproti dokumentirale in urejale, kar je pomenilo podlago oziroma zametke muzejske dokumentacije. Tematsko je bilo tako urejenih skoraj 2000 fotografij, posnetega 540 minut videografa, zmontiran je bil film o življenju in delu na obravnavanem območju, prav tako smo računalniško uredili terenske zapiske in evidenčne sezname predmetov s terena, ki bi se tematsko lahko vključili v muzej. Opozorili smo na strokovne nedoslednosti pri ravnanju s predmeti. Kar polovica inventariziranih predmetov je bila izredno slabo ohranjena, predmeti pa so bili pod kozolcem, pod lopo, v kleti in nad njo ...

Na podlagi podatkov in izkušenj dveletnega dela sem oblikovala muzeološki koncept MNPR in v njem predstavila konkretne predloge – ne samo za področje raziskovanja in muzejske dokumentacije, temveč tudi muzejske prezentacije z izobraževalno in vzgojno-kulturno vlogo.¹

Kljub tako zastavljenemu programu se je po letu 1994 naše strokovno sodelovanje končalo. Vzrok so bila nekatera nesoglasja z Društvom za ureditev MNPR, ki ni želelo sprejeti nekaterih potez in pogojev sodelovanja z Muzejem novejša zgodovine Celje. Tudi zaradi takšnega neodgovornega ravnanja se do danes še vedno niso vzpostavile nekatere temeljne strokovne muzejske dejavnosti, s čimer so še vedno prezrta tudi temeljna izhodišča, ki jih navaja Icomov kodeks poklicne etike.² Muzejsko dokumentiranje, evidentiranje in inventariziranje predmetov, dokumentiranje na terenu, urejanje fototeke, diateke in negoteke potekajo zgolj stihijno, še vedno ni urejenega ustreznega prostora za hranjenje predmetov, ki niso razstavljeni, a vendarle pridobljeni, še vedno niso določena merila zbiralne politike.

Leta 1998 je bil sprejet ureditveni načrt za turistično-kulturno območje v Rogatcu »Muzej na prostem«. Ta načrt sicer predvideva »objekt za muzejske dejavnosti«, pri njegovem vsebinskem oblikovanju pa brez strokovnjaka oziroma kustosa ne bo šlo. Objekt bo treba uskladiti tudi s pravilnikom o strokovnih, prostorskih in tehničnih pogojih za izvajanje javne službe na področju varstva kulturne dediščine (Pravilnik ... 2000, 11642), ki določa zastopnost strokovnjakov pri skrbi za muzeje in njihovem upravljanju, pa tudi zahteve, kot so posebni pro-

Smeha za vse. Muzejska poletna delavnica 2000. Foto: Robert Krumpak.

stori (oprema) za dokumentacijo in hranjenje gradiva oziroma depo, ki morajo zagotavljati varno hranjenje predmetov ter zaščito pred krajo in vsemi škodljivimi vplivi. Tu naj spomnim na neljubi dogodek, ko je v noči med 20. in 21. decembrom 1993 požar v muzeju uničil Šmitovo hišo, v kateri je zgorela tudi muzejska dokumentacija.

Sodelovanje med MNPR in MNZC se je konkretneje obnovilo šele leta 2000. Na pobudo konservatorke Tanje Hohnec iz ZVKD Celje smo skupaj z direktorico MNPR Ireno Roškar organizirale redne mesečne delovne sestanke oziroma delovna srečanja, s katerimi smo poskušale doseči večjo preglednost in vsebinsko usklajenost. Za leto 2000 smo uredile skupno poročilo vseh treh ustanov in v njem opozorile tudi na nekaj najbolj perečih vprašanj, kot so lastništvo zemljišč razširjenega dela MNPR, upravljanje muzeja, prezentacija kulturne dediščine, izvajanje pedagoških programov in profesionalizacija muzejskega dela. Takrat je bil ustanovljen Javni zavod za upravljanje spomenikov in kulturne dediščine občine Rogatec (Odlok... 2000, 7956). V 3. členu odloka je določeno, da se upravljanje MNPR ureja s posebno pogodbo med Ministrstvom za kulturo RS in muzejem na prostem. Zato sem na Ministrstvo za kulturo RS oddala določena strokovna izhodišča za oblikovanje omenjene pogodbe.

Predlani smo obudili tudi naše poletno raziskovalno delo in z organiziranjem MPD Rogatec 2000 nadaljevali tam, kjer smo ostali pred šestimi leti. Skupina za konservatorstvo, skupina za muzeologijo in skupina za raziskavo pivskega posodja so predstavile obnovljena in povsem nova izhodišča za nadaljnja razmišljanja, zamisli, ra-

ziskave in aplikacije teh področij, kar je objavljeno tudi v zborniku Muzejska poletna delavnica Rogatec 2000. Na žalost tudi tokrat nismo mogli doseči kontinuitete, saj se je že naslednje leto koncept raziskovalnega poletnega dela spremenil. Vodstvo muzeja se je namesto študentskega živčavanja raje odločilo za koncept individualnih in samostojnih raziskav.

Izredno pereči vprašanji sta še vedno sproti in strokovno inventariziranje ter ustrezno hranjenje predmetov. Zaradi velike zamude med prevzemom predmetov in njihovo muzejsko obdelavo se mnoge informacije o predmetu, »njegovih življenjskih zgod-

1 Razstavna dejavnost muzeja je lahko izredno široka in razvejena ter poleg stalnih zbirk (posamezne arhitekture skupaj z opremo) obsega tudi občasno predstavljanje različnih aktualnih tem, ki so kakorkoli povezane z rogaških muzejem. Predvidela sem dokumentarni videofilm, ki bi si ga lahko ogledali vsi obiskovalci skansna, njegov namen pa bi bil popularizirati muzej, izobraževati in kulturno ozaveščati. Oblikovala sem predloge za posebne programske pakete oziroma modele v povezovanju z otroškim muzejem v MNZC (splošni pedagoški modeli in modeli v navezavi na letni čas), razmišljala o celostni grafični podobi, komunikativnosti muzeja in ureditvi bližnjega gospodarskega posloplja (danes je to zasebna konjušnica) v muzejsko upravo oziroma hišo za opravljanje temeljnih muzejskih dejavnosti.

2 »Pomembna poklicna dolžnost je, da se za vse začasno ali trajno sprejete predmete zagotovi ustrežna in celostna dokumentacija zaradi lažjega določanja izvora, identifikacije, ugotavljanja stanja in obdelave. Vse v muzej sprejete predmete je treba ustrezno konservirati, zavarovati in ohranjati.« (1993, 41)

bah» in povezavah z okoljem za vedno izgubijo. Večina predmetov je še vedno hranjena po načelu »tam, kjer je prostor«, kar pomeni vse prej kot ustrezne razmere za hrambo občutljivih muzealij. V delu gospodarskega poslopja, ki ni namenjen obiskovalcem, smo tako uredile majhen in začasen oziroma priročen depo, v katerem je muzejska zbirka predmetov. Tovrstna »prva pomoč« je seveda le začasna, dokler se težava ne reši trajneje. V zadnjem obdobju se je namreč izluščila pobuda, da bi za muzejsko dejavnost namenili bližnje gospodarsko poslopje pri gradu Strmol, na katerem že nekaj let poteka konservatorska obnova. Poslopje je na zgornji strani nadstropno, na spodnji pa pritlično. V pritličju sta bili vinska klet in shramba, v nadstropju pa je stavba rabila za stanovanja oskrbnikom. V predlogu vsebinskega programa sem predvidela upravne prostore (sprejemnica, administracija oziroma direktor, kustodiat), prostor za dokumentacijo (fototeka, predmetna fototeka), prostore za obiskovalce (občasni in stalni razstavi prostor, pedagoška soba) ter tehnične prostore (depo, restavratorske delavnice, prenočišča).

V povezavi s pozivom za boljše in ustrežnejše hranjenje muzejskih predmetov je tudi širši in celostni projekt klimatizacije v MNPR, ki je bil prav letos uspešno končan. Primerna klimatizacija Šmitove hiše, v kateri je vsa ustrezna bivalna oprema, in gospodarskega poslopja, kjer smo uredili začasni depo, pomenita temelje za uspešno nadaljnjo prezentacijo in obdelavo muzejskih vsebin.

Pri raziskovalnem delu pa naj kot projekt medsebojnega sodelovanja med Muzejem novejši zgodovine Celje in Muzejem na prostem Rogatec omenim raziskavo kamnarske obrti oziroma kamnarske hiše. Lani je

Zaključna predstavitev dela skupine za muzeologijo. MPD '93. Foto: Tanja Roženberger.

pod strokovnim vodstvom odgovorne konservatorke Tanje Hohnec iz ZVKD OE Celje muzej bogatejši za rekonstruirano kamnarsko bajto, ki jo bo kmalu dopolnila in obogatila tudi stalna razstava kamnarske obrti. Razstava oziroma zbirka kamnarske obrti bo govorila o tradiciji kamnarske obrti v Rogatcu in okolici ter odstirala lik kamnarja kot predstavnika posebne poklicne in družbene skupine.

Ob koncu leta 2002 se sprašujem, kako naprej.

Pogoj za kakovostno temeljno muzejsko delo in kakovostno muzejsko ponudbo je tudi redno, poglobljeno in nepretrgano delo kustosa, ki obsega evidentiranje in zbiranje gradiva, oblikovanje muzejskih zbirk in zbiralne politike, njeno uresničevanje, skrb za zaščito predmetov in njihovo pravilno hranjenje, kabinetno raziskovalno delo in delo na terenu, skrb za posredovanje gradiva in po-

pularizacijo zbirk z razstavno dejavnostjo. Zato bi morali odpreti novo delovno mesto etnologa, ki bi svojo poglavitno dejavnost usmerjal samo v Muzej na prostem Rogatec in teren, ki ga muzej zajema.

Čestitam pobudnikom zamisli, spoštujem entuziazem društva in strokovnost konservatorske stroke, občudujem energijo skromne skupine ljudi, ki danes oblikuje in uresničuje pedagoško ponudbo muzeja. Pobud, želja, predlogov, drobnih in razsežnih korakov je bilo precej, načrtov in projektov za prihodnost tudi ne manjka.

Manjka le nekaj potez, ki jih lahko opravi jo le nekateri. Da bo muzej malo manj »pod vedrim nebom«.

Viri in literatura

MODER, Gregor (ur.) 1993: Icomov kodeks poklicne etike. Ljubljana, Icom – mednarodni muzejski svet, slovenski odbor.

ODLOK o ustanovitvi Javnega zavoda za upravljanje spomenikov in kulturne dediščine Občine Rogatec. V: Uradni list RS št. 63, 13. julija 2000, 7956.

PRAVILNIK o strokovnih, prostorskih in tehničnih pogojih za izvajanje javne službe na področju varstva kulturne dediščine. V: Uradni list RS št. 113, 8. decembra 2000, (11642).

ROŽENBERGAR ŠEGA, Tanja 1993: Muzej v muzeju na prostem. V: Tanja Roženberger (ur.), Muzejska poletna delavnica Rogatec '93. Celje, Muzej novejši zgodovine Celje, 5–6.

- - 1996: Muzej v muzeju na prostem/vsebi na in lupina. V: Etnolog 6. Ljubljana, Slovenski etnografski muzej, 369–376.

Urejanje terenskih zapiskov. Muzejska poletna delavnica Rogatec 2000. Foto: Tanja Hohnec.

MI O SEBI, DRUGI O NAS

Letošnja aprilka številka publikacije RAI Voice, ki jo Royal Anthropological Institute (RAI – Kraljevi antropološki inštitut) kot obširnejšo zbirko poročil in informacij izdaja ob morda nekoliko bolj znani Anthropology Today, na svoji drugi strani bralce v prispevku z naslovom *The RAI looks at Itself* naslavlja nekako takole: »V življenju večine združenj pride do trenutkov, ko je smiselno in potrebno, da se združenje zazre vase: kritično razmisli o svojem delu, komu je namenjeno, s kakšnimi sredstvi ga opravlja in kakšni so njegovi dolgoročni nameni.« Da bi RAI prišel do odgovorov na ta in podobna vprašanja – poleg navedenega se ukvarja še s svojo vlogo v prihodnosti, sestavo članstva, upravljanjem in svojo javno podobo, pa tudi podobo antropologije nasploh –, je pred več kot letom dni angažiral skupino ljudi, ki naj bi izsledke svojega dela v zvezi s tem predstavili nekako ob koncu tega leta. V isti številki RAI Voice se lahko seznanimo tudi z izidi skupne ankete RAI in ASA (Association of Social Anthropologists of the UK and Commonwealth – Združenja socialnih antropologov Velike Britanije in Commonwealtha), ki je člane obeh povpraševala po zadovoljstvu z delom ustanov in njunem morebitnem sodelovanju. Zgolj dve strani ene publikacije.¹ Na prvi pogled se lahko zdi, kot bi bila težnja po povratnih informacijah članstva sestavni del delovanja ustanov oziroma združenj. Tokratna odločitev za kratko poizvedovalno anketo, »kaj menijo člani in članice SED«, ni nastala tako premišljeno ali morda celo strateško, kot navaja RAI Voice.² Prav tako ne vem, ali je zdaj tisti ključni trenutek, ko se je »treba zazreti vase in premisliti o marsičem«. Gre preprosto za to, da je bila v načrtu uredniškega odbora Glasnika SED že nekaj časa izdaja tako imenovane društvene številke, pri čemer se zdi izhodišče za kakršnokoli razmišljanje o prihodnosti, pa tudi preteklosti društva trenuten, današnji položaj. Številke in mnenja naj bi pokazali, kaj članom in članicam društvo sploh pomeni, kaj od nje pričakujejo, koliko so po njihovih merilih pričakovanja (ne)uresničena. Tako ste na začetku maja člani Slovenskega etnološkega društva prejeli anketo, ki vas je

spraševala o tem, koliko ste zadovoljni z delovanjem društva in kaj pogrešate. Posebna anketa je bila sredi maja poslana tudi predsednikom oziroma predsednicam nekaterih slovenskih strokovnih društev, saj se mi je zdelo smiselno podobi »mi o sebi« dodati še obrise podobe »drugi o nas« – kako SED vidijo, spremljajo zunaj etnoloških krogov.

Tako je bilo članom in članicam SED poslanih 206 anket (tolikšno je bilo 9. maja 2002 članstvo), od teh šest v tujino.³ Do začetka letošnjega julija je bilo na sedež društva vrnjenih 26 anket (12,6 odstotka), v analizi pa upoštevam tudi odgovore, ki mi jih je en anketiranec poslal po elektronski pošti (skupno torej 13,1 odstotka). Na anketo je odgovorilo 18 žensk (66,6 odstotka) in 9 moških, starih med 21 in 66 let (povprečno 37 let). Največ, 13 oziroma 48,1 odstotka, anketirancev je zaposlenih v etnološki stroki (muzej, zavod, inštitut, oddelek), 14,8 odstotka je študentov in zaposlenih na delovnem mestu, kjer uporabljajo (tudi) etnološko strokovno znanje (učiteljica, raziskovalka, bibliotekarka). Trije anketiranci so na delovnem mestu, ki zahteva predvsem neetnološka znanja, dva sta se uvrstila v skupino »drugo« (eden je upokojenec), med vprašanimi pa je bil tudi en iskalec zaposlitve.

Na vprašanje, kdaj so postali člani Slovenskega etnološkega društva, je odgovorilo 22 anketirancev (81,5 odstotka). Nekateri so navajali zgolj letnice ali približne letnice (okrog leta xy),⁴ drugi odgovori so bili bolj opisni in sem jih zato spremljala po petletnih obdobjih, od ustanovitve društva.⁵ Kot kažejo izsledki, so na anketo odgovarjali predvsem novejši člani društva, tisti, ki so se vanj včlanili od leta 1996. Takih je 9 anketirancev (33,3 odstotka),⁶ po številu pa jim sledijo tisti, ki so se v društvo včlanili med letoma 1986 in 1990⁷ (teh je 22,2 odstotka) ter med letoma 1975 in 1980 (18,5 odstotka). En anketiranec se je v društvo (oziroma njegovega predhodnika) včlanil še pred letom 1975 (»okr. 1968«), eden pa med letoma 1991 in 1995. Na vprašanje, ali je anketiranec morda član še kakšnega strokovnega društva, so odgovorili vsi. Rezultati kažejo, da je samo v

SED včlanjenih osem anketirancev (skoraj tretjina), vsi pa so mlajši od 28 let (njihova povprečna starost med anketiranjem je bila 25 let). Od preostalih 19 anketirancev jih je v še najmanj eno strokovno društvo vključenih 9, kar je nekoliko manj kot polovica (47,4 odstotka), na splošno pa je ta skupina starostno veliko bolj pestra, saj je njen razpon od 26 do 66 let. Ne glede na to, v koliko strokovnih društev (poleg v SED) je še včlanjenih teh 19 anketirancev, so bili odgovori na vprašanje, kako SED v primerjavi z drugim(i) društvom(i) zadovoljuje pričakovanja in interese, taki: največ, 11 oziroma 57,9 odstotka, anketirancev meni, da SED zadovoljuje njihova pričakovanja in želje primerljivo z drugimi društvi. Trije anketiranci so odgovorili, da to počne veliko bolje od drugega(ih) društva(ev), trije pa, da to počne le nekoliko bolje od drugega(ih) društva(ev). En anketiranec je odgovoril, da slabše, eden pa, da veliko slabše od drugih društev.

Odgovori na vprašanje o treh najpomembnejših stvareh, ki jih omogoča članstvo v SED oziroma ki jih anketiranec kot član(ica) SED na področju delovanja društva v stroki in/ali družbi najbolj pogreša, so bili različno obširni in opisni. Nekateri so izražali mnenja zgolj z eno besedo, drugi so se precej bolj razpisali,⁸ le en odgovor pa kaže še, da članstvo sicer ponuja tudi nekaj pomembnega, najpomembnejše oziroma precej pomembno pa manjka. Vsebinsko bi bilo najbolj verodostojno odgovore z anketnih listov zgolj prepisati.⁹ Navajam jih v celoti, vendar združene v skupine. Kaže, da je največ članom SED, ki so odgovarjali na anketo, najpomembnejša obveščenost oziroma stik s stroko. Šest anketirancev je navedlo informiranost oziroma obveščenost (»o dogajanju v stroki«, »o dogodkih, knjižnih izdajah«, »o predavanjih, razstavah«, »o dogodkih in raziskavah na področju etnologije /GSED, vabila/«, »o dogajanju v etnološko-antropološki stroki v Sloveniji«, »o dogajanju v društvu«). Od teh jih pet poudarja obveščenost o dogajanjih v stroki in eden o dogajanju v društvu. Če k temu prištejem še šest odgovorov, ki omenjajo stik (/dvakrat/ »s stroko«, »s stroko in kolegi«, »z vsemi sferami v stroki«, »z

dogajanjem v stroki /GSED/, »z etnologijo« in »seznanjanje s stroko«, potem se 52 odstotkov odgovorov o najpomembnejšem, kar omogoča članstvo v SED, nanaša na obveščenost in stik s stroko.¹⁰ Več (štirje) odgovorov navaja tudi »Glasnik Slovenskega etnološkega društva« oziroma hiter dostop do Glasnika in Knjižnice Glasnika SED, preostali pa poudarjajo družabnost (tri): »spoznavanje ostalih etnologov«,¹¹ »navseznanje stikov z drugimi člani«, »stik s kolegi/cami/ preko razj, literature« in pripadnost stroki (dva odgovora, sem štejem tudi »združevanje interesov nas etnologov in njihovo uresničevanje v slovenski družbi«). Za dva anketirance je najpomembnejše »biti aktivna v svoji stroki in uresničevanje skupnih ciljev« oziroma »sodelovanje s kolegi (člani SED)«. Med precej pomembnimi in pomembnimi so večkrat poudarjeni še strokovna srečanja in izleti.¹² Na vprašanje, kaj (najbolj, precej) pogrešajo na področju delovanja društva v stro-

ki in/ali javnosti, je odgovorilo 20 anketirancev (74,1 odstotka).¹³ V primerjavi z odgovori na vprašanje o prednostih članstva v SED se v odgovorih na to, kaj člani in članice pogrešajo, pojavljajo predvsem konkretni predlogi glede strokovnega (in strokovnosti) delovanja društva, ki obsegajo predavanja, kongrese, odnose v društvu ter odnos društva do javnosti in aktualnega dogajanja. Anketiranci najbolj pogrešajo »redne letne strokovne posvete (simpozije, kongrese)«, »strokovne debate, okrogle mize, posvetovanja«, »seznanjanje z novimi pogledi v obliki predavanj tujih ali domačih strokovnjakov«, »seminarje in delavnice za dodatno izobraževanje – etnološke teme, moderne teme v stroki«, »obveščanje o morebitnih predavanjih ob diaprojektivih«, »etnološke večere in stilu leta 1995 (Klub CD)«, »primernejše ure etnoloških večerov, ki so mi zaradi poznejših (oziroma večernih) ur nedostopne« in »oblikovanje okvirnega cenika storitev etnolo-

gov po vzoru nekaterih drugih društev«. Precej odgovorov se nanaša tudi na delovanje društva, saj si anketiranci želijo »aktivnejše sodelovanje članov (izven IO SED)«, »dejavnost večjega kroga ljudi«, »večje sodelovanje in zanimanje za delo SED«, »aktivno študentsko sekcijo«, »sodelovanje SED s študenti«, pa tudi »odprtost«, »več odprtosti v pogledih, ki se izražajo v dejavnostih (ne le etnološki, tudi antropološki)«, »kolegialnost« in »več samoiniciative«. Med stvarmi, ki jih precej pogrešajo ali zgolj pogrešajo, so navedli podobno, večkrat je bila poudarjena še želja po družabnosti in prisotnosti oziroma odmevnosti dela SED v širši javnosti.¹⁴ Pomanjkljivosti v delovanju SED so nekateri anketiranci napisali tudi v odgovoru na zadnje vprašanje, »ali želite dodati še kaj?«¹⁵ »neodprtost«, »sestanki, ogledi in skupni izleti so med tednom za delavce, zaposlene v službah izven muzejev in zavodov, nedosegljivi«. Anketiranka, ki je sicer menila, da dela

1 Nanju me je opozorila Mojca Račič, za kar se ji tu zahvaljujem.

2 Čeprav se zavedam, da to ne bi nič škodilo. Eden od anketirancev je tudi zapisal, da o sledenju času veliko pove že dejstvo, da si je bilo treba za anketo vzeti čas, jo izpolniti, zapakirati v kuverto, nanjo prilepiti znamko ... – in je ni bilo možno izpolniti v elektronski obliki. Z razširjeno in bolj dodelano različico bi gotovo lahko dobila še več podatkov (kdor si je za anketo vzel čas, bi ji ga tako in tako namenil še več).

3 Žal podatki o sestavi (razen spolni) članstva niso dosegljivi, saj jih člani na pristopne izjave SED največkrat ne vpisujejo. Da so ti podatki vendarle potrebni (ne le zaradi statistike), se je pokazalo tudi ob nedavni prošnji American Anthropological Association (Ameriškega antropološkega združenja), ki želi v zameno za objavo, priredbo besedila dr. Mojce Ramšak (glej tokratno podrubriko Obzorij stroke, namenjeno etiki) v svoji publikaciji Anthropology News v kolumni o globalni antropologiji, v kateri bralce navadno seznanja z različnimi etnološkimi oziroma antropološkimi združenji, ustanovami po svetu, predstaviti tudi Slovensko etnološko društvo.

4 Če je bilo zapisano približno xy, okoli leta xy ..., sem upoštevala navedeno leto.

5 Za leto ustanovitve Slovenskega etnološkega društva velja 1975, ko naj bi se po Krnel Umekovi povezali člani Slovenskega etnografskega društva in slovenske podružnice Etnološkega društva Jugoslavije (po: Ingrid Slavec Gradišnik, Etnologija na Slovenskem: med čerami narodopisja in antropologije. Ljubljana 2000, Založba ZRC, 384/op. 17). Zato v prvo »petletko« uvrščam tudi odgovor »od ustanovitve SED«.

6 Med letoma 1996 in 2000 je bilo takšnih pet, od leta 2000 pa štirje. V obdobje 1996–2000

štejem tudi odgovor 26-letne anketiranke »v času študija na OEiKA (pred nekaj leti)«.

7 V to skupino štejem tudi odgovor »v drugi polovici osemdesetih«.

8 Petindvajset anketirancev je navedlo najpomembnejše, kar jim omogoča članstvo v SED, 22 jih je odgovorilo na vprašanje, kaj je zanje precej pomembno, in 20 na vprašanje, kaj je pomembno. En anketni list ponuja zgolj odgovor za pomembno (ne pa tudi najpomembnejše in precej pomembno), trije zgolj odgovor za najpomembnejše (ne pa tudi precej pomembno in pomembno) in trije odgovor za najpomembnejše in precej pomembno (ne pa tudi pomembno). En anketiralec ni navedel, kaj je zanj v zvezi s članstvom v SED najpomembnejše, precej pomembno ali pomembno, ampak je napisal, da niti ne ve, kaj mu omogoča članstvo v SED. Cenejše »razjanje« ga zaradi pomanjkanja časa ne zanima, za morebitne popuste pa niti ne ve, za kar delček krivde pripisuje tudi SED.

9 Ankete so dostopne na sedežu SED.

10 Če ne upoštevam odgovora o obveščenosti o dogajanju v društvu, to pomeni 48 odstotkov.

11 Anketiralec je skupaj navedel pripadnost stroki in seznanjanje z drugimi etnologi, odgovora pa obravnavam ločeno. Podobno sem storila še v štirih primerih.

12 Anketiranci so med precej pomembnim navedli: »Glasnik SED« (trikrat), »izdajanje strokovnega časopisa – GSED«, »dostop do etnoloških publikacij, ki jih izdaja SED«, »dostop do literature« (skupaj torej šest odgovorov), »prereditvi kongresi«, »možnost udeležbe na strokovnih srečanjih – organizacija strokovnih posvetov«, »možnost sodelovanja z referati na strokovnih srečanjih« (štirje odgovori), »spoznavanje drug drugega«, »ohranitev stikov s kolegi«, »druženje s kolegi /kolikor uspeh«, »druženje«, »strokovni izleti doma in po svetu«, »možnost udeležbe na različnih

ekskurzijah«, »seznanjanje s terenom /razje/«, »razje«. Skupaj šest odgovorov se nanaša na publicistično dejavnost SED, po štirje pa na strokovna srečanja, izlete in družabnost. Drugi odgovori so še: »delo na skupnih projektih«, »etnovečeri«, »obveščanje o aktualnih dogodkih«, »društvene aktivnosti in publikacije«, »seznanjanje z dogajanjem v ustanovah, kjer so zaposleni etnologi, in seznanjanje z njihovimi projekti« in »novosti«. Kot pomembno so označili: izlete (»izlet«, »kakšen izlet«, »izleti – razjanja«, »strokovne ekskurzije«, »organiziranje ekskurzij«), s po štirimi odgovori sledita obveščenost oziroma seznanjanje (»na tekočem sem glede etnoloških dogodkov«, »obveščenost o delu dogajanja v stroki«, »obveščenost o društvenem življenju«, »seznanjanje z aktualnimi teoretskimi smernicami« in družabnost (dvakrat »druženje«, »družabnost«, »srečevanje in druženje strokovnih kolegov«). Dvema anketirancema so pomembni tudi »Glasnik SED«, »izmenjava strokovnih mnenj (in pogledov)« ter »predavanja«, posamič pa so še navedli »objavljanje v društvenem glasilu (GSED)«, »knjižne izdaje«, »literatura«, »organizacija posvetov, srečanj, okroglih miz« in »pripadnost društvu kot takemu«.

13 Štirinajst anketirancev (51,9 odstotka) je napisalo, kaj najbolj, precej pogrešajo in pogrešajo, trije so vpisali le, kaj pogrešajo, po eden pa zgolj, kaj najbolj pogreša, kaj najbolj in precej pogreša oziroma kaj najbolj pogreša in kaj pogreša. Le nekaj anketirancev »pomanjkljivosti« torej ne »mučijo« tako zelo, da bi jih vpisali med »najbolj« oziroma »precej pogrešam«.

14 Odgovori v zvezi z družabnostjo: »več stikov s kolegi«, »druženje, kakšen spoznavni večer vsako leto«. O načinu dela v društvu in njegovi navzočnosti v širši javnosti: »višji strokovni nivo in profesionalnost«, »strokovnost«, »odmevnost v javnosti«, »večja udeležba društva v družbi (časopisi, mnenja, sodelovanje v ko-

društva ne more vrednotiti, ker nima izkušenj na področju delovanja drugih strokovnih društev, je dodala: »Mislim, da 'sveži' diplomanti v tem trenutku najbolj potrebujejo smernice, kje iskati zaposlitev, odprte projekte oziroma honorarno delo; to pa najbrž ni naloga SED, čeprav bi bilo vredno razmisleka.« Nekateri so delovanje društva tudi pohvalili (in zapisali, da nič ne pogršajo): »Po letu 2000 deluje društvo veliko bolje (pred tem sem se že nekajkrat poskusila včlaniti, pa ni bilo pravega odziva). Vesela sem vseh ponujenih dejavnosti in Glasnika. Hvala vsem, ki skrbite za naše zadovoljstvo.« Ali: »Mislim, da SED v okviru pogojev zelo dobro deluje – čuti se trud in skrb odgovornih.«

Tako torej pogled od znotraj. Če odziv primerjam s tistim na uvodoma omenjeno skupno anketo RAI in ASA, potem razlike na prvi pogled niso videti velike – na slednjo je odgovorilo 18 odstotkov vprašanih, na anketo SED pa, kot sem že zapisala, 13,1 odstotka. Toda v britanskem primeru so številke kljub vsemu »nekoliko višje« – 376 odgovorov na 2049 poslanih anket – in zato zagotovo zagotavljajo realnejšo podobo, kot jo ponujajo odgovori 27 članov in članic Slovenskega etnološkega društva. Nekoliko več odgovorov so poslali predsedniki oziroma predsednice strokovnih društev; od 21 jih je to naredilo osem¹⁶ (38,1 odstotka), in sicer Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Slovensko arheološko društvo, Zveza geografskih društev Slovenije, Društvo antropologov Slovenije, Arhivsko društvo Slovenije, Slovensko muzejsko društvo, Društvo restavradorjev Slovenije, iz ene ankete pa ni mogoče razbrati, s katerega naslova je prišla.¹⁷ Na vprašanje o seznanjenosti s Slovenskim etnološkim društvom je šest predsednikov oziroma predsednic odgovorilo, da društvo pozna, dva pa sta obkrožila »zdaj vem« (da obstaja SED – op. p.). Štirje so na vprašanje, ali lahko naštejejo kakšno društveno dejavnost, navedli »posvetovanja SED«, »izdajanje Glasnika SED«, »širšo publicistično dejavnost« (Zveza zgodovinskih društev Slovenije), pri Slovenskem muzejskem društvu in Slovenskem arheološkem društvu so seznanjeni z izdajateljsko dejavnostjo in podeljevanjem nagrad, Društvo antropologov Slovenije pa društvu pripisuje »MESS v Piranu«. Drugi so pustili prazen prostor za odgovor ali pa so napisali, da niso seznanjeni oziroma so z delom SED »seznanjeni zelo površno in slabo«. Naslednje vprašanje se je nanašalo na odmevnost delovanja SED v širši slovenski javnosti. Nanj so odgovorili vsi anketiranci razen enega in vsi so menili, da je delovanje Slo-

venskega etnološkega društva v javnosti odmevno »bolj malo« (»premalo« oziroma »ne kaj dosti«). Dva sta se sklicevala na morebitno osebno pomanjkljivo obveščenost oziroma dejstvo, da naj bi bilo odmevnost težko presojati. Dva sta zapisala, da je slaba odmevnost verjetno značilna tudi za druga strokovna društva. En anketiranec je menil, da bi morali »več narediti člani v svojih okoljih«, v zvezi s sredstvi javnega obveščanja pa naj bi bil položaj ne prav zavirljiv, »saj jih prvenstveno zanimajo zgolj senzacije – teh pa je v vaših (tako kot v naših) krogih malo«. Prav tako je predstavnik enega od društev menil, da se na račun društev bolj promovirajo posamezniki.

Na koncu je bilo še vprašanje o koristnosti povezave SED in društva, ki mu je bila anketa poslana, ob tem pa tudi o oblikah, področjih možnega sodelovanja. Odgovorili so vsi anketiranci, načeloma vsi pritrdilno (da bi bilo sodelovanje zaželeno), le en odgovor je bil »morda« in brez konkretnih predlogov. Zaradi največje povednosti ohranjam odgovore v izvirniku in skorajda neokrnjene. Predsednik Zveze zgodovinskih društev je zapisal, da so že predlagali »sodelovanje pri izdajateljstvu (konkretno glasilo ZZDS Kronika)«, navedel pa je še »medsebojno obveščanje o znanstvenih posvetovanjih in sodelovanje« ter »sodelovanje pri učnih programih in učbenikih«.

misiji UNESCO itd.). Drugi odgovori so: »delovna srečanja s kolegi in kolegicami«, »predavanja domačih in tujih predavateljev(ic)«, »odpiranje sodobnih tem«, »strokovne delavnice aplikativne etnologije«, »organiziranje večdnevne strokovne ekskurzije, morda tudi v tujino«, »sodelovanje etnoloških institucij«, »sodelovanje po regijah (med etnologi)«, »aktivnost SED na internetu« in »več domiselnosti in entuziazma«. Med odgovori na vprašanje, kaj anketiranci pogršajo, pa so: »predavanja – debatni večeri«, »permanentno izobraževanje, ki ga sicer društvo ne more omogočati, a ga vsaj delno uresničuje na način etnovečerov in rajž«, »več ekskurzij, tudi izven slovenskega etničnega prostora«, »organiziranje terenskih raziskav v Sloveniji in tujini ter navezava na mednarodne tokove«, »izkaznica, ki bi omogočala popust pri nakupu strokovne literature in ogleda muzejev«, »članska izkaznica (z datumom vstopa)«, »etnološka klepetalnica na internetu«, »več družabnih srečanj (manj formalnih)«, »da društvo ni povezovalni člen etnologov in v stroki«, »fair play«, »pomanjkanje kritičnosti (tako v obliki recenzij kot pri izdajah knjižnih del)«, »več veselja«, »delo članov na popularizaciji stroke v smislu oziroma z namenom odpiranja novih delovnih mest izven etnoloških institucij«, »večja promocija društvenega strokovnega dela in vodil (mediji) (društvo naj dobi tiskov-

Zveza geografskih društev Slovenije za začetek predlaga medsebojne kazalke na spletnih straneh in poseben ustvarjalni sešatek, namenjen temu vprašanju. V odgovoru Društva antropologov Slovenije je predsednica zapisala: »Za povezave si prizadevamo od ustanovitve DAS v letu 1992, vendar brez uspeha s strani SED. Povezava bi bila koristna: vabila na društvene aktivnosti (predavanja, šole), izmenjava publikacij.« Slovensko muzejsko društvo in Slovensko arheološko društvo vidita možnost sodelovanja v »skupnih predavanjih in ekskurzijah, za začetek pa vsaj v obveščanju«. Društvo restavradorjev Slovenije pa v koordinaciji aktivnosti. Njihov predsednik je zapisal še: »Morda bi bilo smiselno ustanoviti Zvezo društev varstva kulturne dediščine s Slovenskim muzejskim društvom, Slovenskim konservatorskim društvom, vašim društvom, arhivskim in Društvom restavradorjev Slovenije.« Predsednica Arhivskega društva Slovenije meni, da bi se najprej morala podrobneje seznaniti z dejavnostjo SED, obe društvi pa bi lahko povezovala »vsaj posamezna strokovna vprašanja, na primer mnenje etnologov kot uporabnikov arhivskega gradiva glede vrednotenja tega gradiva (katero gradivo ohraniti z vidika etnoloških raziskovanj in tako naprej)« in sodelovanje etnologov na zborovanjih omenjenega društva.

nega predstavnika)«, »večja medijska odzivnost«, »vključenost v dejansko življenje in kulturne tokove« ter »društvo kot posrednik dela za etnologe in organ, ki etnološko delo ovrednoti«. Neka anketiranka pa je tudi sama sebi zaželela »več časa, da bi bila dejavna v društvu (moja pomankljivost!)«.

15 Odzvalo se je sedem anketirancev.

16 Na naslov društva je prispelo sedem izpolnjenih anket (tretjina poslanih), pri čemer je ena anketiranka kot predsednica odgovarjala v imenu dveh društev. Anketa je bila poslana tudi Prirodoslovnemu društvu Slovenije, Slovenskemu farmacevtskemu društvu, Slovenskemu zdravniškemu društvu, Društvu dokumentalistov in informatorjev Slovenije, Zvezi bibliotekarskih društev Slovenije, Zvezi ekonomistov Slovenije, Društvu novinarjev Slovenije, Umetnostnozgodovinskemu društvu Slovenije, Slavističnemu društvu, Konservatorskemu društvu, Društvu psihologov Slovenije, Zvezi arhitektov Slovenije, Društvu oblikovalcev Slovenije ter Društvu urbanistov in prostorskih planerjev Slovenije.

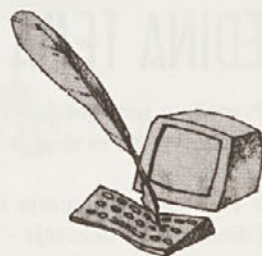
17 Ni me toliko zanimalo, kdo pošilja odgovor (pustila sem možnost anonimnosti), kot kaj bi pošiljatelj želel sporočiti. Zavedam se, da odgovori poleg na odmevnost SED v širši (strokovni) javnosti kažejo tudi (morda predvsem) na obveščenost društvenih predsednikov oziroma predsednic.

Nuša Berce

ZGODBE VSAKDANA

Risba: Nuša Berce

MUOŽ S KLOBUKAM

Sva šle, z Ano, sjestro,
pruot Luojznštajne,
taku, malu.
Pa grjeva po tiste steži-
ke, enkrat se pa Ana na-
zaj uzre, pa za nama tak
muož, s takm šeruokm klo-
bukam, črnem, pa vjelk, u
črne hale, prou ku kakšn
čarodej!
Pa kar za nama! Še neku-
le praj ga najsva vidle.
Mje sva se skrile za
ovinčkam, puol pa ta-
ku bežale!

Pripovedovala je
Ivanka Širca,
Kozarišče,
februar 1997.

DUHUOVE U GRADE 4.

L'dje so zmjeraj vidle gospuoda, tastarga princa Jurija, od Her-
mana pa Urlicha očjeta, kaku se vrača pa huode po grade!
Ene so ga vidle u normalne poduobe, ene pa u rjuho zavitga!
Praujo, da kdur huode ven, najma meru. Od prej še!

Pripovedovala je Milka Vrhovec, Stari trg, februar 1997

DIMNEKARČKE

Smo šle s sjestrame tude zvečjer u Kozaršče. Istu taku
smo šle po cigarete. Je bla svetla nuč, polajte, pa smo
rjekle: »Kar okruog grada grjemo k' je taku lepu.«
Pa pridemo klala k smrajkam, k' je la una rampa zdaj, ti,
sjedm možičku, pa taku fljetnh, ku dimnekarčke so ble,
se taku fljetnu za ruokce drži čez puot! Ku po stopnič-
kah so ble. Ta najviše je biu u sredine, pa je biu tude
čistu majčkn. Taku nekaku do pasa be me biu. Puol so se
pa na usako stran po trije nizale.
Pa kar držale so se pa nas najso spustile čez puot! Tu
najso ble l'dje!
Poprej je blu klala čistu najkaj družga ku zdaj!!

Pripovedovala je Ivanka Širca, Kozarišče, februar 1997

ZAKLAD OD KATARINE

So me pokuojna tjeta, k'sm dajlala u grade, pa k je bla uona tam kuharca,
poklicale:

»Pajd no mal sm«. »Kaj želite?« sm rjekla. »Lej! Kle je ena knjiga. Te buom
pokazala. Lej, kle u tej kronike piše.« Ta kronika je bla taka lajpa knjiga, u sivu
vajzana, skuze srjed biljardcimra, na mize.

»Je biu pa en striček Jakobček (Jakob Pianetski), k' je huodu u grad pomagat«.
Je rjekla. Se me je sanjalu, da me je grofica pršla povajdat, da nej pride opou-
noči kuopat k temelem kapajle pod eno stran njen'h vrat, pa da bo našu kelih
zlat, mašne plašč, s katjerm je grofica sama mašvala pa še druge dragocenosti!
Mašna knjiga je bla pa tku al tku u biblioteke.

Pa so tjeta šle s prstam po vrsticah: »Lej, klala piše: Ali Jakob tega ni nikdar
storil.«

Pripovedovala je Ivanka Širca, Kozarišče, februar 1997

Strokovni članek / 1.04

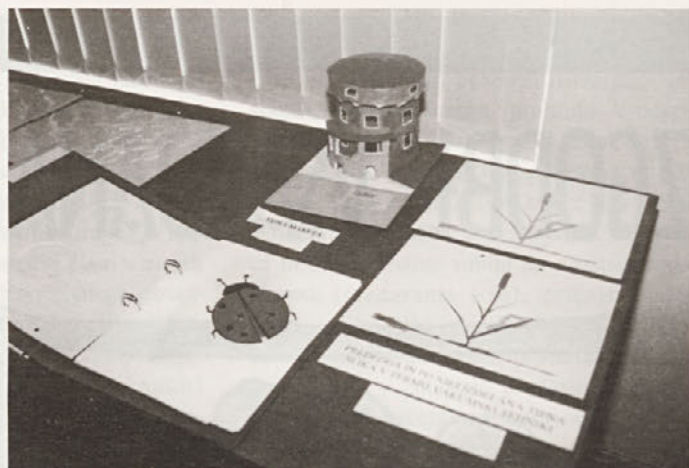
Saša Poljak

EDINA TEMA JE NEZNANJE

Poročilo o novi potujoči razstavi Pokrajinskega muzeja Kočevje o šolstvu in skrbi za slepe in slabovidne na Slovenskem

V Pokrajinskem muzeju Kočevje smo junija 2002 odprli razstavo Edina tema je neznanje – šolstvo in skrb za slepe in slabovidne na Slovenskem. Za njeno postavitev smo se odločili, ker je med obema vojnama v Kočevju deloval Zavod za slepe oziroma Zavod za slepo deco. Postavitev razstave sem ob pomoči direktorja Ivana Kordiša prevzela Saša Poljak, ko sem se aprila v muzeju zaposlila kot pripravnica.

Zavod za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani, ki je naslednik kočevskega zavoda, je veliko pisnega gradiva oddal v Arhiv Slovenije. Zgodovinarica in sociologinja Darja Poljanec mi je bila v pomoč pri izbiri škatel z arhivskim gradivom, saj je takrat končevala svojo diplomsko nalogo o razvoju slovenskega zavoda za slepe ter izobraževanja slepih in slabovidnih do konca druge svetovne vojne. Tako sem pregledala približno polovico arhivskih enot in izbrala dokumente o delovanju kočevskega zavoda. Predmete sem poiskala pri različnih ustanovah slepih in slabovidnih. Zavod za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani nam je posodil stare učne pripomočke, kot so Braillove in Hebboldove tablice, Braillov pisalni stroj, reliefni zemljevidi in globus, pa tudi sodobna učila, kot so tipne slike, makete in mobilni atlas. Delujočo računalniško opremo, prilagojeno slepim in slabovidnim, je posodila Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije. Tako si lahko slepi in slabovidni pri ogledu razstave med drugim pomagajo tudi z Braillovo vrstico, Braillovim tiskalnikom in računalniškimi programi, kot sta Zoom text za povečavo zaslonske slike in Jaws, angleška različica programa Govorec, ki bere besedilo z zaslona. Podjetje Dioptra je posodilo elektronsko lupo, s katero si lahko obiskovalci razstave pomagajo pri ogledovanju dokumentov. Predmete iz pletarske delavnice, ki je na razstavi postavljena kot primer klasične zaposlitve slepih in slabovidnih, pa je posodil Center slepih in slabovidnih Škofja Loka. Podatke iz literature o slepih in slabovidnih sem dopolnila še z življenjskimi zgodbami učiteljice v kočevskem zavodu

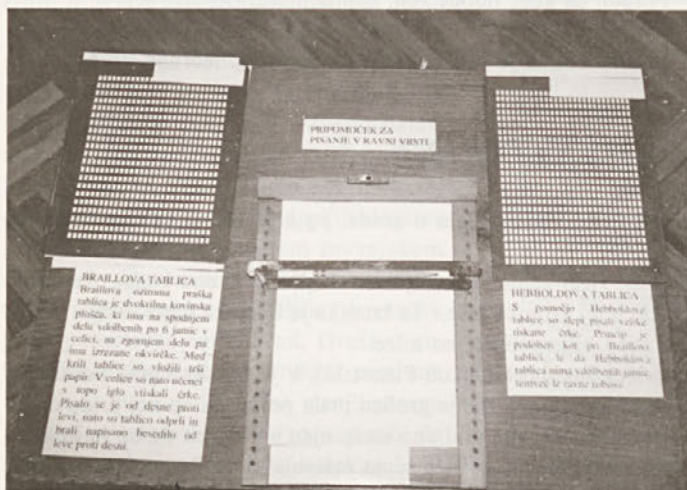

Sodobni učni pripomočki, prilagojeni za slepe in slabovidne: tipne slike, izdelane v termovakuumske tehniki, in maketa tabora v Lokvah. Foto: Saša Poljak.

Vilme Kralj – njeno zgodbo je zapisala dr. Marija Makarovič – ter gojencema Marice Lampič in Franca Noseta. Kako danes poteka življenje in delo na Zavodu za slepo in slabovidno mladino, pa sem izvedela iz pogovorov s sodelavci zavoda in gojencem Rokom Mulcem.

Razstava prikazuje zgodovinski razvoj slovenskega zavoda in šole za slepe, pri čemer poudarja predvsem njuno delovanje v Kočevju. Predstavlja potek in možnosti izobraževanja slepih in slabovidnih ter ugotavlja pomen zavoda za slepe v različnih obdobjih. Pripoveduje tudi o življenju slepih in slabovidnih nekdaj in danes ter poskuša opozoriti na njihovo nadarjenost in ustvarjalnost. Zasnova je tridelna. Prvi del na kratko prikaže zgodovinski razvoj šolstva in skrbi za slepe in slabovidne otroke od prvega zavoda za slepe v Franciji, prek ustanovitve slovenskega zavoda do začetkov preoblikovanja Zavoda za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani v osrednjo ustanovo za pomoč slepim in slabovidnim učencem v rednem izobraževanju. Drugi del razstave prikazuje življenje in šolanje gojencev v kočevskem zavodu za slepe, pri čemer sta poudarjena pouk geografije in pletarstvo. Postavljeni sta učilnica s starimi zemljevidi, Braillovim pisalnim strojem in drugimi učili ter pletarska delavnica z izdelki gojencev kočevskega zavoda in izdelki še živečega slepega pletarja Franca Noseta, ki se je šolal v Kočevju. Tretji del razstave prikazuje sodobne tiflopedagoške pripomočke in metode učenja slepih in slabovidnih, kot so mobilni atlas, tipne slike, elektronska lupa in prilagojena računalniška oprema.

Želja ustvarjalcev razstave je poudariti pomen zavoda za izobraževanje slepih in slabovidnih učencev ter vpliv na njihovo življenje, kar je zaradi zakona o integraciji še posebno aktualno. Razstava je namenjena in prilagojena tako videčim kot slepim in slabovidnim, in sicer z izbiro ustrezne velikosti in barve panojev, tiska, z lupami za povečavo tiska, besedila in podnapisov v povečanem tisku in Braillovi pisavi (pri čemer smo estetski vidik zanemarili zaradi funkcionalnosti in enakovrednosti obeh zapisov), predmetov, ki jih je mogoče čim bolj otipati, zvočnih posnetkov intervjujev z gojenci kočevskega in ljubljanskega zavoda, glasbenimi posnetki skupine Slepi potnik, filmi in tako naprej. Prav zato, ker je namenjena obema vrstama občinstva, videčim in slepim oziroma slabovidnim, nam je pomenila še poseben izziv. Z zelo uporabnimi nasveti so nam bili vedno v pomoč sodelavci Zavoda za slepo in slabovidno mladino in Zveze društev slepih in slabovidnih Slovenije. Na obeh ustanovah so nam v Braillovi pisavi natisnili vabila

Stari pripomočki za učenje črnega tiska in Braillove pisave: Braillova tablica za pisanje Braillove pisave, pripomoček za pisanje v ravni vrsti in Hebboldova tablica, s katero so pisali velike tiskane črke črnega tiska. Foto: Saša Poljak.

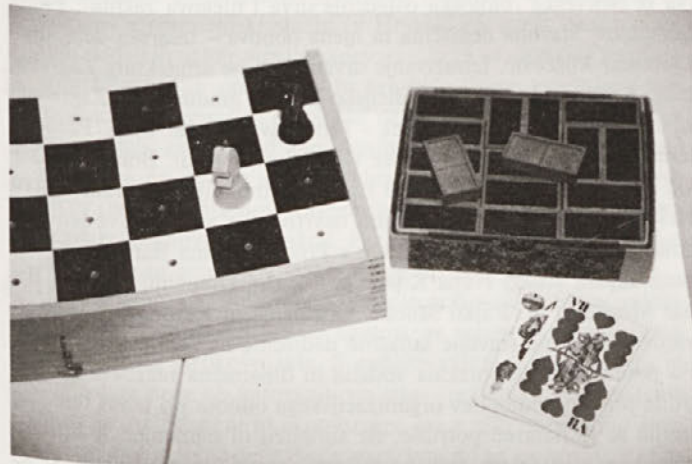

Pletarska delavnica: pletarstvo je predstavljeno kot primer klasičnega poklica slepih in slabovidnih. Foto: Saša Poljak.

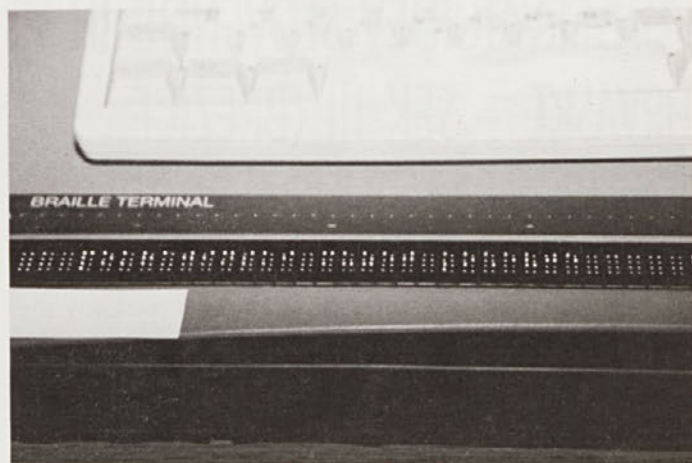
na razstavo, podnapise za predmete in zloženko s kratko vsebino razstave.

Ker je problematika izobraževanja slepih in slabovidnih vseslovenska, je razstava zasnovana kot gostujoča. Za gostovanja smo že dogovorjeni na Zvezi društev slepih in slabovidnih Slovenije,

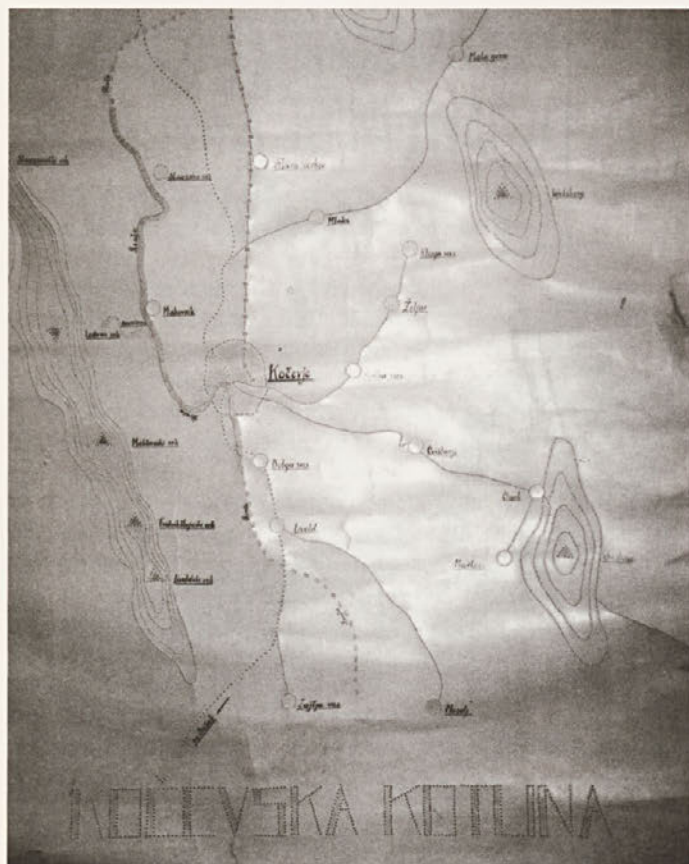
na Zavodu za slepo in slabovidno mladino, v Loškem muzeju, Gorenjskem muzeju in Slovenskem šolskem muzeju. Skupaj z Zvezo in Šolskim muzejem se dogovarjamo tudi za izdajo razstavnega kataloga v črnem tisku in Braillovi pisavi. Upamo, da bomo s to razstavo spodbudili prilagajanje muzejev oziroma muzejskih razstav slepim in slabovidnim.

Igre, prilagojene slepim in slabovidnim: pri šahu se črne figure od belih ločijo po žebličku na vrhu figure, bela polja so izbočena, vsa polja pa imajo luknjice, v katere se zatikajo figure, domine imajo izbočene pike, karte pa so zaznamovane z Braillovo pisavo. Foto: Saša Poljak.

Braillova vrstica z napisom Pokrajinski muzej Kočevje v Braillovi pisavi. Foto: Saša Poljak.

Tipni zemljevid v Kleinovi tehniki z Zavoda za slepo deco Kočevje, trideseta leta 20. stoletja. Foto: Saša Poljak.

Strokovni članek / 1.04

*Aña Mlinar, Ksenija Petrić,
Dušan Strgar, Dušan Štepec*

KRATKO POROČILO IN UGOTOVITVE 3. SIMPOZIJA ETNOLOGOV KONSERVATORJEV SLOVENIJE IN HRVAŠKE – SEK III (BREŽICE, 12., 13. IN 14. JUNIJA 2002)

Letos smo člani organizacijskega odbora SEK III uspešno spravili pod streho tretji simpozij slovenskih in hrvaških etnologov konservatorjev, ki je potekal med 12. in 14. junijem v Posavskem muzeju Brežice. Med pripravo dnevnega reda smo se zopet znašli pred dejstvom, da finančne podpore pristojnega ministrstva ne bo in si bo treba tudi pri organiziranju tokratnega simpozija pomagati z izkušnjami in iznajdljivostjo, predvsem pa z veliko entuziazma. Že pri pripravi smo se strinjali, da je treba simpozij osredotočiti na eno oziroma največ dve temi in ju poskušati osvetliti z več

zornih kotov, pri čemer bo možno priti do ustreznih odgovorov. Hkrati smo si zastavili nalogo, da izberemo takšno temo, ki bi bila zanimiva za najširši krog strokovnjakov s področja varstva kulturne dediščine, saj se zavedamo, da obravnavanje in reševanje vprašanj v samo eni stroki ne prinaša tehtnejših rezultatov in se je nujno lotevati tovrstnih strokovnih srečanj interdisciplinarno.

Zaradi omenjenega je organizacijski odbor sklenil poudariti dva problemska sklopa, za katera smo menili, da sta pereča in bi jima bilo treba nameniti ustrezno strokovno pozornost. To sta delo konservatorja in kustosa ter njuno sodelovanje in lesena stavbna dediščina – proučevanje, posegi, metode in zaščita lesa. Hkrati smo menili, da sta sklopa dovolj široka (na teoretski in praktični ravni) in zahtevata interdisciplinarno sodelovanje strokovnjakov. Ob konservatorjih, kustosih in restavratorjih, ki delamo na področju varstva premične in nepremične kulturne dediščine, so predavali tudi profesorji z oddelkov obeh filozofskih fakultet in fakultet za arhitekturo, ljubljanskega gozdarskega inštituta, zagrebške gozdarske fakultete ter srednje gradbene, geodetske in ekonomske šole. Na simpoziju je bilo predstavljenih 21 referatov. Tisti iz prvega sklopa so se dotikali teoretičnih vprašanj (dr. Tomislav Šola, Putujući kustosi ili razumijevanje posla kao razumijevanje poslanja; dr. Ivo Maroević, Kulturna baština u ruralnom prostoru između kustosa i konservatora; dr. Vito Hazler, Interdisciplinarnost spomeniškega varstva) in vprašanj, ki so povezana z delom konservatorja in kustosa neposredno v praksi (mag. Jože Hudales, Kavčnikova domačija – teoretična načela konservatorja in kustosa, aplikacije, kompromisi, napake; dr. Ljubo Lah, Muzej na prostem in »in situ« varovana dediščina; Zvezdana Antoš, Iz iskustva kustosa etnologa na terenskom izraživanju; Eda Belingar, Primeri in izkušnje sodelovanja konservatorja in kustosa /Jakopinov skedenj, Jurijeva štala v Škocjanu in Slamčeva hiša v Pliskovici; Ana Mlinar, Privatne etnografske zbirke kao kulturno dobro – konservatorski aspekt; Ida Vranić in Zdravko Živković, Uredjenje i prezentacija Jurlinovihi dvora u Primoštenu). V drugem delu pa so bili predstavljeni referati, s katerimi so avtorji poskušali z različnih zornih kotov osvetliti vprašanje ohranjanja in varstva lesene stavbne dediščine (Elizabeta Benko Mächtigt, Ogroženost in zaščita lesa; Ksenija Petrić, Problem zaštite i očuvanja konstrukcija i elemenata povijesnih građevina izvedenih u drvetu; dr. Tom Levanić, Dendrokronologija v službi varovanja naravne in kulturne dediščine; dr. Jelena Trajković, Radionice konzervacije drva – iskustva iz Norveške /biološka oštećenja drva i njegova zaštita; Elena Simeonov, Stavbna dediščina in njena obnova – tesarska dela; doc. Ljubomir Mišević, Izraživanje drvene urbane arhitekture Zagreba; mag. Ksenija Marković, Tradicijsko drveno graditeljstvo Zagrebačke županije; Damjana Pediček - Terseglav in Pater Mali, Prenova lesenega dela »Dolinčkove« hiše v Dolu pri Sori; dr. Branko Djaković in Anita Paun - Gadža, O ruralnom tradicijskom graditeljstvu Hrvatskoga Zagorja s posebnim osvrtom na »melin« /vodenicu; Andrejka Ščukovt, Lesene kašče v Posočju; Jasna Bartoniček, Drvena kapela svetog Ivana Krstitelja u staroj Drenčini; Andreja Bahar Muršič in dr. Rajko Muršič, Gokajama in Kazanava – primeri varovanja lesenih stavbne kulturne dediščine na Japonskem). Po predavanjih je potekala vodena in dinamična razprava ter potrdila pravilno odločitev organizacijskega odbora pri izbiri tem. Že tretjič se je namreč potrdilo, da simpozij ni namenjen le etnologom konservatorjem, temveč širšemu krogu strokovnjakov, ki se ukvarjajo z varstvom kulturne dediščine. Simpozij smo sklenili s strokovno ekskurzijo na Bizeljsko. Ogledali smo si etnografsko zbirko Marije Sušnik, Najgerjevo repnico in Kovačičevo hišo, na koncu pa se ustavili v Artičah, kjer je bila predstavitev poteka obnovitvenih del na Banovi domačiji.

Zaključek simpozija s predstavitvijo obnove Banove domačije v Artičah. Fototeka ZVKD OE Novo mesto.

Na podlagi 21 referatov in razprav, v katerih je sodelovalo več kot 30 strokovnjakov, navajamo naslednje sklepe simpozija:

1. Premična in nepremična kulturna dediščina, s katero se ukvarjamo konservatorji in kustosi etnologi, pomeni najbolj ogrožen del kulturne dediščine, zaradi tega je potrebna večja skrb pri njenem varovanju tako v Sloveniji kot na Hrvaškem.
2. Ugotavljamo, da so standardi strokovnega dela v spomeniško-varstveni službi nedodelani, in menimo, da jih mora dopolniti stroka sama. Vodstvo službe v obeh državah pozivamo, da ustanovi svojo strokovno skupino, ki bo dopolnila zdajšnje standarde ali pripravila nove.
3. Ugotavljamo očitno pomanjkanje izobraževanja v konservatorski stroki, zato je treba znova dati pobudo za do- in podiplomski študij konservatorstva. Predlagamo, da vodstvo spomeniške službe v sodelovanju s konservatorskim društvom (ki ga je v Hrvaški treba šele ustanoviti) pripravi predlog za uvedbo ustreznega študija ter o tem obvesti in na to opozori pristojna ministrstva (Ministrstvo za kulturo, Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Ministrstvo za znanost in tehnologijo). Poleg tega opozarjamo vodstvo službe na potrebo po organiziranju interdisciplinarnih delavnic in tečajev, ki naj bodo sestavni del rednega izobraževanja zaposlenih na področju varstva kulturne dediščine.
4. Ugotavljamo pomanjkanje gradbenih tehnikov, arhitektov in etnologov v spomeniški službi (v Hrvaški na petih konservatorskih oddelkih sploh nimajo etnologa), ki bi se ukvarjali z izdelavo arhitekturnih posnetkov in pripravo druge arhivske dokumentacije nepremične etnološke dediščine. Poleg tega zdajšnja zakonodaja zahteva od zaposlenih vse več priprav strokovnih zasnov za prostorske akte, noveliranja odločb o varstvu spomenikov, prilagajanja novi zakonodaji, poznavanja upravnih postopkov, prenovitvenih akcij, kar je s tako majhnim številom arhitektov in etnologov težko ali skoraj nemogoče uresničiti.
5. Ugotavljamo, da je potrebno večje in bolj sistematično sodelovanje med konservatorji in kustosi na terenu, saj smo oboji »dediščinski strokovnjaki«. S sodelovanjem konservatorja in kustosa je treba ob varovanju »in situ« spodbujati ustanavljanje muzejev na prostem in ekomuzejev, saj v njih ohranjamo stavbe, predmete, običaje, rokodelstvo, krajino in na splošno identiteto kraja. Ob tem se v njih praviloma zaposlujejo domačini, ki so pomemben člen v ohranjanju dediščine, njene kulturne funkcije in same turistične ponudbe.
6. Pri ohranjanju, zaščiti in predstavitvi etnografskih zbirk na terenu, ki so ali bodo razglašene za kulturni spomenik ali so

njegov sestavni del, je potrebno skupno delo konservatorja, kustosa in restavratorja. Predlagamo, da se pri osrednjem etnografskem ali pokrajinskih muzejih organizirajo ekipe za delo na terenu v sodelovanju z odgovornim konservatorjem.

7. Ugotavljamo, da je ohranjena in evidentirana kulturna dediščina pomemben del kulturne identitete vsakega naroda in ima veliko vlogo v zaščiti pred zdajšnjo globalizacijo. Zato je potrebna boljša uskladitev med Ministrstvom za okolje in prostor ter Ministrstvom za kulturo. Konservator je zaščitnik nepremičnih kulturnih spomenikov, kulturne dediščine, poznavalec prostorskih vrednosti in skrbi za ohranjanje prostora v celoti (geomorfoloških, krajinskih, ambientalnih značilnosti naselij ...). S svojim znanjem lahko aktivno sodeluje pri ustvarjanju razmer celostnega razvoja.
8. Ugotavljamo, da se les kot gradbeni material preveč korenito zamenjuje in se ne spoštujejo konservatorska načela (maksimalno ohranjanje, preglednost in reverzibilnost posegov ...) pri lesnih konstrukcijah, stavbnem pohištvu, detajlih in drugem.
9. Ugotavljamo, da nobeno resno delo ne bi smelo zanemarjati ugotovitev in sklepov drugih strokovnjakov, ki delajo na področju varovanja kulturne dediščine, razvijajo metode za varovanje in posege v dediščino ali pa se ukvarjajo s proučevanjem tradicionalnih materialov. Metoda dela na lesenih konstrukcijah mora biti naslednja: v sodelovanju z drugimi strokami, ki se ukvarjajo z lesom (Restavratorski center, Gozdarski inštitut – dendrokronološke raziskave, Zavod za raziskavo materiala in konstrukcij, Zavod za gradbeništvo ...), je treba raziskati razmere (arhitekturni posnetek, statična presoja, opredelitev stopnje poškodovanosti, identifikacija lesa ...) in pripraviti konservatorski program z natančno določitvijo vrste in zaporedja posegov.
10. Ugotavljamo, da se trenutno pri varstvu lesene kulturne dediščine še vedno najpogosteje uporabljajo industrijska kemična sreds-

Pogostitev ob zaključku simpozija. Fototeka ZVKD OE Novo mesto.

Konservatorica Damjana Pediček Terseglav pri predstavitvi referata. Fototeka ZVKD OE Novo mesto.

tva kljub vedenju, da so za dobro zaščito lesa potrebni nekateri predhodni ukrepi (izoliranje temeljev, drenaža, vzdrževanje streh, odvajanje meteornih vod, izbira pravilne vrste lesa, ki je posekan v pravem časovnem obdobju, posušen in pravilno obdelan ...). Prav tako ugotavljamo, da zagovarjamo tiste interpolacije, ki so nujno potrebne, te se umetno ne patinirajo in kemijsko ne zaščitijo z industrijskimi kemičnimi sredstvi. Dotrajan les naj se preprosto zamenja z lesom enake vrste in obdelave.

Tradicionalnih načinov zaščite lesa ne poznamo dovolj dobro. Znanstvenoraziskovalnim ustanovam, ki se ukvarjajo z raziskavo lesa, dajemo pobudo, da v sodelovanju s konservatorsko in restavratsko stroko ter kemično industrijo del svojih raziskav usmerijo tudi na to področje. Svoje ugotovitve naj predstavijo stroki in javnosti.

11. Ugotavljamo, da niso določena merila za izbiro izvajalcev za posege na kulturni dediščini. Ministrstvu za kulturo predlagamo, naj v sodelovanju s spomeniško službo čim prej pripravi pravilnik za izdajo dovoljenj (licenc) za delo na dediščini.
12. Ugotavljamo, da pri prenovi lesene stavbne dediščine ni dovolj usposobljenih mojstrov tradicionalnih obrti. Zato predlagamo, da se v programih srednjih poklicnih šol nameni več pozornosti znanju in spretnosti tradicionalnih obrti. Nekajkrat na leto naj se organizirajo konservatorski seminarji, ki bi jih vodili konservatorji z referencami oziroma konservatorji z večletnimi izkušnjami.
13. Ugotavljamo, da na terenu potekajo različne raziskovalne dejavnosti v zvezi s kulturno dediščino brez vednosti pristojnih služb. Organizatorji raziskovalnih taborov, na katerih se raziskuje premična in nepremična kulturna dediščina, morajo po zakonu o teh dejavnostih obvestiti pristojno spomeniškovarstveno službo in muzej.
14. V vaseh in mestih, kjer je gradnja v lesu tradicija, je treba spodbujati tovrstno novo gradnjo že v prostorskih dokumentih (prostorski plani, PUP ...), saj to pomeni nadaljevanje tradicije, kar je lahko hkrati podpora in prispevek k ozaveščanju o pomenu ohranjanja lesene nepremične dediščine. Predlagamo, da tudi Fakulteta za arhitekturo poučuje študente o nepremični kulturni dediščini in prihodnje arhitekto usmerja k projektiranju takšne arhitekture, ki bo v skladu z regionalno stavbno tipologijo.
15. O ugotovitvah simpozija in kadrovskih vprašanjih je treba obveščati nadrejene v službi, odgovorne ustanove in javnost.
16. Ugotavljamo, da so dosedanja SEK koristni za stroko ter varovanje nepremične in premične kulturne dediščine in da obstaja še veliko strokovnih vprašanj, zato pričakujemo nadaljnjo moralno in finančno podporo obeh ministrstev za kulturo in vodstva naših služb pri organizaciji simpozija in izdaji zbornika.

Drugi članki in sestavki / 1.25

Matej Kodrič

MED OBLAKI PRIHODNOSTI

Muzej prihodnosti, o katerem nameravam pisati v nadaljevanju, ni sakraliziran prostor in v njem ljudje ne šepetajo. Muzej ne predstavlja zgodovine elitizmov, kolonializmov, rasizmov, seksizmov in drugih »-izmov« iz preteklosti. Nič ni balzamiranega in namenjen je vsem starostnim skupinam. Ni prostor z objekti, ki jim daje status patina starosti. Ni sterilni, ne časti lastništva objekta – in vendar je muzej.

Konceptualna relacija med klasičnim muzejem in muzejem prihodnosti je kar velika. Ponujeno muzejsko storitev sem doživel kot razkošno izkušnjo, seveda s primerno ceno. Z vstopnico sem kupil čas inovativne in didaktične zabave, podprte z najsodobnejšimi komunikacijskimi tehnologijami. Za nekaj ur sem izginil v prihodnost.

Od odprtja v septembru 1996 pomeni nad Donavo visoko dvignjena sodobna steklena konstrukcija Centra Ars Electronica prepoznavni simbol in nakazuje smer razvoja mesta Linza v 21. stoletje. Center Ars Electronica alias muzej prihodnosti ne ohranja zgodovine, temveč napoveduje prihodnost. Namesto da bi ohranjali materialno preteklost, se tu ukvarjajo s tehnologijo prihodnjih generacij, ki jo predstavijo vsem starostnim skupinam, tudi sodobno nepismenim, preprosto in zabavno.

Vzlet

Ob nakupu vstopnice dobi obiskovalec papirno zapestnico z magnetnim zapisom časa vstopa. Predvverje vstopanja v deželo prihajajočih tehnologij zaznamujeta dva primera ekstremne skupno-

Iz arhiva Centra Ars Electronica (www.aec.at/press/press.html)

Iz arhiva Centra Ars Electronica (www.aec.at/press/press.html)

sti na medmrežju. Pri obeh temelji umetniški koncept projekta na digitalni interakciji uporabnikov interneta in digitalnega ustvarjanja življenjskega okolja. V prvem lahko uporabnik z ukazi iz svoje računalnika kjerkoli na svetu ohranja življenje in zaliva rastlinice (<http://telegarden.aec.at/>). Treba je le klikniti na povezavo in z ukazi zapeljati malo robotizirano zalivalno po obdelani gredici znotraj muzeja, preveriti na zaslonu, katero območje je v zadnjem času dobilo najmanj vode, in ga zaliti. S podobnim ukazovanjem iz računalnika lahko uporabnik v drugem projektu z robotom načrtuje in izdeluje zgradbe iz majhnih kock (<http://telegarden.aec.at/>).

Kibernetska paluba

Tehnologije navidezne resničnosti so prinesle starim človeškim sanjam letenje bliže izpolnitvi kot kdaj prej. Simulator Humphrey v nasprotju z neudobnimi konvencionalnimi simulatorji dejansko omogoča ljudem, da se dvignejo in svobodno lebdi v zraku. Mehanska naprava, podobna manjšemu dvigalu, dvigne aeronavta, ovitega v oklep podobno ogrodje, v vertikalni položaj za letenje. Posebna čelada je opremljena z detektorjem premikanja in majhnimi računalniškimi zasloni. Uporabniki premiki glave in rok usmerjajo pot letenja, ki zagotavljajo posebno realistično doživetje. Uporabnik se tako postavi v virtualno okolje, po katerem lahko raziskuje.

Resničnost – termin, ki je izgubil veliko pomena v luči razvijajoče se, presenetljivo realne simulacije animacije in grafike. Navidezna resničnost je aplikacija, ki prenese uporabnika v računalniško ustvarjeno virtualno okolje, v katerem jo obiskovalec ne le gleda in se v njej premika, ampak tudi izvaja akcije in vpeljuje procese. Izjemen primer tega je projekt »Cave« (Jama) v kleti Centra Ars Electronica, kockasto oblikovan prostor, katerega stene rabijo kot projekcijski zasloni. Simulacijska tehnologija je tu nastavljena, da doseže stopnjo popačenja, ki daje uporabniku dejanski občutek, da je del naprave. Bistven element sveta simulacij in vizualizacij je tridimenzionalnost, ki ustvari v opazovalcu občutek dejanskega premikanja v prostoru. Posebna očala izolirajo zaznavo uporabnika iz okolja in ga vkomponirajo v skupino obiskovalcev Jame, v družbeno dejanje v navideznem prostoru.

Jama je prvi tovrsten projekt, ki je bil dostopen širšemu občinstvu. Uporabljen je bil tudi za umetniške aplikacije in arhitekturne vizualizacije, tako za raziskave kot razvojne projekte.

Vidim besede

Trenutna postavitve se imenuje »Print on screen« in predstavlja izbrane instalacije, povezane s tipografijo in besedilom kot medi-

jem interakcije. Obiskovalec lahko raziskuje projekte, ki premikajo meje vizualne umetnosti in so narejeni, da raziskujejo interakcijo kot umetniško strategijo elaboriranja nove forme dizajna in komunikacije. Vsi predstavljeni projekti uporabljajo računalnik kot medij za razmejevanje izraznega spektra.

Računalnik težko razume podobe, razumljivejša so mu besede. Jezikovna enota, s katerimi označujemo pojme, lahko v jeziku tehnologije izgubi vse standardne vsebine, ki jih poznamo. Na projekcijskem zaslonu lahko obiskovalci s pritiskanjem na veliko klaviško tipkovnico namestijo zloge, besede ali cele odlomke v gibanje, lahko jih trgajo, napihnejo, inficirajo z dinamičnim obnašanjem ter se tako igrajo s standardnim zavedanjem tekstovnega predstavljanja in dojemanja. Beseda postane oblika.

Med vtisljivimi projekti je Tekstovni dež, igriva interaktivna instalacija, ki zamegli meje med znanim in magičnim. Uporabniki instalacije uporabljajo svoje telo, da naredi, kar se na prvi pogled zdi magično – da lovi, dviguje in se igra s padajočimi črkami, ki realno ne obstajajo. Udeleženci stojijo ali se premikajo pred velikim projekcijskim zaslonom. Na njem vidijo zrcalno videoprojekcijo svoje sence, v kombinaciji z barvno animacijo padajočih črk. Črke dežujejo iz zgornjega dela zaslona in pristajajo na udeležencevi senci glave, rok telesa. Padajoče besedilo se odziva na udeležencevo gibanje, lahko ga ujame, dvigne in spet spusti. Zanimiva izkušnja za vsakogar, kdor ni še nikoli lovil črk tako rekoč po zraku in jih sestavljal v besede, fraze.

Slišim oblike

V tem delu razstave tehnologija prihodnosti komunicira z jezikom dizajna. Predstavljeni projekti so bili ustvarjeni, da zabrišejo meje med fizičnim in digitalnim. Bistveno je, da se digitalni informaciji ukaže fizična forma in tako naredijo biti neposredno vodljivi in zaznavni. Edinstven vpogled v delo vodilnih raziskovalnih laboratorijev omogoča obiskovalcu, da sprejema digitalne informacije z vsemi čutili.

Projekt pisarne prihodnosti predstavlja vizijo dela in konferenčnega okolja. Osrednji element je miza, večfunkcionalna in prilagodljiv model za učinkovito timsko delo tudi na daljavo. Cilj projekta je najti integralno, ergonomsko in inteligentno okolje za uveljavljanje tehnologije. Prav tako zanimiva je miza za namizni tenis. Namizni tenis je v svojem bistvu tekmovalna in agresivna igra, v kateri se z loparjem in žogico transformiraš v interaktivno izkušnjo. Tema te raziskave je na izkušnjah se naučiti, kako projektirani digitalni sloj na površini pingpong mize vpliva na tekmovalno interakcijo igre. Igralno ploskev pokriva digitalna voda, po kateri krožijo osvetljeni liki ribic. Ob igranju mesto dotika žogice vzvalo-

Iz arhiva Centra Ars Electronica (www.aec.at/press/press.html)

vi s svetlobnimi krogi in splaši par ribic. Vrednost tega projekta je v tem, da uporabnik po zabavni in igrivi poti spozna transformacijo pomena, ki vznikne iz dizajna interaktivnih digitalnih plasti.

Mikro in makrokosmos

V stavbi je tudi dvigalo del programa. Med vožnjo se potniku »odprejo« digitalna tla pod nogami in s pogledom na veliki zaslon ima priložnost, da izkusi potovanje skozi tkivja zamrznjenega ter na milimetrski rezini razrezanega in poskeniranega človeškega telesa ali pa se odpravi na vesoljsko potovanje skozi prebito streho v vesolje. Z digitalno montažo satelitske fotografije in računalniške grafike zazna obiskovalec pod svojimi nogami preboj v zemeljsko atmosfero ali pa sinhrono z nadstropji potuje po človeškem telesu.

Arhitektura uspeha

Muzej ima na vrhu panoramsko restavracijo, v kateri občasno potekajo koncerti sodobne elektronske glasbe. Za mlajše organizirajo rojstnodnevne zabave in delavnice seznanjanja s tehnologijo, za starejše pa skrbijo s tečaji internetnega opismenjevanja. Povprečno 100.000 obiskovalcev na leto, številna sodelovanja, nagrade in vsakoletni festival so potrdili in upravičili tržni, sodobni koncept muzeja.

Nagrada Prix Ars Electronica je z milijonom evrov najbolj širokogrudna institucija in velja za najpomembnejšo nagrado za kreativnost in pionirstvo v medijskih umetnostih med kiberumetniki. Hkrati prinaša impresiven pregled tekočega umetniškega dogajanja in trendov v kategorijah računalniške animacije, vizualnih efektov, digitalne glasbe, interaktivne umetnosti in še česa.

Dogajanje popestri vsakoletni festival Ars Electronica, ki ga zaznamujejo simpoziji, razstave, performansi in dogodki, ki usmerjajo kulturne in socialne posledice novih tehnologij na obzorje umetniških in znanstvenih – teoretičnih – premišljevanj. Z novimi oblikami predstavitev in posredovanj, z bogatim arhivom medijske umetnosti je festival postal pomembna in obiskovana prireditev.

Mehanika vtisa

Pet nadstropij prihodnosti. Pet stopenj, da se izve, poizkusi, da se dotakne, igra, izkusi, prilagodi lastnemu okusu, da se uči ... Center Ars Electronica je namenjen potrebam in interesom obiskovalcev. Infrastruktura vrhunske tehnologije – optično omrežje, zmogljiva računalniška grafika, multimedijske delovne postaje, podatkovne baze, digitalno arhiviranje podatkov in telekonferenčne zmogljivosti – se stalno vzdržuje, posodablja in razširja. Muzej prihodnosti je permanentni laboratorij in atelje inovacij.

Pristanek

Ob izhodu položiš papirno zapestnico (dobljeno ob vходу) v posebno napravo, ki sešteje čas, preživet v stavbi, in ti izpiše, da je: v dobrih štirih urah, ki sem jih preživel v muzeju, z oblička zemlje izginilo 13 vrst življenja, v zračni prostor je poletelo 3.761 letal, na svetu so razstrelili 49 pehotnih min za uničevanje žive sile, Evropa se je za 0,00023 milimetrov premaknila proti severovzhodu, izginilo je 1.210.833 zvezd, svetovno prebivalstvo se je povečalo za 36.785 ljudi, planet se je segrel za 0,0000060 stopinj Celzija in od lakote je umiralo 4.256 ljudi. Ušiva popotnica za pristanek v sedanost.

Drugi članki in sestavki / 1.25 **dr. Mirjam Mencej**

POROČILO O KONFERENCI NEMŠKEGA ZDRUŽENJA ZA PRIPOVEDNIŠTVO

Od 1. do 5. septembra 2002 je v Augsburgu v Nemčiji potekala mednarodna konferenca Kommission für Erzählforschung,¹ ki je del Deutsche Gesellschaft für Ethnologie.² Organizatorki srečanja sta bili etnologinji prof. dr. Sabine Doering - Manteuffel in prof. dr. Sabine Wienker - Piepho z Univerze v Augsburgu, ki je zdaj tudi predsednica združenja.

Tokratna tema je bila »Pripovedovati med kulturami« – gre zlasti za »kulturne razlike«, za vprašanja, katere lastnosti pripisujemo drugim ljudstvom, zakaj te lastnosti niso tako redko negativne, katere stereotipe najdemo v tradicijskem in modernem pripovedništvu o tujcih, kateri miselni in zaznavni vzorci odsevajo v teh pripovedih in drugo. Predavatelji se niso omejili le na klasične žanre, kot so pravljice, povedke, pregovori ali šale, ampak so raziskovali tudi sodobne (urbane) povedke, časopisna besedila, besedila, ki krožijo po internetu ..., ki jih sicer ne moremo imeti za povedke v klasičnem smislu, vendar pa kažejo nekatere tipične poteze povedk.

Konference so se udeležili nemški in tuji folkloristi iz Velike Britanije, Švice, Francije, Avstrije, Mehike, Nizozemske, ZDA, Norveške, Latvije, Litve, Estonije in Madžarske, med njimi tudi takšne »zvezde«, kot so Lutz Röhrich (Freiburg), Wilhelm F. H. Nicolaisen (Aberdeen), dr. Mihály Hoppál (Budimpešta), dr. Bronislava Kerbelite (Vilna), Reimund Kvideland (Bergen) in Leander Petzdoldt (Innsbruck).

Navdušil je zlasti razpon tem, o katerih so govorili predavatelji. Poslušali smo lahko o demonologiji (celo kar nekaj predstavitev), denimo o podobi hudiča v litovski slovstveni folklori, o bajnih bitjih v ameriškem izročilu, vzorcu, ki se kaže v pripovedih o slovitih »dobrih« roparjih, in zlasti veliko o sodobnih povedkah in šalah, ki krožijo o drugih narodnostih v Nemčiji in drugje. Spregovorili so tudi o spominih na holokavst in prebeg iz Vzhodne v Zahodno Nemčijo po drugi svetovni vojni, o sodobnih pravljicarjih v Švici, Harryju Potterju, islandskih sagah, avstralskih mitih, afriških pripovedih, nekaj je bilo primerjalnih raziskav izročila pri različnih ljudstvih in še nekaj poročil o raznih projektih. Seveda pa bi lahko naštevali v nedogled.

Skratka, tokratno srečanje folkloristov nemškega združenja za raziskave pripovedništva se je tematsko navezovalo na slovstveno folkloro skoraj vseh celin in ponujalo obilo zanimivih predavanj, od tradicionalnih folklorističnih tem do povsem sodobnih (najaktualnejše je bilo verjetno predavanje H. Gerndta o časopisnih zgodbah o primerih okužbe z bacili vranicičnega prisada po napadu na ameriški WTC). Poleg tega so ob večerih potekale dodatne dejavnosti, na primer ogled muzeja slovitega družinskega lutkovnega gledališča iz Augsburga. Srečanje je bilo odlično organizirano in izjemno zanimivo, »očitali« bi mu lahko le to, kar se sicer na konfe-

¹ Nemškega združenja (komisije) za raziskave pripovedništva.

² Nemškega etnološkega društva.

rencah žal precej pogosto pojavlja – da je popoldanski program potekal v dveh sekcijah, zato ni bilo mogoče slediti predavanjem vseh navzočih. Dopoldne so bila na vrsti plenarna predavanja, vendar takrat vsaj načelno pogovor po posameznih predavanjih ni bil predviden, tako da so mnoga vprašanja ostala neizgovorjena in s tem tudi neodgovorjena.

Drugi članki in sestavki / 1.25

Janez Rus

NEKAJ MISLI OB ŠTUDIJO V BARCELONI

Univerza v Barceloni, katalonska univerza z največ študenti, je pred nedavnim praznovala 550-letnico obstoja. V akademskem letu 2001/2002 je bilo v tej državni ustanovi vpisanih 55.832 diplomskih študentov, ki se jim je priključilo 1446 tujcev, študentov iz programa EU Erasmus. Slednji katalonsko realnost pogosto prezrejo ali pa jim gre celo v nos, češ da je ureditev današnje Evrope v duhu vsega, kar ni *nacionalizem* in *separatizem*. Po mnenju mnogih tujcev, s katerimi sem se imel priložnost seznaniti v letu dni, je namreč takšno razpoloženje prevladujoče med mnogimi Katalonci, ki se pri varovanju svojih prepričanj v socialni interakciji omejujejo večinoma na pripadnike svoje narodnosti. Delež sodelovanja tujih študentov v lokalni kulturi je skromen, saj je pogosto ne sprejemajo. Sestavljajo pa živahno subkulturo skoraj vedno kastiljsko govorečih študentov, ki s številčnostjo in (zaradi skromnejše udeležbe na fakulteti) pestro obšolsko dejavnostjo pripomorejo k velikemu prepoznavanju te skupine med mladimi. Ena njenih glavnih značilnosti je slabo poznavanje katalonščine kot posledica omenjenega neupoštevanja lokalne kulture. Opazil sem, da s takšno držo opuščajo priložnost seznaniti se s skupnostjo, kjer se zanimivo prepletajo raznovrstne identitete. Poleg tega nisem prepričan, ali se zavedajo, da zanikanje nacionalne identitete ni isto kot iskanje supranacionalnih tvorb. Namreč, evropske povezave ne izključujejo poudarjanja nacionalnih identitet in sploh njihovega obstoja, o čemer so me tujci radi prepričevali in zaradi česar se Katalonci pogosto čutijo ogrožene. Takšne dileme, izražene v najrazličnejših oblikah, sem imel priložnost opazovati in v njih sodelovati vsak dan. Ena boljših se mi je zgodila na železniški postaji, kjer sem stanoval. Na njej je bil stalno neki klošar, zgovoren moški petdesetih let. Naneslo je, da sva se zapletla v pogovor in mi je, tujcu, hotel dopovedati, da so Katalonci Španci. O tem in zgodovinskih okoliščinah, ki so pripeljale do današnjih razmer, v Barceloni ni težko govoriti – v to privoli tako rekoč vsak domačin. Izhodišče zgodbe o uspehu katalonske krone ob koncu srednjega veka je bila njena združitev z aragonsko, v naslednjem stoletju pa sta svojemu kraljestvu pridružili še Valencio in Baleari. Skupaj so sestavljali konfederacijo katalonsko-aragonske krone, ki je pomenila vrhunec katalonske prevlade v prostoru med Pirenejskim in Apeninskim polotokom. Začetek njenega konca je bila poroka Ferdinanda II. iz aragonske kraljeve družine z Izabelo Kastiljsko leta 1469. Poroka je sprožila povezovanje katalonskega in kastiljskega bloka s prelomnico na dan, ki je v zadnjem letu dobil spektakelske razsežnosti – 11. septembra 1714 je mesto Barcelona po 18 mesecih obleganj klonilo pod kastiljsko vojsko. Kralj Filip V. je razpustil Generalitat – od 15. stoletja katalonsko izvršno vejo oblasti, ki so jo ustanovila generalna sodišča –, s čimer je Katalonija

do nadaljnjega izgubila samostojnost. Odslej so Katalonci in njihov jezik trpeli različne stopnje represij, od odprave katalonščine na uradnih mestih do njene prepovedi, vse do leta 1932, ko so izvolili prvega predsednika moderne Generalitat. Njemu so do zdaj sledili še štirje; prvega je Frankov režim v *veliki in svobodni* Španiji odstranil, druga dva sta bila kot predsednika izvoljena v izgnanstvu, zadnji od leta 1980 vlada še danes. Sodobna katalonska zgodovina se je začela 11. septembra 1977 z eno največjih manifestacij v evropski novejši zgodovini: v središču Barcelone se je zbralo več kot milijon ljudi, ki so zahtevali obnovitev statuta avtonomije, institucij katalonske vlade in vrnitev njenega predsednika v izgnanstvu. Junija 1977 so namreč potekale prve španske demokratične volitve, potem ko so Janeza Karla I. razglasili za španskega kralja. Tri leta pozneje je bil prav tako na demokratičnih volitvah izvoljen 115. predsednik Generalitat.

Opisani zgodovinski okvir je podlaga za razumevanje današnjih razmer in navsezadnje za uspešno vključevanje v katalonsko akademsko življenje, ki je, prav tako kot tamkajšnja družba, dvojezično. Dvojezičnost in njene posledice so kamen spotike Kataloncev, Špancev – mimogrede – na severu Baskov in še koga. Eni pravijo, da je glavni pogoj za jezikovno normalizacijo enakost jezikov; v dvojezičnosti vidijo vnovičen španski poskus jezikovne prevlade. Zagledani so v Evropsko unijo, v kateri je izmed jezikov na ozemlju Španije uradni jezik le kastiljščina. Vsi drugi govorniki jezikov na tem območju so manjšinski – takšen status ima v Evropski uniji tudi slovenščina – in s tem predmet organizacij, ki se ukvarjajo z manj uporabljanimi jeziki. Teh pa v Španiji ni malo: baskovščina, babel v Asturiji, galicijsščina, aragonsščina, aransko narečje okcitanščine in katalonščina z osrednjim narečjem, južnim v Valencii in vzhodnim na Balearih. So pa drugi, ki zoper prve protestirajo, češ da nekega jezika ne moreš nikomur vsiliti. Pri tem se sklicujejo na španski statut, ki v 3. členu pravi, da je kastiljščina uradni španski jezik. Drugi zgoraj naštetih jezikov (vendar ne vsi) so uradni v avtonomnih skupnostih, skladno z njihovimi statuti. Upravni odbor Univerze v Barceloni je oktobra 1996 sprejel pravila o uporabi katalonskega jezika, po katerih morata biti vsa dokumentacija in komunikacija na univerzi v omenjenem jeziku, tako pri notranji kot tudi zunanji uporabi; prav tako pri komunikaciji zunaj katalonskega jezikovnega območja, ko se dopušča uporaba drugega jezika. Drugi uradni jezik univerze je kastiljščina, največkrat napačno imenovana španščina. V tej je bilo v preteklem šolskem letu 35 odstotkov predavanj, preostala so bila v katalonščini. Konkretnije, na Fakulteti za geografijo in zgodovino, gostiteljci moje študijske izmenjave, so bile v katalonščini dobre tri četrtine predavanj, opazna večina torej. Kakorkoli že, po mojih izkušnjah sodeč, je najbolje, če razumeš oba uradna jezika, prav tako kot domačini.

Fakulteto sestavlja osem oddelkov, jaz sem bil namenjen na Oddelek za socialno in kulturno antropologijo ter zgodovino Amerike in Afrike. Razdeljen je na dve sekciji: antropološko in zgodovinsko. Dodiplomski študij na tamkajšnji univerzi je sestavljen iz prvega in drugega cikla, od katerih vsak (ob premišljenem izboru predmetov) traja dve leti. Univerzitetni študij katerekoli smeri obsega oba cikla, obstajajo pa nekatere posebnosti. Ena takih je denimo študij antropologije, saj ta zajema zgolj drugi cikel, kar pomeni, da ga lahko končaš v dveh letih (pred tem je seveda treba končati prvi cikel). Za dokončanje študija antropologije je treba zbrati 150 kreditnih točk, razdeljenih na 84 kreditnih točk iz stebra obveznih predmetov, 48 iz stebra izbirnih predmetov in 18 iz stebra predmetov proste izbire; vsaj polovico zadnjih mora študent zbrati s predmeti zunaj matičnega oddelka oziroma z univer-

zitetnimi aktivnostmi z oznako *prosta izbira*. Če oddelek primerjamo z našim, sta si torej podobna prav v tristebnem sistemu izbire predmetov, ki je na našem oddelku nekoliko bolj kompleksen zaradi vaj in seminarjev ter obenem na nekoliko nižji razvojni stopnji, pa vendarle (po izkušnji v Barceloni) po mojem mnenju na dobri poti prav zaradi jasne delitve aktivnosti na predavanja, seminarje, vaje in terensko delo. V Barceloni si ob še tako goreči želji nisem imel možnosti izbrati seminarja ali vaj. Predavanja Metode in tehnike raziskovalnega dela so namreč edina, ki v svojem programu predvidevajo terensko delo, vendar sem ta predmet že opravil na matičnem oddelku. Vse druge kreditne točke študent zbere s predavanji, ki so bolj ali manj *ex cathedra*, pa vseeno nekoliko vendarle dopuščajo možnost študija bolj praktične narave, kar je večinoma odvisno od profesorjeve domiselnosti. Prva takšna možnost so predavanja za 9 kreditnih točk (navadni predmeti so vredni 6 točk), kar bi lahko v naš besednjak prevedli kot predmeti z obveznimi vajami. Nosilci teh predmetov so v celoti tudi njihovi izvajalci, ki lahko 3 točke »presežka« izkoristijo za terensko delo ali pa preprosto za še eno predavanje. Predmet Antropologija religije za 9 kreditnih točk, ki sem ga obiskoval, je denimo skoraj redno vseboval tudi terensko delo. Najdejo pa se seveda tudi nasprotni primeri, ko je »teren« posebnost. Druga možnost so izbirni predmeti, pri katerih profesorji predavanja pogosto kombinirajo z branjem izbrane literature in debato, ob koncu semestra pa lahko študent izbira med izpitom in pisno nalogo. V takšni izpeljavi predmetov so torej zametki seminarja oziroma vaj, ki jih lahko študent s svojimi idejami še popestri. Enega takšnih, Urbano antropologijo, sem izkoristil za izdelavo seminarske naloge, katere izsledke sem napisal po opravljenem terenskem delu v Barceloni, vse pa predstavil na predavanjih. Dejavnosti proste izbire bi bilo težje ovrednotiti zaradi njihove raznolikosti, saj segajo od navadnih predmetov do zelo specifičnih dejavnosti. Tovrstne ponudbe je namreč na pretek.

Kakorkoli, enoletni študij v prijetnem mediteranskem okolju sem dojemal kot obsežno terensko delo, pa je mogoče tako najbolj prav. Teren je poln informacij in presenečenj, nanj se vedno vračamo. Kljub vsemu pa še drži tista znana Popsod je lepo, a doma je najlepše.

Viri

ALEXANDRE, Victor 1999: Jo no sóc Espanyol. Barcelona, Proa.

CAMON PASTOR, Daniel 2002: Padšos Catalans. Tipkopis.

CONSTITUCIÓ Espanyola 2001: Estatut d'Autonomia de Catalunya. Reglament del Parlament de Catalunya. 8a ed. Barcelona, Parlament de Catalunya.

DALMAU MOSSÈN Josep 2002: Espanyols per força. Proa, Barcelona.

EUROPEAN Bureau for Lesser Used Languages. Internetni vir: <http://www.eblul.org>

PAGÈS REJSEK Josep 2001: L'autonomia política de Catalunya: oríedgens, competències i organització de la Generalitat. Barcelona, Generalitat de Catalunya.

SERVEI de la llengua catalana. Internetni vir: <http://www.ub.es/slc/servei.htm>

UNIVERSITAT de Barcelona. Internetni vir: <http://www.ub.es>

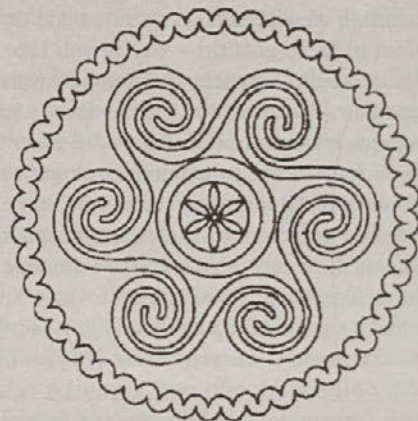
VABILO K SODELOVANJU

Naslednja številka Glasnika SED bo posvečena etnografskemu filmu vizualnim raziskavam v etnologiji.

Vljudno vabim vse, ki se ukvarjate s to problematiko, da pripravite za to priložnost svoje prispevke v obliki razprave, gradiva, poročila, filmografije, razgovora, razmišljanja, pripombe, polemike ali recenzije.

Prispevki se lahko nanašajo na zgodovino in razvoj vizualnih raziskav in etnografskega filma, doma in v svetu, na teorijo in metodologijo ali produkcijske, prezentacijske in arhivske prakse na vseh ravneh raziskovalnega dela, od zasebne do javne, v muzejih, inštitutih in na univerzi.

Naško Križnar,
sourednik posebne številke Glasnika SED

ETNOLOGIJE JE ŠKODA

V Glasniku SED let. 42, št. 3 (2002) je bil objavljen članek *Polne in še bolj polne posejane*. V njem je Peter Simonič odgovoril na moj članek *Etnološko konservatorstvo in aplikativna antropologija* v Glasniku SED let. 41, št. 3, 4 (2001), ki je bil objavljen v Glasniku SED let. 42, št. 1, 2 (2002). Za odgovor se zahvaljujem, vendar so bistvena vprašanja ostala odprta.

V članku *Dediščina za prihodnost - Kozjansko 2000* (2001) (Glasnik SED let. 41, št. 3, 4, / 2001/), ki je izzval to polemiko, je namreč Peter Simonič na primeru projekta Kozjansko 2000 predstavil aplikativno antropologijo zavarovanih območij (AAZO) kot novo, pionirsko antropološko usmeritev. Ker pa to, kar naj bi bilo njeno torišče, že zajemajo različne veje uporabne etnologije (muzeologija, konservatorstvo, varstvo naravne in kulturne dediščine, etnologija v turističnih in gostinskih projektih in različnih krajevnih pobudah), je bilo nerazumljivo, da tega ni omenil. Vse skupaj je bilo še bolj nesmiselno zato, ker so konservatorski članki v isti številki, ki je bila sicer v celoti posvečena konservatorstvu, govorili prav o tem, kar naj bi počela AAZO. Nenormalno bi bilo, če bi se nihče ne oglasil.

Njegov odgovor je potrdil, da uporabne etnologije ne pozna oziroma ne upošteva; samo tako je možno razumeti samopromocijo AAZO kot nekaj pionirskega. O uporabni etnologiji ima klišejske predstave, kot nekdo, ki je samo od daleč nekaj slišal, saj pravi: »Aplikativna antropologija varovanih območij Slovenije ni konservatorski projekt, ni muzej in ni osmica, čeprav lahko vse to vključuje, in torej ne more brez zdajšnjih specializiranih znanj.« (Glasnik SED let. 42, št. 3, 56) Pravi, da današnji čas postavlja nove zahteve pred »etnografe«, češ »zdaj smo bržkone še najbolj potrebni kot prevajalci in prenosniki tradicij v tržne produkte«; temu da pravi Gačnik »etnologija razvoja«, Simonič »dediščina za prihodnost«, Rupnik pa »marketinško vzročnost«. Nadalje pravi: »Nekateri kolegi so sicer ta zgodovinska poslansktva vede dobro razumeli že zdavnaj, vendar to ni nikakor zagotavljalo boljše afirmacije in razumevanja strokovnih usmeritev v javnosti (Kuret: obredje, Bogataj: rodelstvo in spominkarstvo). Še kako se

torej zavedam dolge poti, ki jo je slovenska etnologija (in z njo antropologija) prehodila do danes. Zato sem tudi kritičen.« (n. d., 57) Peter Simonič ne pove, kaj sploh to je, »prenosniki tradicij v tržne produkte«; kaj delajo v istem košu Gačnik, Simonič, Rupnik, Kuret in Bogataj; ali je »prenašanje tradicij v tržne produkte« isto kot »afirmacija in razumevanje strokovnih usmeritev v javnosti«; do česa je kritičen, kje je njegova kritika? Aplikativno antropologijo utemeljuje s tržnostjo, z uvajanjem civilne družbe in trajnostno naravnostjo – vse to v uporabni etnologiji že obstaja, a očitno so to zanj le nedorečeni poizkusi; kot da bi nekaj papirnatih fraz odtehtalo delo, znanje, izkušnje in rezultate.

Simonič tudi pravi, da bo treba za AAZO na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo »okrepiti in pretresti znanje iz zgodovine (slovenskega) fevdalnega gospodarstva in temeljev ekonomske antropologije« in da bodo morali »vsaj okvirno spoznati sodobno biologijo in meteorologijo ter sploh bolj razmišljati o klasičnem razmerju med kulturo in naravo («ekološka antropologija»).« (n. d., 56) Ob tem se postavlja vprašanje o razmerju AAZO ne samo do uporabne etnologije, ampak tudi do temeljnih etnoloških znanj. Zakaj bi na edinem oddelku za etnologijo v Sloveniji, za slovensko etnologijo pa sploh edinem na svetu, razvijali zgodovino fevdalnega gospodarstva, ekonomsko antropologijo, biologijo in meteorologijo, ne pa etnologije gospodarstva (gospodarskih strategij, panog, postopkov, orodij, odnosov in tako naprej po posamičnih pokrajinah)? Saj se vendar etnologija pri nas lahko študira samo na OEiKA, antropologija pa še marsikje drugje in biologija in meteorologija sta tudi univerzitetna študija. Še zlasti etnologom, ki se bodo zaposlili v »trženju«, kar si Simonič obeta kot rezultat AAZO, bi koristilo etnološko znanje o gospodarstvu, še posebej v drugi polovici 20. in na začetku 21. stoletja, veliko bolj kot biologija in meteorologija. Simonič tudi pravi, da »nekateri na dobro plačanih delovnih mestih težko razumejo stisko, ki jo čutijo diplomanti, ko se udeležijo na zavodu za zaposlovanje«, in da je sam bil v takem položaju, od tod njegov aktivizem (n. d., 57). Menim, da bi

za večje zaposlitvene možnosti diplomiranih etnologov že zdavnaj lahko poskrbeli člani OEiKA, če bi monopol, ki ga imajo, razen v muzeologiji in konservatorstvu, v vseh vejah uporabne etnologije izkoristili za to, da bi omogočili zaposlitev svojim študentom. Za to ni treba čakati na AAZO. Kjerkoli pa se bodo diplomirani etnologi in kulturni antropologi zaposlili, bodo dobro delali le, če bodo dobro obvladali temeljno etnološko znanje.

O raziskovalnem delu projekta Peter Simonič pravi: »Zanimivo, ampak aktualnemu raziskovalnemu projektu na Pohorju sem dal povsem spontano naslov Etnološki temelji regijskega parka Pohorje; ker vključuje raziskave, na temelju katerih bo mogoče izdelati konceptualni (teoretski) aparat antropologije varovanih območij. Brez primerjalnih – torej etnoloških – raziskav v nacionalnem in mednarodnem prostoru ne bo šlo.« Kako pa naj bi se raziskava, ki je etnološka, sploh imenovala drugače kot etnološka? In če je raziskava etnološka, zakaj se njena uporaba imenuje aplicirana antropologija? Ali ni že preveč imen za tako malo stroke?

V bistvu bi se Peter Simonič moral lotiti na Pohorju antropološke raziskave, saj se je opredelil za antropologijo, ker mu, kot pravi, »kakršna je trenutno na OEiKA, dejansko ponuja več teoretskih in komparativnih izzivov, kot mi jih je poprej lahko etnologija«. (n. d., 56) Da bi antropologija na OEiKA imela identiteto in bi res pomenila kakovostni presežek etnologije, bi bilo vendar treba doseči z antropološkimi raziskavami, ne pa z etnološkimi. Ob etnologiji kulturna antropologija na OEiKA še nima identitete. Prepoznavna je zlasti po dvoličnem odnosu do etnologije (etnologijo prezira, ker jo preveč potrebuje zase), po citatomaniji in še po nečem: v vsakem antropo/etnološkem besedilu, ne glede na kontekst, je kak stavek ali namig na mitičnost nacije in mitsko nacionalno vezanost etnologije.

V opombi pod črto Peter Simonič navaja in komentira »poučen intervju s slovensko ministrico za kulturo Andrejo Rihter«. Takole pravi: »V pogovoru z Božidarjem Jezernikom in Tanjo Rozenberger - Šega je omenila (ministrica Andreja Rihter, op. a.), da se etnologija ne bi smela ukvarjati samo s kmetstvom. Če tu vidi problem ministrice

za kulturo skoraj štirideset let po Kremenškovem epistemološkem rezu (navedeno je delo S. Kremenška, Ljubljansko naselje Zelena jama kot etnološki problem, 1970, op. a.), potem se lahko odkrito vprašamo, kje smo – ali, morebiti, ste – prekratki in kaj stroko dejansko mrtvi. (n. d., 57)

Ministričina izjava je lahko zanimiva, drži pa ne (ministrica tudi ne more dobro poznati etnologije in ji tega tudi ni treba). Najprej sploh ni jasno, kaj je mišljeno »kmetstvom«; najbrž so to kmetje, ki živijo od kmetijstva? Saj ni res, da se etnologija ukvarja samo z njimi. Morda bi bilo možno reči, da se ukvarja pretežno s podeželjem; a kaj bi bilo v tem narobe? Ali že imamo preučena naselja, gospodarske načine, družbene odnose, družino, sorodstvo, migracije, urbanizacijo, proletarizacijo, slovstveno folkloro, glasbo in tako naprej, recimo, na podeželju na Slovenskem v 19. in v 20. stoletju? Bilo bi lepo, če bi imeli, ker bi potem veliko vedeli tudi o mestih. A tudi v mestih samih je bilo že precej etnoloških raziskav. Etnologija mest je najizvirnejši prispevek ljubljanskega oddelka za etnologijo, tega predmeta pa, žal, ni na urniku OEiKA.

Med etnologi so verjetno konservatorji najmočnejše vezani na podeželje, kar pa je po moji izkušnji rezultat smiselne delitve dela na zavodih za varstvo kulturne dediščine. Ves čas, odkar so etnologi zaposleni na zavodih, je ogromno dela z vrednotenjem in varovanjem nepremične dediščine na podeželju. Etnologi so za to delo zelo primeri, ker vidijo vrednost anonimnih stavb in objektov, ki nimajo razpoznavnih stilnih kvalitet, zato pa pričajo o načinu življenja ljudi, pripadnikov različnih socialnih in poklicnih slojev, gospodarskih dejavnosti, družinskih tipov in individualnih usod. Zato je etnolog na zavodih največkrat pristojen za podeželje. Vendar je treba povedati, da so na zavodih nastali tudi dobri elaborati o posameznih stavbah ali predelih trgov in mest in so se etnologi vključili tudi v interdisciplinarno revitalizacije starih mestnih jeder. Tega ministrica ne more vedeti, moral pa bi vedeti Simonič. Neumestno je, da navaja njeno izjavo kot argument. Nagnenje antropo/etnologov k samozaničevanju njihove etno in samopovečevanju antropo polovice je že prav simptomatično. To nima nič skupnega s kritičnostjo.

Če bi bila kulturna antropologija kulturna, naj bi spodbujala razvoj etnoloških predmetov na oddelku in si prizadevala za pretok dosežkov slovenske etnologije v študijski program. Če etnologije ne bo več, bo antropologija obvisela v praznini. A etnologije je že zdaj škoda.

V zadnji številki Glasnika SED je pomotoma izpadel del besedila prispevka Petra Simoniča z naslovom Polne in še bolj polne posode. Avtorju se za neljubo napako opravičujemo ter manjkajoči del objavljamo tokrat.

Uredništvo Glasnika SED

Ko bodo študentje dojeli načela ekonomske antropologije in kulturnega menedžmenta, bomo – tako vsaj upamo – dobili generacije inovatorjev, upravljavcev in recenzentov kulturnih projektov – v mestu in na vasi. Verjamemo, da bodo tako usposobljeni laže našli zaposlitev. Ne verjamem pa, da se zavedate, kako velik strokovni in pedagoški napor je to – vseh, ki delamo na Zavetiški 5.

Z lepimi pozdravi

V Ljubljani, 30. maja 2002

P. S.: Opravičujem se, ker ne poznam vaše dela v solinah v Sečovljah – upam pa, da nimate nič s tem, da pod sečoveljsko blagovno znamko prodajajo – tunizijsko sol.

V resnici vam moram biti hvaležen, saj ste uredništvo revije po svoje prisilili, naj mi dodeli dodaten prostor za argumentacijo. S prispevkom, ki ste ga kritizirali, smo tako ali tako prekoračili dovoljeno število znakov.

In naj vas ob koncu še vljudno zaprosim, da me v prihodnje ne utrujate več z »etnoantropo« polemiko, ker imam dovolj drugih nalog. Z veseljem pa bom sprejel sleherno debato o metodoloških labirintih našinega dela.

Drugi članki in sestavki / 1.25

Mojca Račič

RAJŽA V BEOGRAD

(od 25. do 29. septembra 2002)

Po štirih rajžah po Sloveniji lani in dveh letos, ki sta odpadli zaradi premajhnega števila prijavljenih, ter po obisku Tržaškega in Porabja v prejšnjem in tem letu, obakrat v okviru posveta v zvezi s problematiko Slovencev zunaj matične domovine, je dozorela odločitev o obisku nekoliko bolj oddaljenega cilja. Beograd se je zdel primeren iz več razlogov. Zanimalo nas je, kakšno je življenje v nekdanji prestolnici, ko so se začele razmere, nastale zaradi političnih prevratov, spet normalizirati. Želeli smo obiskati etnološke ustanove, s katerimi so bili pretrgani strokovni stiki že pred osamosvojitvijo Slovenije, in se seznaniti s kolegi, ki delajo v teh ustanovah. Za nekatere je bila to priložnost, da sploh prvič obiščejo Beograd. In navsezadnje je vsaj za zdaj za Slovence pot v Beograd tudi cenovno ugodna, seveda če odštejemo stroške za vizum. Glede na dokaj skromno udeležbo na prejšnjih rajžah ni bilo pričakovati, da se nas bo zbralo za poln avtobus. Izbira vlaka oziroma spalnika se je izkazala za pravšnjo odločitev. Le nove meje med državami motijo miren spanec popotnika, saj ga tja in nazaj cariniki neusmiljeno zbujajo okrog polnoči oziroma četrte ure zjutraj. Slovo od predsednice Brede na ljubljanski železniški postaji ni bilo prehudo, saj nam je pripravila obilno popotnico, ob kateri smo na vlaku poklepetali in se nekateri sploh prvič seznanili. Po prihodu v Beograd v zgodnjih jutranjih urah smo se prvič »v živo« seznanili tudi z Jadranko Đorđević, simpatično mlado raziskovalko na Institutu za etnologiju SANU, ki nam je kot organiza-

torka z beograjske strani nesebično pomagala pri pripravi ekskurzije.

Najprej smo obiskali omenjeno ustanovo ter po prijaznem nagovoru direktorice dr. Dragane Radojičić in predstavitvi projektov, ki trenutno potekata na inštitutu (*Tradicionalna kultura Srba - sistemi predstava, obreda i socijalnih institucija* in *Savremena seoska i gradska kultura - putevi transformacije*), poklepetali s kolegicami raziskovalkami Miroslavo Lukić - Krstanović, Milino Ivanović - Barišić, Zorico Divac, Mirjano Pavlović in Miroslavo Malešević ter kolegom Miroslavom Niškanovićem, s katerim smo se nekateri seznanili že pred leti, ko je bil kustos v Zemaljskem muzeju v Sarajevu. Ogledali smo si tudi prostore inštituta, Aleksandar Janković pa nam je razkazal knjižnico. Poleg obojestranske predstavitve je treba omeniti še izmenjavo strokovne literature, saj smo iz Beograda odnesli še več publikacij, kot smo jih prinesli.

Obisk na inštitutu smo končali z ogledom stavbe SANU.

Obisk Etnografskega muzeja Srbije (www.etnomuzej.co.yu) je bil načrtovan šele za naslednji dan, vendar so nam kolegi iz muzeja na našo željo organizirali ogled razstave sodobnih ruskih šivank že v četrtek, tik preden so jo podrli. Obisk se je nepričakovano nadaljeval z ogledom stalne razstave, že sedme stalne predstavitve srbske tradicionalne kulture. Razstava zavzema poleg pritličja še tri nadstropja, zato se je obisk muzeja krepko zavlekel v deževno beograjsko popoldne.

Kljub temu smo po počitku in okrepčilu zvečer premgli še nekaj moči za individualno ali skupinsko odkrivanje mesta. Na Trgu republike se ni bilo mogoče izogniti predvolilnemu shodu kandidata za predsednika Jugoslavije Miroslava Labusa. Tudi »karta več« se je dobila za ogled zdaj v Zahodni Evropi zelo priljubljenega gledališkega dela Biljane Srbljanović *Supermarket*, tokrat v izvedbi Srbskega dramskega pozorišta na festivalu Bitef. Iskanje Prešernove

Sprejem na Institutu za etnologiju SANU. V sredini direktorica inštituta dr. Dragana Radojičić. Foto: Ivanka Počkar.

Pogovor v sejni sobi EMS. Prva z leve je kustosinja Vesna Marjanovič. Foto: Ivanka Počkar.

kleti, ki se je začelo že v jutranjih urah z nepričakovanim odkritjem Slovenske kuće, d. o. o., se je uspešno končalo v večernih urah s pivom ali čajem za lahko noč.

Drugo jutro v Beogradu smo nadaljevali obisk etnografskega muzeja. Ob jutranji kavi z ratlukom so nam kustosi, predstavniki 70-članskega muzejskega kolektiva, najprej v pogovoru podrobno predstavili vse štiri oddelke muzeja (za raziskovanje narodne kulture, za dokumentacijo, za restavriranje in konservacijo ter za oblikovanje in komunikacijo) in nekatere muzejske zbirke (muzej hrani 160.000 predmetov v več kot 30 zbirkah, samo za nošo na primer skrbijo štiri kustosinje), način dela v muzeju in težave, s katerimi se trenutno spopadajo.

Zanimalo jih je tudi delovanje Slovenskega etnološkega društva in Slovenskega etnografskega muzeja. Oboje smo predstavili z besedo in publikacijami, ki so očitno lahko tudi zabavne.

Sledil je ogled muzejske knjižnice, nekaterih depojev, dokumentacije in oddelka za restavracijsko delo.

Muzej od leta 1951 domuje v zgradbi nekdanje beograjske borze, k njemu pa sodi tudi Manakova kuća z zbirko Hristofora Crnilovića, v kateri zadnja leta organizirajo tečaje lončarstva in tkalstva. Tečajniki lahko svoje izdelke pozneje prodajajo v muzejski trgovini. Nasproti nje je bila med našim obiskom na ogled razstava, posvečena lanski 100-letnici muzeja in prvemu direktorju Simi Trojanoviću.

Kustosi muzeja skrbijo tudi za etnografsko zbirko v samostanu Hilandar na Sveti Gori, ki je zaprt za ženske. Zato je avtor razstave Velibor Stojaković podaril razstavniki katalog samo udeležencem razjaze.

Popoldne se nas je vreme nekoliko usmilo, saj se je za hip celo pokazalo sonce. Zato je bila vožnja po Donavi in Savi kljub mrazu in vetru prijetno doživetje, saj smo lahko uživali v čudovitih pogledih na Kalemegdan, staro mestno jedro, Veliko ratno ostrvo, Ado Ciganlijo in Novi Beograd.

Pristanišče za turistične ladje in številne restavracije na splavih so pred največjim beograjskim hotelom Jugoslavija, ki je bil med bombardiranjem Beograda leta 1999 delno porušen. Hotel je že obnovljen, saj je priljubljeno zbirališče domačinov ob porokah in drugih praznovanjih. S svojimi 1.600 posteljami postopoma že sprejema tudi prve poslovneže in pričakuje prve turiste. Vožnja z mestnim avtobusom pa še vedno razgrinja žalosten pogled na ruševine palač in drugih pomembnih objektov nekdanjega režima, glavnih tarč napada na Beograd.

V neki turistični brošuri o Beogradu je zapisano, da je hrana pomemben sestavni del življenjske filozofije Beograjčanov. In res, naši gostitelji so poskrbeli za enkratno tovrstno doživetje. Zvečer smo na Karaburmi, pustem in dolgočasnem predelu Beograda, stopili na pravo »seljačko sceno«. Mladi lastnik »kafane« Kod Dače je sredi mesta ustvaril manjši muzej na prostem z najrazličnejšimi gospodarskimi objekti, v katerih avtentični predmeti pričajo o tradicionalnih gospodarskih panogah, iz kurnika pa se celo sliši kokodakanje.

Lokal v »new ethno« ali psevdoetnoslogu sodi trenutno med najbolj priljubljena zbirališča Beograjčanov, ki kljub skromnim plačam še vedno radi zahajajo v lokale in se družijo s prijatelji pozno v noč.

Pestra hrana, odlična postrežba in prijetna družba gostiteljev so pripomogli k veselemu večeru, ki smo ga sklenili na znameniti Skadarliji.

Zadnji dan smo dopoldne izrabili za individualne ogledе Muzeja uporabnih umetnosti ali Muzeja Nikole Tesle in Muzeja nauke i tehnike, za obisk sinagoge ali dvorca kneginje Ljubice, iskanje poslednje muslimanske grobnice v Beogradu, sprehod po tržnici ali knjigarnah ali zgolj po mestu. Le redki so se lahko uprli bogati ponudbi izjemno poceni CD-plošč na uličnih stojnicah. Obvezen je bil tudi obisk katere od številnih pekarn, s ponudbo pic v sožitju z bureki in drugimi balkanskimi dobrotami.

Popoldne nas je naša dobra vila Jadranka odpeljala proti **Muzeju afriške umetnosti**, ki domuje v paviljonu sredi zelenja in stanovaljskih vil na Dedinjah. V muzeju večkrat na leto priredijo afriške dneve s prodajno razstavo izdelkov afriških rokodelcev, delavnicami za otroke, pokušnjo afriških jedi in živo glasbo. Direktorica muzeja Narcisa Knežević - Šijan nas je kljub številnim gostom iz diplomatskih vrst prijazno sprejela, po stalni muzejski postavitvi pa nas je popeljala mlada kustosinja antropologinja Aleksandra Bojović. Obisk muzeja, ki je nastal z zbirko afriških mask Vede in dr. Zdravka Pečarja, je bil še posebej zanimivo doživetje tega dneva.

Tudi načrtovan obisk Hiše cvetja se je izkazal za zanimivo doživetje. Pot nas je iz Muzeja afriške umetnosti vodila skozi park, mimo zapuščenega Muzeja 25. maja do zastraženega vhoda v Hišo cvetja in neomajnih stražarjev, ki nas niso spustili naprej, saj je obisk Titovega poslednjega počivališča možen le dopoldne.

Zadnje ure pred odhodom na vlak smo izrabili za sprehod po Kalemegdanu in obisk v Ljubljani zamujene razstave fotografij Henrija Cartier - Bressona ali zgolj za sprehod po mestnih ulicah, predvsem po slavni Knez Mihajlovi.

Kolegico Jadranko ki je največ pripomogla k temu, da nam bo vsem udeležencem rajše obisk Beograda ostal v prijetnem spominu, smo zato v teh treh dneh zlahka vzeli za svojo.

Priljubila se nam je tudi zaradi milega značaja in prijetne govorice v ptujskem narečju, Jadranka je namreč 13 let preživela v Sloveniji. Zato sta bila naša zahvala ob slovesu in vabilo, naj nas obišče, zares iskrena.

Poklicno, starostno in verjetno še kako drugače raznolika družica desetih popotnikov se je v treh dneh potepanja po Beogradu in dveh nočeh na vlaku zlila v enotno in prilagodljivo skupino, kar je naši rajži dalo še dodaten čar. V nedeljskem jutru pa smo se vsak s svojimi vtisi spet razkropili na svoje domove na različnih koncih Slovenije.

Čutare in sodčki za žganje v EMS. Foto: Ivanka Počkar.

Pred Muzejem 25. maja. Foto: Ivanka Počkar.

PODELILI MURKOVO PRIZNANJE

Recenzija, prikaz knjige, kritika / 1.19

dr. Ingrid Slavec Gradišnik

MURKOV, MARTINOV IN ETNOLOŠKI PRAZNIK

Drage kolegice in kolegi, spoštovani gostje in spoštovani gostitelji!

Današnji priložnosti, prazniku etnologin, etnologov in etnologije, dajeta izročilno slovesen okvir Murkov in Martinov praznik. Prijazna okoliščina – gostoljubnost ptujskih gostiteljev – nas je za tokratno praznično srečanje zvabila na Ptuj, prav v bližino Drstelje, rojstnega kraja moža, ki je zarisoval meje in naloge naši vedi, seveda ne povsem sam, vsaj še s Karlom Štrekljem, a tudi drugimi narodopisci, ki so že prej, ob njem in po njem, disciplinarno podobo nakazovali morda nekoliko okorneje, a vendarle zavzeto.

Matija Murko se mladosti v teh krajih spominja z vso toplino, ki rada objema srca odraslih, ko potujejo v otroštvo, in hkrati s pozornim očesom narodopisca. Rojen na *fašenkovo nedeljo* in bolehen, a spet ne tako, da bi pravemu namenu služil sešit mu *smrčak*, predsmrtno oblačilo, je pustni otrok »za vse življenje prinesel s seboj na svet nekaj veselosti in optimizma«. In prav je, da tudi njegovi nasledniki ne pozabijo nanju.

Kraji, ki so ob Murku dali še Vraza in Miklošiča (pozneje Turnška in Hrovatina in številne mlajše, nekoliko severneje v Slov. goricah še Čafa, Glonarja, Trstenjaka), so bili za Murkovega otroštva čas, ko so v njih zasvetile prve petrolejke, ko pusta ni bilo brez »pustnih 'oračev'« in »našemljenega 'kurenta'«, božiča ne brez betlehema. V domačiji pod slamnato streho se je rodilo, a ne tudi preživelo devet otrok, v njej je bila ena sama prava postelja za starše, a tudi občinska pisarna. Vsakdanjika in praznika ni bilo brez dobrot materine kuhinje, saj, kakor pripominja Murko sam »štejejo Prlekijo med tiste kraje Slovenije, kjer kaj dajo na dobro kuhinjo.« Vrnitev domov je bila za Murka vedno praznik.

Martinovo je poseben praznik. Današnje praznovanje je odblesk kulturnega procesa, od katerega sta nam dandanašnji ostala domača Martinova gos in mlado vino, v teh krajih *martinov nasad*, zahvalna pojedina ob jesenskem pustu, ki je napovedoval zategovanje pasu ob adventnem postu. Izročilo pove, da to ni bil le praznik – dela prazen dan – bil je sklep v vinorodnih krajih zahtevnega kletarskega opravila, ko se je prvič pretočilo vino in zamašilo sode. Opravilo, polno skrbi in upanja na dobro kapljico. Najbrž je ob etnologih malo tistih, ki vedo, da je bilo martinovo tudi pastirski praznik, dan obračunov v agrarnem gospodarstvu, dan fantovskih *rites de passage*. Kako zelo drugačni časi kakor danes in, mimogrede, dober zgled za opomin, da je »v vsaki dobi ... treba na novo pokusiti iztrgati tradicijo konformizmu.«

Vsak praznik pravzaprav slavi delo in dogodke, opominja na človeške napore in ustvarjalnost. Celotno najbolj osebni praznik – rojstni dan – navsezadnje slavi napor, rojevanje. Na drugi strani loka med zasebnim in javnim državnimi prazniki častijo napore predni-

kov – njihove velike kult. dosežke, prelomne zgodovinske dogodke, vsakič seveda kanonizirane po potrebah družbenega časa, in – vendarle upoštevajoč tudi dolgo trajanje – tisto kulturno tradicijo, ki se je, vsem premenam navkljub trdoživo zakoreninila v prazničnem letu.

Ob osebnih in javnih, uradnih praznikih in drugih, datumsko določenih prazničnih dneh, ki opozarjajo na letalce, planince, policaje, rudarje, tajnice, vojake, železničarje in še koga, imamo svoj praznični dan etnologi.

Tako danes zares nismo tukaj zbrani niti da bi častili Murka niti Martina, čeprav dajeta naši slovesnosti simbolni okvir, temveč da bi se veselili dosežkov etnologije.

Odkar sem imela leta 1988 čast, da prvi stanovski priznanji izročim velikima znanstvenikoma – dr. Niku Kuretu in prof. dr. Vilku Novaku – so se v praznično ogrlico prejemnikov – najprej priznanj, nato priznanj in listin in nazadnje nagrad in priznanj – nanižala naslednja imena. Dovolite mi, da jih naštejem: torej ob imenovanima prvima dvema še:

Angelos Baš, Marija Makarovič, Zmaga Kumer, Milko Matičetov, Pavle Zablantnik, Tone Cevc, Slavko Kremenšek, Mirko Ramovš, Ivan Sedej, Gorazd Makarovič, Helena Ložar – Podlogar, Marija Stanonik in Ingrid Slavec Gradišnik – vsi po vrsti, razen zadnje, nagrajenke in nagrajenci za zaokrožen življenjski opus, večinoma na katerem od specializiranih področjih etnologije in folkloristike. Ob njih so bili za posebne, dosežke nagrajeni še:

Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran, Milan Dolenc, Fanči Šarf, Anka Novak, Aleš in Stanka Gačnik, Vito Hazler, Karla Oder, Ada Bar – Janša, Majda Fister, Zvezdana Koželj, Inja Smerdel, Meta Sterle, Franc Žerdoner, Turistično društvo »Kolovrat« in Branko Žnidarčič, Irena Keršič, Iva Stiplovšek, Janja Žagar, Božidar Jezernik, Marjanca Klobčar, Vito Hazler (drugič), Tanja Roženberger Šega, Mojca Šifer Bulovec in Martina Repinc.

Zadnja v vrsti sem se znašla pred zavezujočim opravilom, da s primernim komentarjem pospremim letošnji praznični dogodek. Delo, zaradi katerega sem znašla v imenitni družbi z nagrado počaščenih, ne bi moglo nastati brez njih in še številnejših starejših in drugih, ki niso bili deležni takšne stanovske pohvale. Ob tem delu sem naučila več, kakor se vidi kakemu površnemu piscu sklepov in oznak tukajšnje etnologije. Najpomembnejše spoznanje, ki se mi je vztrajno zaziralo po kožo, je spoštovanje in spoštljivost do dela drugih. Takšnega, ki je nastalo v samotnem raziskovanju in premišljanju posameznikov, in tistega, ki je sad skupnostnega duha in naporov.

Priznam da, nekoliko izpraznjena od dela pri projektu, ki ga, upam, v dobro strokovne in širše javnosti zaokrožamo na Inštitutu za slovensko narodopisje in v Založbi Mladinska knjiga, za zadnje leto, s katerega sadovi se samim sebi in javnosti kažemo danes, nisem preštevala samostojnih idr. objav poklicnih etnologov, njihovih muzejskih idr. varstvenih projektov, niti množice drugih prispevkov, publicističnih, esejističnih... Veliko jih je in vsi skupaj odsevajo zanimanje za »etnološko snov« in živahno strokovno produkcijo. Bila bi lahko tudi iztočnica za današnji komentar.

A tisto, kar se mi v zadnjih mesecih bolj vsiljuje v premislek, so naša znotrajdisciplinarna razmerja in razmere v naši disciplini. Dotikajo se tudi našega stanovskega, društvenega življenja, širšega institucionalnega in nemalokrat tudi osebnega.

Na profesionaliziranost etnologije, za katero je Murko pred dobrim stoletjem zbral nekaj napotkov, kaže njena današnja institucionalna podlaga: etnologija je univerzitetni študij zaenkrat na eni slovenski univerzi, ima nacionalna raziskovalna inštituta (v teh treh ustanovah je vključeno z mladimi raziskovalci zaposleno blizu 40 etnologov), ima nacionalni etnološki muzej, zaposlene kustose in kustosinje v pokrajinskih muzejih idr. muzejskih ustanovah (skupaj, po zadnjih podatkih, 56 ljudi), 15 konservatorjev in konservatorijev v območnih enotah Zavodov za varstvo kulturne dediščine, nekaj raziskovalcev v drugih ustanovah in nekaj s samostojnim statusom. Ima že skoraj pol stoletja svoje stanovsko društvo, v njem so povezani poklicno dejavni etnologi, upokojeni in študirajoči, pa še kak prijatelj etnologije je med njimi, vsi zaradi privrženosti vedi, ki so se ji bili zapisali.

Poslanstvo društva se je skozi desetletja spreminjalo, vselej pa je imelo pred očmi izzive raziskovalnega, pedagoškega, varstvenega in aplikativnih področij, ob tem pa si je želelo biti tudi prijetno srečevališče njenih članov.

Deluje kot avtonomno združenje. Pogled nazaj kaže, da so bile za njegovo delovanje od prvih začetkov odločilne spodbude, ki so prihajale od ustanov – v najzgodnejšem obdobju večinoma sodelavcev takratnega Inštituta za slovensko narodopisje in Glasbeno-narodopisnega inštituta, pozneje univerzitetnega Oddelka za etnologijo. A vedno zato, da bi imeli medinstitucionalni prostor za obravnavo in razreševanje strokovnih vprašanj. Ko se je etnologija utrjevala tudi na drugih strokovnih področjih, opazneje od 80. let 20. stoletja – so se, ob drugih delovnih skupinah v društvu, po vsej Sloveniji raztreseni etnologi, kustosi in konservatorji, povežali prav v društvenem okviru, kar je, kakor se zdi, ugodno delovalo na rast npr. etnološke muzeologije in konservatorstva, pa tudi katere druge raziskovalne smeri.

Kakor velja za ustanove nasploh, navsezadnje tudi življenje posameznika, so bila nekatera društvena leta ali desetletja živahnejša in plodovitejša, druga morda nekoliko manj. Povsem razumljivo je tudi, da niso vedno in vsi enako navdušeni nad vsemi društvenimi pobudami; nič nenormalno ni, da na povabila, če niso po njihovem okusu, ne odgovorijo, ostanejo ob strani. Vsak je navsezadnje tam, kjer želi, velikokrat tudi, kjer utegne biti.

V društveni izkaznici ostaja zapisana oznaka o neelitističnosti, kar pomeni, da se vsakič znova vprašamo, kje so etnologi in kje se dogaja in ustvarja etnologija, ali, če si po nemarnem sposodim misel Walterja Benjamina o kulturnih dobrinah – niso samo plod prizadevanja velikih genijev, ampak tudi plod brezimne tlake njihovih sodobnikov. Je vse tisto nevidno, dnevno, marsikdaj rutinsko, operativno, celo birokratsko, kar se ne sešteje v točkah, na predavanjih in kar je še podobnih reči, ki so domače tistim, ki živijo predvsem od raziskovalnih programov ali projektov. Naj ne uide iz zavesti, da približno dve tretjini poklicnih etnologov »dela« etnologijo zunaj priznanih raziskovalnih ustanov in državnega središča.

O za vso slovensko etnologijo pomembnih nalogah se je vedno govorilo v društvu – najprej Slovenskem etnografskem in slovenski podružnici takratnega Etnološkega društva Jugoslavije, od 1975 v skupnem Slovenskem etnološkem društvu. Naj mi bo dovoljeno ponoviti, kako pomembni so bili zametki povezane raziskovalne dejavnosti s konca 60. in začetka 70. let (ki jih je potem prevzelo društvo), opozorila na temeljne naloge (slovenska etnološka bibliografija, etnološka topografija, skrb za zaposlovanje diplomirank in diplomirancev, opozorila na dejavnost etnologov v širši javnosti, na uporabnost etnoloških spoznanj, ki se, mimogrede, kar nekoliko preveč brezsrčno levi v aplikativno antropologijo, itn.) in

seveda izpeljave tistih, ki jim posameznik ne zmore biti kos – vprašalnice za etnološko topografijo slovenskega etničnega ozemlja, občinski topografski elaborati in nazadnje, že častitljivo stara spodbuda Nika Kureta za pripravo Slovarja, zdaj Leksikona etnologije Slovencev, o katerem se je pred dobrim desetletjem znova spregovorilo prav ob društvenem srečanju.

Odkar je raziskovanje vezano na raziskovalne ustanove, so se naštet, pa še kak drug projekt, dokončno lahko uresničili le pod strehami za to uradno priznanih in usposobljenih ustanov, večinoma Oddelka za etnologijo FF, v zadnjem primeru – pri leksikonu – Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU. Kar pa seveda ne prikrije povezovalne vloge društva in dejstva, da jih ne bi bilo brez soudeležbe širšega kroga strokovnjakov, kakor tudi ne, da so bili zasnovani z mislijo, da bodo strokovno relevantni in »koristni« za večino, ki se isti z etnologijo.

Najneposredneje so strokovne ambicije društva razvidne iz vrste znanstvenih in strokovnih sestankov in srečanj – teh se je nanizalo toliko, da jih je preveč, da bi jih naštel vse – nato iz publicistične dejavnosti – 42 letnikov *Glasnika SED* in v 22 letih 34 knjižic v društveni knjižni zbirki *Knjižnica Glasnika SED*. Obe publikaciji sta razmeroma natančen merilec utripa tukajšnje etnologije, ne le društvenega življenja. In kar je morda še pomembnejše – sprejemljivi, odprti sta za strokovno raznorodnost, kakršno je Murko komaj mogel slutiti.

Ta dediščina ostaja zapisana v društvenih vodilih, ki govorijo o povezovanju raziskovalcev s področja etnologije in zastopanju stanovskih interesov članov, organizaciji strokovnih in znanstvenih posvetov, o spodbujanju evidentiranja in zbiranja za etnologijo pomembnega gradiva, o zavzemanju za varstvo kulturnih spomenikov in dediščine nasploh, o popularizaciji etnoloških spoznanj z lastnim založništvom in v medijih.

In te društvo, kakor rečeno, uspešno uresničuje.

Nekoliko zapletenejši so izzivi, prav tako zapisani v društvenem poslanstvu:

namreč, da sodeluje pri obravnavi vsebinskih in organizacijskih vprašanj s področja etnologije, pospešuje in usklajuje raziskovanje slovenskega etničnega ozemlja in preučevanje metodoloških vprašanj, usklajuje raziskovalno delo etnoloških ustanov in posameznikov, daje pobude za nujne strokovne akcije in da pomaga pri izobraževanju etnologov in pri usmerjanju na delovna mesta. Ker so obravnave vsebinskih, organizacijskih, raziskovalnih in izobraževalnih nalog pretežno v pristojnosti ustreznih ustanov, je mogoče o društvenih pobudah in morebitnem usklajevanju razpravljati le s konsenzom in ob udeležbi najvitalnejših ustanov in posameznikov.

Pred slabima tednoma je društvo, ob dveh posvetih, posvečenih slovenskemu zamejstvu, uspešno izpeljalo v letu dni še tretjega. Zgodil se nam je v Brezicah.

Beseda je ob naslovni temi o regionalni etnologiji in etnologiji regij, posredno, tekla o vsem naštetem. A brez pomembnih, celo ključnih sogovornikov.

Pomembnih zato, ker izobražujejo bodoče strokovnjake, tiste, ki bodo usposobljeni, da znanje o kulturnih procesih in vsakdanjem življenju na tem drobci zemljevida Evrope nekda in zdaj, prevedejo v jezik, uporaben za trenutek globalizacije, ki nas toliko bolj prizadeva ob vključevanju v evropski prostor, katerega del smo navsezadnje že od nekda. A nikakor ne samo zato.

Pomembnih zato, ker je tudi njihova naloga artikulirati dialog med humanistično naravnanimi, da ne rečem nacionalnimi, slovenističnimi, študijami in primerljivimi v svetu. Pomembnih zato, ker imajo konceptualni aparat, ki lahko, če želi, brez ideološkega sle-

pomišnja ali zadržkov pokaže, da sta narodna in regionalna bit ali identiteta, seveda kot eni številnih identitet, naloženih v posamezniku in skupnostih, brez zadrege vrednoti, ki ljudem pomagata živeti in biti ustvarjalni. Tako kakor je enkratno in univerzalno biti otrok, biti ženska ali moški, je univerzalno pripadati različnim kolektivitetam. Zakaj bi bile te, ki so vezane na skupno življenje v državnih, narodnih, lokalnih okvirih kakorkoli spornejše, celo strokovno manj vredne? Pomembnih zato, ker o vprašanih »identitetah«, tako rekoč modne teme sodobnega družboslovja in humanistike, ne moremo govoriti, ne da bi premišljali in govorili o sebi. Sporočati o sebi pa zahteva globoko poznavanje in kritično presojo ne le etnološke snovi kot take, temveč tudi refleksijo očič ali položajev, s katerih jo spreminjamo v spoznanja. To nalogo lahko opravi na začetku disciplinarne socializacije le premišljen izobraževalni kurikulum, ki razgrinja domače in tuje, dom in svet.

Noben napor v tej smeri si ne zasluži podcenjevanja, tudi če se oglašja s kake druge strani, navidez manj kompetentne strani.

»Etnologija potrebna kot še nikoli doslej!« mi odmeva od lanske slavnostne govornice. In odmevajo mi prenovljene zamisli o vrednosti načrtov, ki posameznike povežejo v ustvarjalno skupnost. Ni res, da so časi »kolektivism« nepreklicno odplavljeni v odtokih zgodovine. Vse sodobne načrtovalske strategije govorijo nasprotno, saj je malo takšnega, kar bi bilo obvladljivo posamič. Moramo drug drugega potrebuje bolj, kakor se zdi. Ker potrebujemo, zaradi nas samih in za druge, zaokrožena dela. Postmoderna paradigma jim res ne daje posebne metodološke opore, jim pa ponuja navdihe, kako večglasno ali večplastno povezovati pretekla in nova spoznanja v celote, obsijane z mnogoterimi žarometi.

Naj ostane razprava o tem popotnica za prihodnje etnološke zbornice in slavja.

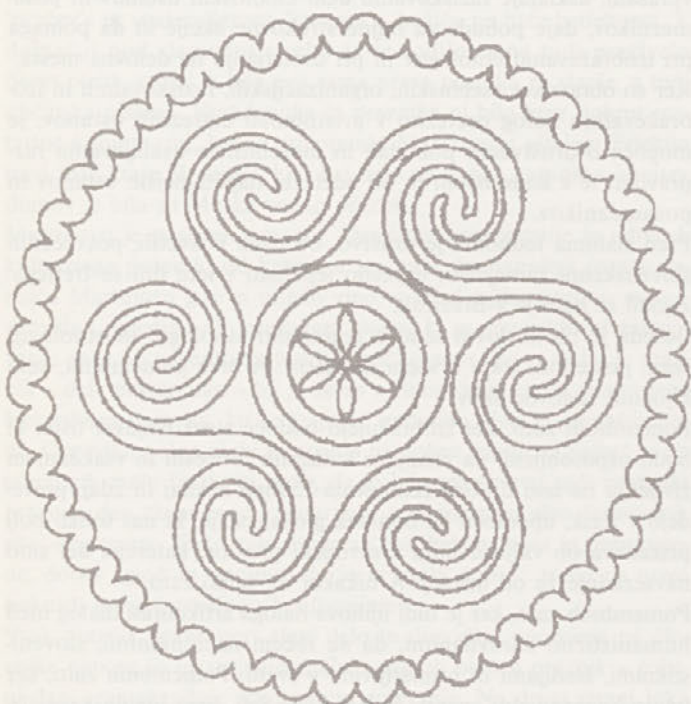
Danes spoštujemo praznik. Vsakdanjemu delu smo se vsaj navidez izmaknili, ponuja se nam, da se obdarimo s prijetnim druženjem.

MURKOV PRIZNANJE 2002

UTEMELJITEV

Slovenski etnografski muzej je 7. junija 2001 odprl svojo osrednjo razstavo tekočega leta: **V podobe ujeti indigo (o modrotisku na Slovenskem)**. Sledeč večletnemu muzejskemu delovnemu načrtu, ki (ob pomanjkanju stalne razstave) javnosti predstavlja zbirke najprej v obliki objavljene študije s katalogom zbirke in nato v obliki razstave kot razširjeno interpretativno obliko posredovanja gradiva in vedenja o njem, je tokratno razstavo pripravil muzejski svetovalec, mag. **Andrej Dular**. Avtorjeva temeljna študija zbirke je bila predstavljena javnosti leta 2000 kot sedma knjiga Knjižnice Slovenskega etnografskega muzeja z naslovom *Modeli za modrotisk* – zbirka Slovenskega etnografskega muzeja. Omenjena študija se ni zadovoljevala zgolj z analiziranjem muzejske zbirke, temveč je posegla v širši prostor in razvojni tok kulture, skozi katerega je izbrani kulturni element »opazovala«, razložila in končno vsebinsko ovrednotila. Še korak dlje pomeni razstava *V podobe ujeti indigo*, v kateri je muzejska zbirka sicer še vedno temeljno izhodišče razstavne pripovedi, a oplemenitenjeno z mnogotero pričevalnostjo drugih muzejskih predmetov, slikovnih, arhivskih in pisanih virov. Njihova medsebojna dopolnjevanja in prepletanja opozarjajo obiskovalca še na marsikaj drugega kot le na obliko in funkcijo modelov, njihovo sestavo ali tipologijo zbirke. Uvodni del razstave pomeni najširši okvir v historičnem in prostorskem pomenu, saj predstavlja zgodovino modrotiska kot tehnike tiskanega vzorčenja tkanin z barvili kot osnovnimi surovinami (silino – modrim barvilom srednjeveške Evrope, naravnim indigom – »hudičevo« barvo in sintetičnim indigom). Boljši predstavi in lažjemu pomnjenju zgodovinskih podatkov rabi vitrina z razstavljenimi rastlinskimi semeni (ob odprtju je bilo mogoče videti tudi drobno rastlino siline, ki jo je avtor v eksperimentalnem zanosu sam vzgojil) in barvili v različnih oblikah. Vsaj nekoliko kaže poudariti tudi herbarijski primerek siline (*Isatis tinctoria*) iz leta 1871, ki ga je za razstavo posodil herbarij ljubljanske univerze.

V nadaljevanju se razstava še malce pomudi pri tekstilni barvitosti Vzhoda ter tehnikah barvanja in tiskanja blaga, saj so te prek kolonialnega uvoza v Evropo sooblikovale tudi okus in željo po tovrstnih tkaninah. Evropsko gospodarstvo se je na to odzvalo z ustanavljanjem lastnih barvarskih in tiskarskih obratov. Slovenski prostor prav tako, le z zamudo. Razstava natančneje predstavlja nekatere najpomembnejše modrotiskarske delavnice na Slovenskem iz prve polovice 19. stoletja: Peharčevo in Pollakovo iz Trziča, Pirčevo iz Kranja, Pokornovo iz Škofje Loke, Wagnerjevo iz Radovljice in Hofbauerjevo iz Vitanja na Pohorju. Slednji sta v zadnji generaciji družinske obrti še delujoči doživeli prva desetletja 20. stoletja. Poleg slikovnih in tekstualnih razlagalnih elementov so za mnoge obiskovalce mični zlasti originalni dokumenti in drobni predmetni pričevalci tega dela kulturne zgodovine, kot so poročno pismo barvarskega mojstra iz leta 1754, zapuščinski inventar iz leta 1852, potovalna pomočniška knjižica barvarja iz leta 1821, pomočniško spričevalo iz leta 1900, od predmetov pa zlasti modela trgovskih znamk barvarjev in tiskarjev G. Pollaka in J. Peharca, oba prirejena za odtis na blagu, podjetniške štampiljke, oznake za blago iz pocinkane pločevine ali kartona (tako

imenovani roši), klešče in šilo za luknjanje blaga, vzorčnika z odtisi različnih modelov ... Mnogi razstavljeni predmeti in dokumenti so v zasebni lasti; samo avtorjeva zasluga je, da jih je mogoče videti skupaj vsaj na tokratni občasni razstavi.

Za tipološki prikaz modelov za modrotisk je avtor razstave izbral ne le zbirko SEM, temveč tudi nekaterih drugih slovenskih muzejev (Tržiški muzej, Pokrajinski muzej Ptuj, Pokrajinski muzej Celje, Pokrajinski muzej Maribor). Tipologijo oblikuje po več merilih. Najprej po merilu materiala, iz katerega je izdelan odtisni del modela (leseni, kombinirani, kovinski modeli), kar se v splošnem prekriva z zgodovinskorazvojnimi merili.¹ Vsi ti modeli sodijo hkrati v skupino enodelnih modelov (to je za enofazni, tudi enobarvni odtis na blagu); po merilu sestave modela jih zato tipološko dopolnjuje skupina dvodelnih modelov (to je za dvofazni, tudi dvobarvni odtis na blagu). Glede na način tiskanja kot na zadnje merilo tipologije ločuje avtor med modeli za sosedno oziroma raportno tiskanje (motiv se nadaljuje, je »neskončen«) in tako imenovanimi pečatnimi modeli z oblikovno zaključenimi motivi.

Ob tipologiji razstava na kratko spregovori tudi o izdelovanju modelov oziroma tako imenovanih modelorezcih ali modlarjih, ki so izdelovali različne modele za potrebe raznih obrti (lectarsko, svečarsko, lončarsko, barvarsko, tiskarsko). Za slovensko ozemlje je izpričan le Berger iz Tržiča, sicer pa so slovenski barvarji in tiskarji nabavljali modele povečini iz Češke, Moravske in Nemčije. Pričevalnost originalnih predmetov na muzejskih razstavah je seveda nenadomestljiva, pa vendar se razstava izrazito odlikuje

po učinkoviti rekonstrukciji barvarske in tiskarske delavnice iz 19. stoletja. Zanimivo je, da rekonstruirana delavnica tudi v svoji stilizirani obliki in predmetni zgradbi (manj originalov² in več replik,³ dovršeno delo restavradorjev SEM Janeza Črneti in Gregorja Kosa po izvirnih predlogah iz Pokornove barvarske delavnice v Škofji Loki⁴) deluje jasno, poučno in prepričljivo. Ne nazadnje je učinek delavnice popolnejši tudi zaradi ponazorjenih stopenj nanašanja rezerve na nebarvano osnovo, sušenja rezerve na sušilnih palicah, napenjanja metraže na ram in namakanja v barvni kopeli, ponazoritve merjenja in zlaganja za prodajo pripravljene modrovine. Ponazorilo omenjenih stopenj je bilo rezultat sodelovanja avtorja razstave s Tekstilno tovarno Prebold, eno redkih slovenskih tovarn, ki v svojem rednem proizvodnem programu izdeluje modrotiskano metražo.⁵

Rekonstruirana delavnica v razstavnem prostoru seveda ne more pokazati prav vseh stopenj obdelave blaga do prodaje. Vmesnih stopenj (odstranjevanja rezerve, izpiranja, sušenja in likanja – monganja) obdelave modrotiskane blaga razstava ne prikazuje enakovredno, vendar se jim ne izogne, le drugačen medij izrablja za to. Filmski zapisi postopkov, povezanih z barvanjem in tiskanjem blaga, so nastali v okviru načrtovanja razstave: posnetki delovnih stopenj so nastali v modrotiskarski delavnici Jirija Danzingerja v Olešnicah na Moravskem, kjer je še dejavna obrt vezana tudi na poznavanje in prikazovanje starih postopkov barvanja in tiskanja. Nadja Valentinčič, ki je film izdelala, je poleg vizualnega dela posnela tudi barvarskega mojstra, gospoda Danzingerja, in njegove nazorne razlage delovnih stopenj. Druge filmske zapise, ki jih je mogoče videti na razstavi, je Valentinčičeva posnela v Tekstilni tovarni Prebold in so vezani na sodobne (industrijske) postopke barvanja in tiskanja blaga. Primerjava med starimi ročnimi in sodobnimi strojnimi postopki je dobrodošla zaradi neposredne navezave in skupnega medija, čeprav bi sicer sodila v zadnji razdelek razstave, ki se posveča industrijski izdelavi modrovine in množični uporabi. Predstavo likanja oziroma glajenja blaga pred prodajo nam omogoča pogled skozi razstavno okno: na muzejskem dvorišču je v namišljenem prostoru postavljena velika Hofbauerjeva monga. Narejena je bila konec 19. ali v začetku 20. stoletja v Vitanju na Štajerskem in je ena zadnjih ohranjenih tovrstnih likalnih naprav pri nas. V svoji monumentalnosti preseneti in očara prenekaterega mimoidočega. Če ne drugega, zbudi radovednost in vprašanja, ki zahtevajo odgovor. In ga tudi dobijo, kajti rekonstruirani postavitvi monge, zavarovane z nadstrešnico, je

- 1 »Modeli so bili prvotno popolnoma leseni, proti koncu 18. stoletja kombinirani leseno-kovinski, v 19. stoletju pa so prevladali modeli s kovinskimi aplikacijami.« (iz besedila v zloženki k razstavi)
- 2 Originalni predmeti iz druge polovice 19. stoletja in prve polovice 20. stoletja (SEM, zasebna zbirka): modeli, razvrščeni na policah, krogle za trenje indiga in kotlič, v katerem so ga trli, napenjalni obroč (ram) za napenjanje metraže, potiskane z rezervo, in za namakanje v indigo kopeli, drobno orodje za mešanje barve, glinene posode za shranjevanje žveplene kisline, stenski »meter« za zlaganje potiskane metraže na metrsko dolžino ...
- 3 Razstavljene so na primer naslednje replike: tiskarska miza, miza za tiskarsko rezervo, police za shranjevanje tiskarskih modelov, vzorčnik na steni delavnice, sušilne palice za sušenje rezerve na potiskanem blagu, barvarska kad (rekonstrukcija po kadi v še delujoči barvarski delavnici Danzinger v Olešnicah na Moravskem), vitel za dvigovanje in fiksiranje napenjalnega obroča z blagom.
- 4 Predmeti so del stalne razstave Loškega muzeja Škofja Loka.
- 5 Za potrebe razstave so prilagodili del svojega poskusnega programa in sponzorskih sredstev za ročni natis rezerve na belo bombaževino in za izdelavo modrovine; vzorec na blagu so vzeli po izbranem modelu SEM.

dodano primerno dolgo razlagalno besedilo o funkciji, starosti, izvoru in izjemnosti tega spomenika tehnične kulture pri nas.

V tretjem delu razstave se avtor posveti uporabi in pomenu modrotiskane blaga v slovenskem prostoru v 19. in prvi polovici 20. stoletja. Ker je bilo vsaj za kmečko prebivalstvo prve polovice 19. stoletja tovrstno blago eden prvih vzorčno potiskanih materialov za njihova oblačila, so ga visoko vrednotili in namenjali praznim vrhnjim oblačilom. Od sredine 19. stoletja je pomen ročno tiskane modrovine zaradi konkurence industrije, ki se je odzvala okusu trga in vključila v svojo proizvodnjo prav takšno oziroma pogosto še finejše blago, vrednostno upadel. To se je zelo vidno pokazalo v umiku modrotiskane blaga v podloge, obrobe, notranje žepe in druge »skrite« sestavine praznih ali kot glavno tvorivo vsakdanjih oblačil, rut in podobnega. Zelo priljubljen material za delovna oblačila je ostal na slovenskem podeželju vsaj do druge svetovne vojne. Te zakonitosti pomenskega prehajanja je Dular v svoji razstavi nakazal v uravnoteženi uporabi muzejskih predmetov (oblačil) in slikovnih virov (Goldensteinovih in Russovih akvarelov za starejše in fotografij za mlajše obdobje).

Predvojna tekstilna industrija, manj tudi povojne tovarne, je pri izdelavi blaga seveda uporabljala drugačne, sodobnejše tehnike tiskanja blaga, a se je večinoma le naslanjala na starejše vzorce, prevzete bodisi s tiskarskih modelov te ali one tiskarske delavnice bodisi s starih tekstilij. Dular v zadnjem delu razstave govori prav o tem. Med slovenskimi tekstilnimi tovarni na razstavi poudari dve: Tekstilindus iz Kranja in Tekstilno tovarno Prebold, saj je iz vzorčnih knjig, tekstilnih ostankov tovarniških izdelkov in primerjalnega gradiva ugotovil in potrdil navedene povezave. Nekaterim vzorcem je mogoče slediti tako rekoč do danes, kar pomeni, da očitno zadovoljujejo tudi okus današnjega kupca. Vendar se stari vzorci prilagajajo novim potrebam, novim materialom in novim funkcijam. O tem pričajo fotografski posnetki Nives Sulič, še bolj učinkovito pa na nas deluje »izložba«. Skoraj takšna, mimo kakršne hodimo vsak dan in skozi steklo katere izbiramo sodobne uporabne predmete. Pri tem sploh ne gre več le za oblačila niti dosledno za modro-belo vzorčenje, temveč za sodobne odseve modrotiska, ki jih je avtor v svoji raziskavi evidentiral in nanje opozoril tudi nas. In ker gre za še nedokončano zgodbo (v pomenu prihodnje izdelave in uporabe), je tudi izložba ostala »izložba v delu«. A le kot razstavni prijem. Kajti avtor je tudi tu dosledno sledil klasični muzeološki zahtevi po izdelanih in podatkovno čim popolnejših kataloških enotah.

Vsebinsko je mogoče razstavo označiti kot smiselno in temeljito obdelano tematsko razstavo, ki tu in tam presega meje predmetne obravnave, a ne preveč – prav toliko, da ostaja obiskovalec pozoren in radoveden do konca. Menjava tipa razstavnih eksponatov, slikovnih in besedilnih informacij, ponazoril in replik omogoča razgibano in sproščeno sprejemanje novega, saj ni kljub obilici predmetov niti v enem razstavnem delu začutiti prenatrpanosti. K temu je zagotovo pripomogla tudi všečna oblikovalska podoba razstave. Svoj spoznavni oblikovalski slog je večletna sodelavka muzeja Mojca Turk smiselno dopolnila z nekaj elementi, značilnimi prav za to razstavo. Modro-bela barvna lestvica razstavne tehnike in stenskih opleskov se zdi razumljiva že nekako sama po sebi, a oblikovalka jo je znala prav »zmehčati« in jo napraviti še bolj slikovito z uporabo drugih skladnih tonov. Vsebinski razstave so se ustrezno približali tudi napis, saj so natisnjeni na kose blaga; pritrjeni na viseče drogove visijo v prostoru nekako tako kot pravkar pobarvana modrotiskana tkanina; le v delu, kjer razstava govori o industrijski izdelavi tekstila, si je oblikovalka zamislila tekstilne panoje, sešite med sabo v navideznem »neskončnem« zaporedju.

Ob razstavi V podobe ujeti indigo je nekako sobivala še ena samostojna in prostorsko ločena razstava. Gre za razstavo 31 študentk Oddelka za tekstilstvo Naravoslovnotehniške fakultete v Ljubljani, ki so pod vodstvom mentoric **Marije Jenko** in **Almire Sadar** pripravile oblikovalsko-umetniško razstavo z naslovom **Čutim modro**. Nastala je kot plod pedagoško-raziskovalnega programa, ki je bil vsaj v začetku spodbujen z muzejsko raziskavo, publikacijo in muzejskim gradivom, ne nazadnje tudi s povabilom k sodelovanju, ki ga je muzej naslovil na obe mentorici. Oblačilne kreacije kot umetniški izraz so bile predstavljene dvojno: tridimenzionalno kot predmeti in z učinkom plastnosti prosojnih folij z natisnjenimi oblačili. Obe obliki sta delovali zanimivo, saj sta sicer neprimeren ali pa vsaj neatraktiven »razstavni prostor« (dvodelno stopnišče in vmesno poletažo) izrabili morda celo bolj učinkovito, kot bi zmogli »klasično« razstavno dvorano. Čeprav gre za drugačne tehnike vzorčenja oblačilnih materialov, drugačne oblike in drugačne izrazne medije, ne nazadnje pa tudi za drugačno sporočilnost, delujeta obe razstavi dovolj sozvočno, da ju lahko obiskovalec vsaj pogojno dojame kot širše povezano celoto.

Od predvečera kulturnega praznika leta 2002 gostuje razstava pod streho Pokrajinskega muzeja v Celju. Prav mogoče je, da njena pot še ni povsem končana. Vsaj z nekaterimi izbranimi deli bi si Tekstilna tovarna Prebold želela v obliki stalne razstave nakazati historiat in pomen svoje dejavnosti, hkrati pa ozaveščati o povezavi sodobnega gospodarstva in porabništva s kulturno dediščino.

Ne le zaradi temeljitosti in poučnosti, temveč tudi zaradi tako kompleksno zastavljenega razstavnega modela, ki je poleg prednosti klasičnih razstavnih prijemov zmogel izkoristiti tudi nekatere manj uveljavljene prvine muzejskega dela (sodelovanje v učnem procesu izobraževalnih ustanov in medsebojno oplajanje polpretekle kulture s sodobnim gospodarstvom, evidentiranje sodobnih odsevov razstavne teme ...), verjamemo, da predlagana razstava mag. Andreja Dularja zasluži posebno priznanje.

Predlagatelj

Opazovanje z lastno udeležbo: v narodni noši iz Podkorena, pri Gašper, leta 1958. Foto: Eva Rudolf.

Iz fototeke Gorenjskega muzeja.

Na obisku pri Cvetkovih v Srednji vasi v Bohinju, leta 1991. Foto D. Holynski.

Iz fototeke Gorenjskega muzeja.

Na stopnicah značilnega pastirskega stanu na kobilah v Lazu leta 1978 ob snemanju filma o tradicionalnem življenju v bohinjskih planinah.

Foto: Naško Križnar. Iz fototeke Gorenjskega muzeja.

ŠOPEK ROŽ ZA NAŠO KOLEGICO ANKO NOVAK

Mlada diplomantka je leta 1959 dobila službo kustosinje etnologinje v Gorenjskem muzeju v Kranju. Mladostna energija, strokovno znanje, pridobljeno pod skrbnim varstvom profesorja dr. Vilka Novaka na Oddelku za etnologijo ljubljanske Filozofske fakultete, in hotenje delati dobro, še bolje odlično, so jo gnali, da je naslednja desetletja vztrajno in trmasto delovala v isti smeri: zbrati muzealije, ki bodo ponazarjale in predstavljale gorenjske ljudi, njihovo kulturo, delo in življenje. Sprva z vlakom ali včasih tudi avtobusom do izhodiščne postaje, potem pa peš od hiše do hiše je raziskovala gorenjske vasi, hiše in njihova podstrešja. Šele po letu 1970 je te poti opravljala s svojim osebnim avtom. Za etnološko zbirko Gorenjskega muzeja je pridobila številne predmete. Sama je o tem zapisala: »V preveliki skrbi za reševanje gradiva na terenu smo zanemarjali slabe možnosti, ki so bile na voljo Gorenjskemu muzeju. ... Edino zdravilo za nevzdržne razmere, ki so rasle iz neskladja med zbirko, njeno pomembnostjo, depojem in primerenostjo obdelave, so bile včasih hudomušne reakcije.«¹ Vztrajati v za marsikoga

nevzdržnih razmerah in delovati za prihodnost, za tisto, kar verjame, da je dobro in pravično, je Ankina življenjska odlika. Z njo je etnologiji Gorenjske postavila trdne temelje z izbrano zbirko dobro dokumentiranih muzealij, s terenskimi zapiski, članki in tudi filmi. Njeno veselje je bilo zbrano gradivo predstavljati javnosti; postavila je 21 razstav v muzejskih in drugih prostorih v Kranju in po Gorenjskem. Čeprav je razstava Ljudska umetnost na Gorenjskem večkrat gostovala celo v tujini in tudi na Dunaju, je njena najljubša razstava Planšarski muzej v Stari Fužini. Brez njene vere v njegovo potrebnost in trdega dela bi nam bogata dediščina življenja ljudi in živine v bohinjskih planinah ne bila dostopna tako prijetno in kakovostno.

Ob življenjskem jubileju, Anka, se Vam zahvaljujemo za opravljeno delo. Razmere za gorenjsko dediščino so se v marsičem izboljšale. Še naprej pa moramo trmasto in vztrajno delati, da bodo muzealije, ki ste jih zbrali, dostopne javnosti.

Anka, iz srca voščimo vse najboljše!

Tatjana Dolžan Eržen

Prevzem Gorenjskemu muzeju podarjenih ženskih rut pri Brkovcu na Dobrem polju pri Brezjah, leta 1980. Iz fototeke Gorenjskega muzeja.

Ponovljena razstava Materialna kultura v Besnici v OŠ v Besnici leta 1991 ob 500-letnici prve omembe Besnice. Foto: D. Holynski. Iz fototeke Gorenjskega muzeja.

1 Anka Novak, Delo etnološkega oddelka. V: 40 let Gorenjskega muzeja, Kranj, 1993, str. 44

Recenzija, prikaz knjige, kritika / 1.19

*Tanja Tomažič***Marija Stanonik,
>>NA POMOČ!<<*****Dobračeva gori: 100 let Prostovoljnega gasilskega društva Dobračeva, Etnološki vidik. Dobračeva, Prostovoljno gasilsko društvo, 2002.***

Malokatero gasilsko društvo v vesoljni Sloveniji si je ob pomembnejši obletnici zaslužilo tako obsežno knjigo kot prav društvo z Dobračeve! Knjiga šteje več kot 450 strani velikega formata. Ali naj to pripišemo dejstvu, da je Dobračeva avtoričin rojstni kraj, kjer je že kot majhna šolarka sodelovala v gasilskih vrstah? Vsekakor se dobračevski gasilci lahko pohvalijo, da je njihova rojakinja dr. Marija Stanonik opravila veliko delo, ko je ob zapisnikih gasilskih sej, arhivu gasilskega društva in redkih drugih virih do potankosti opisala zgoode in nezgoode gasilskega društva skozi sto let. Vsakdo, kdor je imel vsaj malce opravka z društvom, celo slaščičarji, ki so jim pekli piškote za razna praznovanja in izdajali račune, so navedeni in bodo o njih brali še v prihodnosti. Prav tako, kot je napisal prvi avtor kronike Ivan Potočnik leta 1925: »Vsako društvo ima svojo zgodovino, katero je treba zapisati, da jo bodo lahko z zanimanjem čitali še naši potomci in ki bo tem zanimivejša, čim starejša bo.«

Avtorica takole pojasni etnološki vidik: »Od navedenih /publikacij/ se tukajšnja obravnava loči po tem, da skuša zgodovinskimi dejstvi dodati tudi etnološki vidik in ima pred očmi vse kulturološke sestavine, ki ji jih dajejo predloženi viri. Ti pa so novost vsaj za slovensko etnologijo ... Težišče tukajšnje /publikacije/ je prav na njih in kolikor toliko tudi na poslovni korespondenci.«

Ohranjeno dokumentacijo, ki je obsegala natančno sto let (1901–2001), je avtorica ne samo prelistala, ampak tudi zbrano prebrala in natančno razvrstila v 21 večjih poglavij. Ta predstavljajo mrežno strukturo delovanja gasilskega društva in poleg o rednem gasilskem delu (o ustanavljanju, odločanju, upravljanju, blagajniškem poslovanju, izobraževanju, nagrajevanju, gospodarjenju, varovanju, alarmiranju, reševanju ...) obsegajo še poglavja, ki so bolj povezana z vzporednim delom gasilcev, na primer o prepoznavanju, kjer je govor o uniformah in nasploh o oblačilni kulturi, najrazličnejših praznovanjih, izobraževanju in pritegovanju članov, ter ob katerih se vznemiri etnološko vzgojeno srce. Nemara so ti podatki tudi najbolj zanimivi za branje vsem, ki se nikoli niso dejavno ukvarjali z gasilstvom, ampak so le občasno sodelovali pri kakšnem veselejšem delu, ki je ponavadi potekalo na poletnem gostilniškem vrtu.

Podatki v vsakem poglavju nas vedno znova postavijo na zgodovinski začetek društva in s pomočjo zapisnikarjev pred nami potekajo bolj ali manj suhoparni dogodki, ki so vse bližje današnjim časom krojili usodo dobračevskih gasilcev. Avtorica si je očitno že v začetku določila nalogo, da bo opravila vse delo le z bolj ali manj enotnimi viri, to je zapisniki društvenih sej, dopisi, računi, kroniko

društva in redkimi drugimi viri. Očitno je bil arhiv gasilskega društva tako popoln, da se ji je zdelo, da ji bodo ti viri zadoščali. Ne navaja niti enega ustnega vira, nikogar, ki bi ji še po svojih spominih lahko pomagal pri raziskavi. Kolikšen je bil delež tistih, ki so se med vaščani potegovali za gasilsko delo in gasilsko čast? Kdo so bili? Iz katerih vrst so se imenovali predsedniki, načelniki in poveljniki ter iz katerih so prihajali aktivni gasilci? To so vprašanja, ki jih gotovo ni v zapisnikih, bi pa bila dobrodošla v splošnem prikazu gasilstva. V obilno pomoč pri branju bi bila tudi grafična obravnava besedila, nemara samo sprememba črk pri navedkih.

Ker je avtorica, kot že omenjeno, Dobračevka, jo na domačo vas vežejo še vedno mnoge vezi, predvsem pa je njeno poznavanje terena neskončno večje kot poznavanje kateregakoli prišleka, ki bi sedel pred kup pisanih virov in želel samo z njimi osvetliti življenje društva oziroma njegovih članov.

Razprava, ki podrobno obravnava dejanja in nehanja dobračevskega društva ter v kateri nastopajo gasilci kot nekakšen stoletni korpus, zahteva natančno branje. Opombe, ki sledijo vsakemu poglavju, skupaj štejejo 3544 enot.

Na koncu knjige je zelo kratek sklep, za katerega bi si želeli, da bi bil daljši. Prav v teh vrsticah, kjer avtorica poskuša povzeti spremembe, se zasluti njen iskriki etnološki duh. Zdi se, da ji je prav poznavanje domačega okolja preprečevalo podrobnejša pojasnila, ki naj bi bralcem razložila njej že znane razmere. Duhovite misli v sklepu se zdijo šele kot začetki, nekaj, do česar se je avtorica dokopala z brskanjem in prebiranjem bolj ali manj čitljivih rokopisov, zdaj pa se ji zdi, da je že vse znano in ji ni treba še enkrat razlagati radovednemu bralcu.

Vas Dobračeva je že dolgo del Žirov, njena priključitev ni prišla nenadoma, ampak sčasoma. Poznajo jo le domačini in o tem priča skromno posvetilo proti koncu knjige: »Moji rojstni vasi Dobračeva, ki jo je odpihnil čas. M. S. 2002.«

Starih hiš se ne bo dalo več postaviti, starih poti ne obnoviti, v obsežni razpravi pa se je ohranilo vse, kar se je nekdanj dogajalo v dobračevskem gasilstvu.

ZIMA NA KOZJANSKEM

Po upokojitvi sem imel več časa, celo preveč, in sem ta presežek uporabil za obujanje spominov. Nekaj časa sem samo razmišljal, nato pa se odločil, da bom tudi kaj zapisal.

Po dveh letih pisanja in zbiranja spominov sem te uredil po času in vrsti dogajanja v preteklosti. Nastal je zbir avtobiografskih zapisov, ki sem jih naslovil Spomini na Kozjansko.

Rojen sem bil na Kozjanskem, tam sem preživel otroštvo in del mladosti in tam sem pognal svoje korenine.

Tukaj objavljamo spomin na furež (koline), to je domači praznik, ki je takrat za kmeta pomenil nekakšen likof (konec leta in dela).

Furež so praznovali pozimi, in to malo pred božičem ali kmalu po njem, zato sem ju strnil, ker sta bila oba praznika takrat za kmeta prijeten čas družinskega veselja in sprostitve.

Koline so bile družinski praznik in nekakšen »likof« za preteklo leto. Priprave za koline (»furež«) so se začele že jeseni prejšnje leto, ko je običajno gospodinja določila največjo svinjo, ki jo bo hranila (pitala) za »furež«.

Nekateri so poleg te, »glavne« svinje klali še po eno ali dve manjši, odvisno od števila družinskih članov. Gospodinja se je povsem posvetila »glavni« svinji, ker je prek nje pokazala svoje znanje in skrb. Debelina slanine (»špeha«) in obseg prsnega koša še žive svinje sta bili odločilni referenci. Mati je proti koncu »reje« vsak teden vsaj enkrat izmerila obseg prsnega koša. To je delala z vrstico, ker merilnega traku te dolžine ni imela. Izmerjeno je prenesla na zunanji rob mize v »hiši« – to je začela na daljši stranici in nadaljevala na krajši. Merilo je na mizi zaznamovala s črto in nato izmerila dejanski obseg. Naslednja merjenja je samo primerjala z zadnjo meritvijo in merila razliko. Te mere so dostikrat dosegale od 180 do 185 centimetrov, kar pa je že bil ponos gospodinje. Konec pitanja je običajno pomenil dan, ko svinja ni hotela več uživati goste hrane, ampak je še samo popila nekaj litrov mleka na dan. Zaradi debelosti tudi vstajati ni hotela.

Dan zakola je bil navadno v soboto, ker soboti sledi nedelja, dan počitka, ki so ga bili nekateri udeleženci »fureža« potrebni. Za opravljanje zakola so povabili od 5 do 6 močnih mož, to so bili bližnji dobri sosede in bližnji sorodniki. Mrtvo svinjo so odnesli v posebno banjo – »truglo«, jo položili na hrbet ter trebuh, noge in glavo posuli s kolofonijo, zdrobljeno v prah.

Nato so svinjo obrnili na trebuh in s kolofonijo posuli vse dele kože še s te strani. V tem položaju so svinjo toliko dvignili, da so lahko pod njo potegnili od 2,5 do 3 metre dolgo verigo. Takrat je bilo vse pripravljeno za skubljenje ščetin. Najprej so svinjo s kropom polivali po hrbtu in glavi. Zaradi kolofonije in kropla (200 litrov) so se dale ščetine lahko puliti. Ko je bilo skubljenje na grobo opravljeno, so svinjo izvlekli iz vode na močno lestev, ki je ležala na gornjem robu banje. Tu so z ostrimi noži obrili še preostale ščetine in svinjo umili.

Med čiščenjem je gospodar v »hiši« pripravil »oder«, na nosilne klopi je položil močna vrata. Potem se je začelo težaško delo teh mož. Svinjo so dvignili na lestev in jo odnesli v sobo na »oder«. To je bilo neredko usodno za posameznika. Zaradi neena-ke višine mož je padel na nekatere nesorazmeren del teže (250 kilogramov in le- stev) in ti so dobili hude bolečine v križu. Te bolečine so čez dan in naslednje noči s kapljicami žganja in vinčka poskušali pozdraviti.

Ta način čiščenja – »skubljenja« – svinj se je ohranil vse do leta 1960, ko je država zahtevala od kmetov, da oddajo kožo zaklane svinje kot surovino podjetju za pre- delavo kože. Danes je cena kože tako nizka, da ljudje zopet raje svinjo oskubijo. Vrnimo se k »furežu«.

Svinjo so položili na »odru« na hrbet, na- kar je mesar vrezal v kožo na vrhu oprsnice križ, gospodinja pa je vanj posula blago- slovljeno sol. Po tem dejanju je ostala gos- podinja ob »odru«, moški pa so obrnili svi- njo na trebuh in tedaj je nastopil trenutek, na katerega je gospodinja nestrno čaka- la. Mesar je vzel oster in dolgi nož ter po- tегnil po vsej dolžini hrbta globoki vrez kot smer nadaljnjega snemanja slanine. Gos- podinja je še vedno čakala na svoj trenu- tek, ko je mesar potisnil nož v globino. Te- daj je ocenila svoj uspeh reje – debelejši je bil »špeh« (do 15 centimetrov), večji je bil njen uspeh. Seveda se je morala takrat gos- podinja izkazati in pogostiti moške. Prine- sla je vrč čaja s slivovko ali, bolje rečeno, slivovko s čajem. Po čaju so se možje razži- veli in poprijeli za delo. Mesar je razrezal svinjo na kose, preostali so medtem očisti- li čreva. Tanka so uporabili za mesne klo- base, debela pa za krvavice – kašnate klo- base. Seveda je morala biti pri čiščenju stoodstotna čistoča.

Meso za klobase so ročno rezali na koščke ali pa sekljali na lesenih kladah s posebnimi širokimi sekirami, »heči«, ker strojev za rezanje mesa takrat še niso poznali. Stroj za mletje mesa so se pojavili šele malo pred drugo svetovno vojno.

Kašnate klobase so polnili z mešanico ku- hane prosene ali ječmenove kaše, tudi riž so uporabljali. Kuhani kaši so primešali kri,

raztopljeno svežo mast, majaronove lističe, poper in sol. Masa je morala biti toliko tekoča, da se je lahko polnila v pripravljeno črevo. Pri izdelavi klobas, enih in drugih, so za zapiranje koncev črev uporabljali lesene »špale«. To je bil poseben les, ki je v naravi rasel v obliki grma, do dveh metrov visokega. Listje je imelo obliko javorovega lista (5 centimetrov velikega), vejice so bile šibaste in prevlečene s posebnim rebrastim lubjem. Od 10 do 12 milimetrov debela šiba je bila po odstranitvi lubja debela le še od 3 do 4 milimetre. Les je bil trd in zelo krhek, zato je bil primeren za »špale«.

Ta vrsta grma je povsem izginila, poleti 1995. sem na Cirkožah našel le en tak grm. S tem, ko so moški napravili klobase, mesar pa obdelal kose mesa ter nasolil z mešanico soli in popra, so opravili delo, za katero so jih najeli.

V kuhinji je že prijetno dišalo, pripravljala se je pojedina za mnogo gostov, ki so običajno ostali dolgo v noč.

Kmalu zvečer so se začeli zbirati gostje, bližnji sosedje in sorodniki. Te »delegacije« so navadno sestavljali oče in mati ter še kakšen mlajši otrok. Vsak je prinesel steklenico, veliko ali majhno, svojega najboljšega vina. Začela se je večerja (gostov je bilo tudi do 25) kot na gostiji, z vsemi dobrotami mesnih in krušnih oblik z dodatkom vina. Kmalu so si začeli prepevati domače pesmi pa tudi take, ki so bile namenjene takim priložnostim. Tako je neka pesmica opozarjala gosta, da pri taktu pitja ne drži koraka. Zapeli so mu:

*... tri krat tri je devet,
vsak si mora svojo zapet,
tudi Janez si mora svojo zapet ...*

Če je bil Janez pameten, je prijel kozarec in ga izpil ter se pohvalil, da je to njegova najljubša pesem. Če pa ni zapel in spil kozarca vina, je sledila druga, »bolj kruta« pesem:

*Sraka ima dolgi rep,
lepo pisano perje,
pazi, pazi Janez,
da se ti v glaz ne vserje.*

To pa je bilo znamenje, da so poskušali vsi po vrsti pomočiti prst v njegov kozarec, sveda je bil najboljši izhod, da je kozarec izpraznil.

Ob takem veselem razpoloženju je ura kmalu pokazala polnoč, ko je gospodinja spet napolnila mizo z dobrotami. Za posledek je prinesla jušno skledo slivovega kompot. Vendar to ni bil navaden kompot, ampak poseben. V skledi so bile kuhane slive,

toda ne v lastnem soku, ampak so plavale v dobri slivovki, na vrhu pa je bila bela skorja sladkorja. Marsikdo te prevare ni poznal in je pridno pobiral »alkoholizirane« slive. Kmalu so začeli, kar po domače, iz skleda pokušati žlahtni sok. Ker je bilo zelo sladko, ljudje niti niso vedeli, da je to čista slivovka. Velika skleda je romala od ust do ust okrog mize, vsak je napravil nenadzorovano število požirkov, in ko so bile slive na suhem, je gospodinja spet dolila žlahtnega soka in veselje se je nadaljevalo. Za marsikoga je bila ta »runda« usodna, hlapi so napravili svoje. Močnejši ali pa pametnejši so zdržali do jutranjih ur. Ob treh je petelin prvič zapel, ob štirih drugič, in ko je tretjič, so se vsi dvignili od mize in zunaj pred hišo zapeli budnico »Jutrnica«. To je bil običajno tudi konec zabave, toda ne vedno. Nekateri so popivanje in popevanje nadaljevali. V tej sklepni fazi je tudi moj oče zapel svojo najljubšo pesem:

*Jaz sem si pa nekaj zmislu,
zmislu, oj zmislu,
in naredu bom ta špas.
Prav na rahlo bom potrkau
potrkau, potrkau,
da se mamca, da se mamca
ne zbudi ...*

Oče je bil zelo dober pevec, tenorist, vendar je to svojo himno zapel le ob najbolj svečanih trenutkih. Ko so gostje odhajali, je mati še vsakemu dala nekaj dobrot za tiste, ki so ostali doma.

Drugi dan je mati napravila košarico dobrot (tudi sveže meso in mast) za tiste, ki so čez leto pomagali pri delu, ki so bili revni in jim je taka malica dosti pomenila.

Opisani potek »fureža« je bil neka srednja mera. Bili so tudi sosedje, ki so to opravili še bolj bučno, odvisno od števila sorodnikov in njihovega razpoloženja.

Nekateri pa so po opravljenem delu moške odpravili samo z malico in nekaj kozarci pijače. To so sosedje označili kot skrajno skopost, ki je bila deležna splošnega obsojanja.

Tako praznovanje družinskega praznika, »fureža«, se je ohranilo vse do druge svetovne vojne. Po vojni se ta običaj ni več pojavljal v takšnem obsegu.

Božič

Ljudje so se že v adventu pripravljali na praznovanje božiča. Ženske so izdelovale razne okraske za jaslice. Nekatere so bile izredno spretne in domiselne pri izdelavi rož iz papirja. Za to sta se uporabljali dve vrsti papirja, eden je bil gladek in drugi pre-

šan, za vsakega je bila drugačna tehnologija preoblikovanja. Obe vrsti papirja sta bili v vseh mogočih barvnih odtenkih. Svilen papir so preoblikovale z izrezovanjem, bili so različni načini zlaganja narezanih trakov in z minimalnim oblikovanjem s škarjami so po razvitju odrezanega traku nastale čudovite oblike rož in drugega. Prešani papir so še dodatno oblikovale z raztegovanjem ter nato povezale s tanko žico in dodale še zelene lističe. Iz takšnih rožic so spletele vence za okrasitev jaslic. Jaslice so na božični večer postavili na polico, ki je bila pritrjena v kotu na steni. V tem kotu je običajno stala tudi kmečka lesena miza, na stenah okrog nje pa so obvezno visele nabožne slike svetnikov, Jezusa in Marije. Poličko, na kateri so stale jaslice, so delno zakrili s »pečko«. To je bil okrog 25 centimetrov širok in od 80 do 90 centimetrov dolg platneni ali papirnati prtič, pritrjen z zgornjim robom na čelno ploskev poličke. Na papirnatem prtičku so bile odtisnjene razne barvne rožice in venčki. Na platnenem prtičku pa so bile rožice oziroma okrasni izvezeni – šivani – iz namenskih sukancev različnih barv in debelin. Ti šivani prtički so bili ponos mladih deklet, ki so običajno naredila ta ročna dela. Jaslice so bile izdelane iz kompaktne lepenke, lepih barv in zložljive, kar je bilo ugodno zaradi skladiščenja po božiču. Bile so različnih velikosti: 30 x 40, 40 x 50 centimetrov in večje. Jaslice so postavili na poličko, jih obdali z mahom (če ni bil skrit pod snegom) ali obložili z zelenim papirjem in drugimi okraski. Na steno, na vsaki strani jasli, so razmestili vence in šopke, ki so jih ženske izdelale med adventom. Strop nad jaslicami so okrasili s smrekovimi ali jelkinimi vejicami in z raznobarvnimi papirnatimi trakci, ki so viseli s stropa. V nekaterih hišah je visel s stropa še bel papirnati golobček, ki je bil z nitjo ali vrvico povezan na sobna vrata. Pri vsakem odpiranju vrat se je spustil navzdol in pri zapiranju zopet dvignil na prejšnjo višino. Golobček naj bi predstavljal Svetega duha – tretjo osebo Svete trojice (oče, sin in Sveti duh). Jaslice in okraski so ostali v kotu do treh kraljev (6. januarja), nekateri pa so jih pustili tudi do svečnice (2. februarja). Po tem datumu so jih pospravili nazaj v skrinjo, do naslednjega božiča.

Na sveti – božični večer, medtem ko so ženske krasile jaslice, so se otroci zbrali v skupine in hodili od hiše do hiše ter opazovali in ocenjevali, kje imajo lepše jaslice. To obiskovanje po hišah je trajalo, dokler niso otroci postali utrujeni in šli domov spat.

Odrasli in starejši otroci so se pripravljali za pot v cerkev k polnočnici, to je bila maša,

ki se je začela točno ob polnoči. To je bil poseben doživljaj, ki so se ga veselili tako odrasli kot otroci. Maša je bila posebno slovesna tam, kjer so učitelji, duhovniki ali drugi glasbeno nadarjeni ljudje pripravili božični pevski koncert. Že uro pred polnočjo in vse do začetka bogoslužja so na koru peli božične in druge nabožne pesmi. To je bilo posebno doživetje, predvsem na deželi, kjer še takrat niso imeli radia.

Vesелje se je začelo že ob odhodu od doma, posebno, če je bil sneg in na nebu luna. Ljudje so se zbirali v manjše skupine, v katerih so nosili po dve svetilki. Te svetilke so imenovali »lahterne« in so bile sestavljene iz pločevinastih stebričkov, dna in pokrova. V vogalne stebričke so bile vstavljene steklene stene, od katerih se je ena stran odpirala, da so lahko v notranjost vstavili svečo, ki je dajala romantično svetlobo. Proti koncu tridesetih let so se pojavile prve svetilke na petrolej. Imenovali so jih različno: »štal lampe«, »šturmokve« ali »viharnice«, ki pa so bile manjše in bolj praktične kot »lahterne«.

Zgoraj sem opisal razne poti, ki so vodile na Prevorje, na sveti večer smo se običajno vzpenjali navkreber po jugozapadni poti, po Travnikih. Ko smo se povzpeli malo višje, se je odprl čarobni pogled na skupine ljudi s svetilkami, ki so prihajali iz Dola, iz Drenovc in po cesti iz Spodnjega in Zgornjega Žegra. Ko smo prišli na vrh Travnikov, smo videli še skupine, ki so prihajale iz Dobja in iz Straške Gorce.

Cerkev je bila običajno vedno polna. Na ta večer je župnik bral besedila iz mašne knjige v latinščini in pevci na koru so mu odpevali besedilo prav tako v latinščini. Pesmi, ki niso spadale v mašno besedilo, so peli v slovenščini. Na koru so fantje poleg petja poskrbeli tudi za zabavo. Nagajali so dekletom s tem, da so jim zvezali krila med seboj, jih ščipali in še marsikatero »pametno« so pogruntali, kar je sprožilo tiho hihitanje, ki se ni smelo slišati. Povratek domov je bil bolj sproščen, vendar so vsi hiteali, da bi bili čimprej doma na toplem. Cerkev ni bila ogrevana, zato je ljudi med mašo zelo zazeblo in tudi zunaj so bile običajno zelo nizke temperature.

Starši, ki so ostali ponoči doma, so šli zjutraj k maši, drugi smo pa nadomeščali ponoči zamujeno spanje. Tisti, ki je ostal doma, je opolnoči narezal koščke belega kruha »božičnika«, nato pa obiskal vse domače živali po hlevih in vsaki dal košček kruha (živali ni bilo veliko), da bodo tudi one vedele, da je sveti večer.

Naslednji dan, 25. decembra, je bil **božični - sveti dan**, to je pomenilo mirno življenje,

opravljali smo samo najnujnejša dela in posedeli pri družinskem kosilu. Na obiske nismo hodili. Za veselje je bil določen naslednji dan, 26. december, Štefanov dan, bil je praznik posebno za mlade.

Že teden pred božičem smo fantje zbrali denar za vino, našli primeren prostor, sobo, ki je bila dovolj velika, kjer smo na štefanovo kmalu popoldne začeli zabavo. Fantje smo prišli seveda brez vabil, medtem ko smo dekleta morali vabiti, še bolj pa prepričevati njihove mamice, da so spustile svoje »pridne« hčerkice v družbo »pridnih« fantov. Ta zabava je bila zelo sproščena s petjem, raznovrstnimi plesi in šalami ter se je včasih končala šele po polnoči.

Tudi 27. december je spadal med božične dneve (ni bil praznik). V cerkvi so blagoslovljali vino. Steklenico blagoslovljenega vina je gospodar izpraznil v sod, da je bilo vse vino blagoslovljeno. Sledil je še en dan, ki je sodil med božične dneve, 28. december - **dan nedolžnih otrok ali tepežni dan**, to je dan, ko so imeli šibo v roki otroci, in ne odrasli. Vse se je odigralo v šaljivem razpoloženju. Otroci so se oborožili s šibami, največkrat brezovimi vejicami, in poizkusili presenetiti starše ali druge odrasle ter jih »pobožati« včasih kar boleče, saj ta dan jim tega nihče ni smel zameriti ali vrniti udarca. S tem dnevom se je končalo praznovanje božiča in božičnih običajev.

Do novega leta je ostal še en teden, ki pa ni prinašal nobenih posebnosti. Takrat še ni bila v modi novoletna jelka. Ljudje so preživljali zimske dneve na toplem in v miru. Na nekaterih območjih so poznali tudi običaj, da je prišel muzikant - harmonikar - igrati za »novo leto«. Ta običaj so gojili predvsem mladi harmonikarji (od 20 do 30 let), ki so poznali razne običaje in so bili nasploh šaljivci. Zato so voščili včasih nemogoče stvari, kot so »Naj vam kura znese dvakrat na dan« in »Naj krava povrže dvojčke« ter še mnogo podobnih šaljivih želj. Ti harmonikarji so igrali za novo leto vse od štefanovega do treh kraljev. Obhodili so velika območja (več vasi) ter zabavali zabave željne ljudi in tudi precej zaslužili.

Za **silvestrovo** ali starega leta večer ni bilo nekih posebnih običajev. Na novo leto so čakali le, kadar so se po naključju zbrali prijatelji ali pa če je bil v hiši »furež«.

Vsi ti lepi običaji in praznovanja, ki so jih gojili predvsem na Slovenskem, so začeli toniti v pozabo ob začetku druge svetovne vojne.

Minilo je mnogo let, pozabili so se običaji in spomini na kmečka dela, pozabili so se veseli in žalostni dnevi, ostalo je samo še

nekaj starih ljudi, ki obujamo spomine na preteklost. Te spomine sem zbral in zapisal, da bi naši zanamci vsaj delno vedeli, kako smo živeli na Kozjanskem, na Prevorju.

DR. SC.
DUNJA RIHTMAN -
AUGUŠTIN

(6. 9. 1926–4. 11. 2002)

4. novembra 2002 je v Zagrebu umrla dr. sc. Dunja Rihtman- Auguštin. Bila je ena najpomembnejših hrvaških etnologinj in kulturnih antropologinj, dolgoletna ravnateljica Inštituta za etnologijo in folkloristiko v Zagrebu, predsednica Hrvaškega etnološkega društva, urednica številnih strokovnih in znanstvenih časopisov in publikacij, avtorica desetine knjig, dobitnica mnogih uglednih domačih in mednarodnih znanstvenih in strokovnih nagrad, s svojimi bridkimi komentarji vsakdanjika pa se je aktivno pojavljala tudi v medijskem prostoru. S svojo celotno znanstveno dejavnostjo in sodelovanjem v podiplomskem univerzitetnem izobraževanju na Hrvaškem in v tujini je pomembno vplivala tako na moderno hrvaško kot tudi evropsko etnologijo in kulturno antropologijo.

Tanja Hohnec

page 21

The Rogatec Open-Air Museum - Choosing a New Path?

The planned extension of the Rogatec Open-Air Museum is based on the regulation plan adopted by the Rogatec municipality decree in 1999.

The basic problem of the Rogatec Museum is the unregulated law of property regulations regarding the area selected for museum extension; this has resulted in additional difficulties in incorporating the area into the concept of an open-air museum of national relevance (government property). Numerous obstacles have been accompanying the planning of new buildings and thematic design of the Museum (administrative procedures, repurchases, ownership of buildings, etc.). Equally urgent is also the problem of the Rogatec Museum cadres. In order to conduct a conservation project of such magnitude the Rogatec Museum should have an appointed group of highly trained specialists.

The Decree proclaiming the Rogatec Open-Air Museum a cultural heritage of national relevance was adopted in October, 1999 (Republic of Slovenia Official Gazette 81/1999). In February of the same year, the Rogatec municipality council passed the decree on the regulation plan for the Rogatec cultural heritage area, the Rogatec Open-Air Museum (Republic of Slovenia Official Gazette 28/1999). It contains plans for the extension of the museum complex, together with necessary definitions and tracings of individual objects: a crofter's homestead, two stonecutters' cottages and a wine cellar. In June, 2000 a group for ethnological heritage protection was organized during the Rogatec Museum Summer Workshop. It conducted a survey of architectural heritage in the Rogatec municipality, and in part also in the municipalities of Podčetrtek and Rogaška Slatina. Researchers were mainly interested in the degree of preservation of the existing ethnological heritage and in the architectural typology stipulated in the adopted regulation plan. It is true that the typology of so-called folk architecture in the area of the Donačka Mountain is very varied, but it has not been adequately preserved. Due to numerous interventions elements of folk heritage are gradually disappearing.

Here we should especially mention one of the best-preserved homesteads in the area, the Fišer homestead of 48, Donačka Gora. The main building still has the so-called *črna kuhinja*, a black kitchen with an open hearth, and rooms positioned around the main entrance hall. The building with a straw roof is partly wooden and partly built of brick, with its longer side leaning against a slope. In the extension of the building is an outhouse with several functions: a cowshed, a produce cellar, a wine cellar with a wine press, a characteristic wooden pigpen (of a crofter) in the shape of a »crate,« an area for fodder storage, a barn, etc. The house is situated amidst grasslands and has an orchard with old species of apple trees. The Fišer homestead represents a classical example of a farm that should be preserved *in situ* and not transferred into a museum complex.

The wine-growing region situated on the southern rims of the Donačka Mountain has two types of wine cellars: those made of brick and those made of wooden logs. With one side leaning against a slope, the cellar itself is dug into the ground. A cellar built of brick has been preserved south of the St. Donatus Church.

There are also some outbuildings of the type with the cowshed above the living quarters. The ground floor of such buildings is made of stone while the first floor is built of logs. The roof is most often extended into a hay-rack along the main façade, or into a wooden balcony, the so-called *gank*, on the first floor. All buildings were originally covered with straw. After WWII the straw was gradually replaced by cement, later also by corrugated asbestos cement roofing. An integral part of such homesteads are also wells, either open and equipped with a pump, or closed and with a lifting spindle.

In the future we should think about a new type of open-air museum that will be in accordance with the general social development and contemporary directions in European regionalism. Slovenia is different from the countries whose examples it tries to emulate; it also tries to copy some outdated models from the 19th century. I therefore suggest that we create a model adapted to Slovene circumstances and to Slovene environment, so rich in natural and cultural heritage - a museum (a scientifically designed institution) that will combine the existing museum complex with *in situ* locations.

Tanja Roženberger Šega

page 25

A »Sub Divo« Museum

Since the Rogatec Open-Air Museum has been in operation for over two decades this article brings a survey of the cooperation between the Rogatec Museum and the Celje Museum of Recent History.

In 1993 and 1994 the two institutions jointly organized two Museum Summer Workshops. Their main objective was to conduct an extensive research of the way of life in all its forms and aspects in and around Rogatec. Special emphasis was put on the application of these aspects for the needs of the Rogatec Museum, and research themes had been selected in view of its most urgent needs. Let me just mention the two-year research of the trade in Rogatec that resulted in a detailed report on a reconstruction of a *loden* (coarse woollen cloth) shop within the Rogatec Museum; the research of the stonecutting trade; and the research conducted by the social museology group. In the course of their work all research groups documented and classified their work results, which later served as the basis of the Rogatec Museum documentation. The groups also pointed out certain inconsistencies in handling museum artifacts. The entire fieldwork documentation is presently stored in the Celje Museum of Recent History.

Based on the data and experience obtained during this two-year research project I have created a museological concept of the Rogatec Museum. The concept contains certain concrete suggestions connected not only to the sphere of research and museum documentation but also to museum presentation, together with its educational aspect.

Despite this program the cooperation between the Celje Museum of Recent History and the Rogatec Open-Air Museum ceased after 1994, and was fully restored only in 2000. We created monthly work meetings and organized the 2000 Rogatec Summer Workshop that reestablished previous, as well as created wholly new, directions for further research work, ideas and applications. The problem of the future ethnological curator working at the Rogatec Open-Air Museum remains unsolved, however.

The Live Chess of Fram

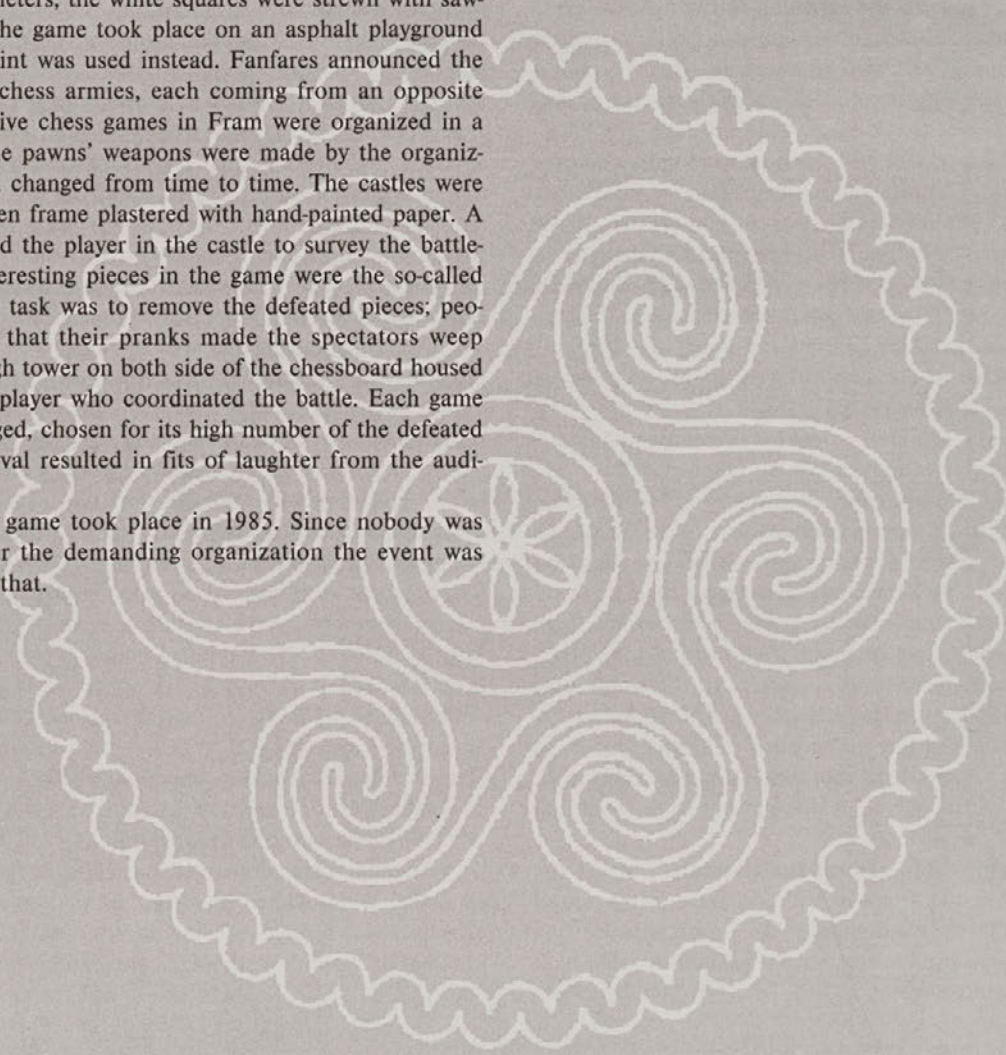
The Fram Chess Club, established in 1935, is the oldest and one of the most active associations in Fram. With the help of its entire membership it organized its first live chess game in 1952.

Live chess is usually played in the open air, but can also be performed in an auditorium. The chess pieces are either amateurs or seasoned theatre actors. The game performed for the audience is either one that had been played by master chessplayers before and whose outcome is therefore known, or a wholly new one. It is said that the first chess game with live chess pieces was performed in 1408 in Grenada, Spain.

One of the Fram chessplayers accidentally read an article on live chess games performed in a Spanish holiday resort. After discussing the matter with his fellow chessplayers they decided to organize such an event in Fram. They selected the game to be played, assigned the adult members of the Club the roles of chess pieces, and invited the Fram elementary school students to play the role of pawns. Organizational chores were divided among all members. Equipped with medieval costumes borrowed from the Maribor Theatre they enacted the live chess game in Fram nine times. Since it was attractive to watch, the event was always well attended and popular.

At first, the chess board had been made of grass squares, each measuring 2 by 2 meters; the white squares were strewn with sawdust. Later, when the game took place on an asphalt playground black and white paint was used instead. Fanfares announced the arrival of the two chess armies, each coming from an opposite side of Fram. All live chess games in Fram were organized in a similar manner. The pawns' weapons were made by the organizers themselves, and changed from time to time. The castles were made from a wooden frame plastered with hand-painted paper. A small crenel enabled the player in the castle to survey the battlefield. The most interesting pieces in the game were the so-called court jesters whose task was to remove the defeated pieces; people still remember that their pranks made the spectators weep with laughter. A high tower on both side of the chessboard housed a prominent chess player who coordinated the battle. Each game had been pre-arranged, chosen for its high number of the defeated pieces whose removal resulted in fits of laughter from the audience.

The last live chess game took place in 1985. Since nobody was willing to take over the demanding organization the event was discontinued after that.

BERCE NUŠA, štud. EiKA, Kozarišče 78, 1386 Stari trg pri Ložu.

ERŽEN DOLŽAN mag. TATJANA, univ. dipl. etn. kustosinja, Gorenjski muzej Kranj, Tomšičeva ulica 44, 4000 Kranj.

GRAFENAUER BRATOŽ BOŽA, univ. dipl. etn. in kult. antrop. ter soc. kult., mlada raziskovalka, OEiKA, Zavetiška 5, 1000 Ljubljana.

HABINC mag. MATEJA, univ. dipl. etn. in kult. antrop. ter univ. dipl. novin., mlada raziskovalka OEiKA, Zavetiška 5, 1000 Ljubljana.

HOHNEC TANJA, univ. dipl. etn. in prof. soc., višja konservatorica, ZVKD OE Celje, Glavni trg 1, 3000 Celje.

KODRIČ MATEJ, univ. dipl. etn. in kult. antr. ter soc. kult., Adamičeva 22, 1000 Ljubljana.

MENCEJ dr. MIRJAM, prof. slov. j. s knjiž. in univ. dipl. soc. kult., doc. OEiKA, Zavetiška 5, 1000 Ljubljana.

MLINAR ANA, prof. etn., konzervator - višji svetnik, Uprava za zaščito kult. baštine Republike Hrvatske

PERC FRANC, upokojenec, 2000 Maribor.

PERŠIČ MAGDA, univ. dipl. etn. in soc. kult., kustodinja, Notranjski muzej Postojna, Titov trg 2, 7257 Postojna.

PETRIČ KSENIJA, dipl.ing.arh., Uprava za zaščito kult. baštine Republike Hrvatske, konzervatorski odjel Zagreb

POLJAK SAŠA, univ. dipl. etn. in kult. antrop. ter univ. dipl. nov., kustosinja pripravnica, Muzej Kočevje, Prešernova 11, 1330 Kočevje.

PORENTA TITA, univ. dipl. zg. in etn. kustodinja, Tržiški muzej, Muzejska 11, 4290, Trzin.

RAČIČ MOJCA, univ. dipl. etn. bibliotekarka, Slovenski etnografski muzej, Metelkova 2, 1000 Ljubljana.

RAMŠAK dr. MOJCA, univ. dipl. etn. in univ. dipl. filozof., doc. asist. z doktoratom, ISN ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana.

RAVNIK dr. MOJCA, univ. dipl. etn. in um. zg., doc., znanstvena sodelavka, ISN ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana.

ROŽENBERGAR ŠEGA TANJA, univ. dipl. etn. in prof. soc., kustodinja, Muzej novejšje zgodovine Celje, Prešernova 17, 3000 Celje.

RUS JANEZ, štud. OEiKA, Zavetiška 5, Ljubljana.

SLAVEC GRADIŠNIK dr. INGRID, univ. dipl. etn. in prof. slov. j. s knjiž., doc., znanstvena sodelavka, ISN ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana.

STRGAR DUŠAN, univ. dipl. etn., konservatorski svetovalec, ZVKD OE Novo mesto, Skalickega 1, 8000 Novo mesto.

ŠTEPEC DUŠAN, univ. dipl. etn. in kult. antr., prof. um. zg., konzervator, ZVKD OE Novo mesto, Skalickega 1, 8000 Novo mesto.

TOMAŽIČ TANJA, univ. dipl. etn. in prof. um. zg., upokojenka, Celovška cesta 136, 1000 Ljubljana.

Etnologija in
regionalni razvoj,
Brežice 24. in 25.
oktobra 2002

Foto: Tanja R. Šega in Alenka Čas.

Navodila za oblikovanje in oddajo prispevkov za Glasnik SED

Uredništvo Glasnika Slovenskega etnološkega društva naproša vse dosedanje in prihodnje sodelavce, da upoštevajo navedene oblikovne standarde in zahteve v zvezi z oddajanjem prispevkov:

1. Besedila oddajte natisnjena in na disketi na naslov društva ali na naslov Tanja Rozenbergar - Šega, Muzej novejšje zgodovine Celje, Prešernova 17, 3000 Celje. Lahko jih pošljete tudi na elektronska naslova:
tanja.rozenbergar@guest.arnes.si in/ali ***mateja.habinc@guest.arnes.si***.
2. Besedilom dopišite svoje podatke (ime, priimek, delovno mesto, naslov ...).
3. Fotografije in drugo ilustrativno gradivo, ki ga vračamo ob izidu posamezne številke, naj bo ustrezno označeno. V tipkopisu in na disketi mora biti zaznamovano, kam sodi. Podpisi k ilustrativnemu gradivu naj bodo prav tako že v tipkopisu in na disketi.
4. Prispevki za razdelek Obzorja stroke naj imajo na začetku kratek izvleček, besedila za Razglabljanja pa na koncu še nekoliko daljši povzetek (od 1 do 2 strani).
5. Navajanje virov in literature mora biti v skladu z navodili:

NAVODILO ZA NAVAJANJE REFERENC MED BESEDILOM:

(Priimek leto izida, stran)

primer - (Makarovič 1995, 14)

NAVODILA ZA PISANJE SEZNAMA LITERATURE IN VIROV:

Samostojne publikacije:

PRIIMEK, Ime leto izida: Naslov. Kraj izida, Založba.

primer - MAKAROVIC, Gorazd 1995: Slovenci in čas. Ljubljana, Krtina.

Periodične publikacije:

PRIIMEK, Ime leto izida: Naslov. V: Ime publikacije let., št. Kraj izida, strani.

primer - TOMAŽIČ, Tanja 2001: Starim inventarnim knjigam v spomin. V: Argo let. 44, št. 2. Ljubljana, 86-89.

Zborniki:

PRIIMEK, Ime leto izida: Naslov. V: Ime Priimek (ur.), Naslov. Kraj izida, Založba, strani.

primer - BRUMEN, Borut 2001: Umišljena tradicija »dobrih starih časov«. V: Zmago Šmitek in Borut Brumen (ur.), Zemljevidi časa. Ljubljana, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, 193-207.

NAVODILO ZA NAVAJANJE REFERENC V OPOMBAH:

Samostojne publikacije:

Ime Priimek, Naslov. Kraj izida leto izida, Založba, stran.

primer - Gorazd Makarovič, Slovenci in čas. Ljubljana 1995, Krtina, 14.

Periodične publikacije:

Ime Priimek, Naslov. V: Ime publikacije let., št. Kraj izida leto izida, strani.

primer - Tanja Tomažič, Starim inventarnim knjigam v spomin. V: Argo let. 44, št. 2. Ljubljana 2001, 86-89.

Zborniki:

Ime Priimek, Naslov. V: Ime Priimek (ur.), Naslov. Kraj izida leto izida, Založba, strani.

primer - Borut Brumen, Umišljena tradicija »dobrih starih časov«. V: Zmago Šmitek in Borut Brumen (ur.), Zemljevidi časa. Ljubljana 2001, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, 193-207.

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJARNICA

č 121

II 131 829₂₀₀₂

900203825,4

COBISS

Slovensko etnološko društvo, Metelkova 2, 1000 Ljubljana